

Міністерство освіти і науки України
Полтавський національний педагогічний університет
імені В. Г. Короленка

Микола Степаненко

Людмила Дейна

**СУБ'ЄКТИВНА ТА ОБ'ЄКТИВНА ОЦІНКА
В УКРАЇНСЬКОМУ ЩОДЕННИКОВОМУ
ДИСКУРСІ**

Полтава
«Дивосвіт»
2018

УДК 811.161.2:[82-94:81'42
С 79

*Затвердила до друку вчена рада Полтавського національного педагогічного університету імені В. Г. Короленка
(протокол № 10 від 05.02.2018 року).*

Рецензенти:

Поповський Анатолій Михайлович – доктор філологічних наук, професор кафедри мовної підготовки Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ;

Ігнат'єва Світлана Євгенівна – кандидат філологічних наук, доцент, професор кафедри історії та політичної теорії Інституту гуманітарних проблем НТУ «Дніпровська політехніка».

Степаненко М.

С 79 Суб'єктивна та об'єктивна оцінка в українському щоденниковому дискурсі : монографія / Микола Степаненко, Людмила Дейна ; Полтав. нац. пед. ун-т імені В. Г. Короленка. – Полтава : Дивосвіт, 2018. – 268 с.

ISBN 978-617-633-211-4

У запропонованому дослідженні здійснено лексико-семантичний, грамати́ко-стилістичний, функційно-комунікативний аналіз суб'єктивної та об'єктивної оцінки на матеріалі щоденників українських письменників другої половини ХХ століття. З'ясовано філософську, логічну й лінгвістичну природу суб'єктивної та об'єктивної оцінки, програмованої інтра- й екстралінгвальними параметрами діарійного дискурсу; схарактеризовано функційно-інтенційний діапазон аналізованої категорії; простежено механізм формування аксіологічної концептосфери щоденникаря та змодельовано кола його цінностей; інвентаризовано найпродуктивніші експлікатори й засоби інтенсифікації суб'єктивної та об'єктивної оцінки.

Для науковців, викладачів і студентів гуманітарних факультетів, учителів-словесників, журналістів, а також усіх, хто цікавиться проблемами української філології.

УДК 811.161.2:[82-94:81'42

ISBN 978-617-633-211-4

© М. І. Степаненко, 2018

© Л. В. Дейна, 2018

© «Дивосвіт», 2018

ЗМІСТ

ВСТУП	6
РОЗДІЛ 1	
ОЦІНКА ЯК АКСІОЛОГІЧНА, ЛОГІКО-ПСИХОЛОГІЧНА Й ЛІНГВІСТИЧНА КАТЕГОРІЯ.....	12
1.1. Філософські засади вивчення оцінки.....	13
1.2. Оцінка як об'єкт дослідження в логіці	29
1.3. Категорія суб'єктивної та об'єктивної оцінки:	
мовознавчий аспект.....	32
1.3.1. Сучасні лінгвістичні тенденції дослідження оцінки	32
1.3.2. Структурні параметри оцінки	39
1.3.3. Класифікація оцінних значень, типи оцінок	48
1.3.4. Зв'язок оцінки з іншими мовними категоріями.....	61
Висновки до першого розділу.....	67
РОЗДІЛ 2	
ФУНКЦІЙНО-КОМУНІКАТИВНИЙ ПОТЕНЦІАЛ СУБ'ЄКТИВНОЇ ТА ОБ'ЄКТИВНОЇ ОЦІНКИ В УКРАЇНСЬКОМУ ЩОДЕННИКОВОМУ ДИСКУРСІ	71
2.1. Письменницькі діаріуші в класифікаційній системі дискурсів	71
2.2. Функційні особливості об'єктивної та суб'єктивної оцінки в щоденниковому дискурсі	88
2.3. Діарійні взаємозв'язки авторської інтенції й оцінки.....	96
2.3.1. Об'єктивна й суб'єктивна оцінка на тлі жанрових інтенцій діаріуша.....	98

2.3.2. Специфіка співфункціонування інтенції висловлення й суб'єктивної та об'єктивної оцінки	101
2.4. Аксіологічний вимір мовної особистості щоденникаря.....	104
Висновки до другого розділу	126
РОЗДІЛ 3	
ПРАГМАРЕЛЕВАНТНІ ХАРАКТЕРИСТИКИ СУБ'ЄКТИВНОЇ ТА ОБ'ЄКТИВНОЇ ОЦІНКИ В УКРАЇНСЬКОМУ ЩОДЕННИКОВОМУ ДИСКУРСІ	
129	
3.1. Лексико-семантичні репрезентанти суб'єктивної й об'єктивної оцінки	129
3.1.1. Загальноаксіологічні лексико-семантичні експлікатори категорії оцінки.....	130
3.1.2. Частковоаксіологічні лексико-семантичні реалізатори оцінки	133
3.1.3. Тропи як продуктивні репрезентанти оцінки	163
3.2. Фразеолого-стилістичні маркери категорії оцінки.....	176
3.3. Синтаксико-стилістичний інструментарій реалізації категорії оцінки	180
3.3.1. Синтаксико-стилістичні засоби вираження категорії оцінки на реченнєвому рівні	181
3.3.2. Складне синтаксичне ціле як особливий репрезентант оцінки	204
3.4. Інтенсифікатори об'єктивних та суб'єктивних оцінних значень в українському щоденниковому дискурсі	211
3.4.1. Партикули як специфічні засоби інтенсифікації оцінки ..	211
3.4.2. Словотвірно-стилістичні підсилювачі оцінних значень...	214
3.4.3. Адвербативні інтенсифікатори оцінки.....	218
Висновки до третього розділу	221
ВИСНОВКИ.....	224

Суб'єктивна та об'єктивна оцінка в українському щоденниковому дискурсі	5
СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ.....	237
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЇХНІХ УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ	264
ДОДАТКИ	265

ВСТУП

У руслі сучасного лінгвістичного антропоцентризму увага науковців прикута до з'ясування специфіки мовленнєвої реалізації персональних когнітивних конструктів. Людиноцентрична парадигма дослідження виводить на перше місце особистість, її мовленнєву поведінку та мовну картину світу. Від суб'єкта-мовця найбільше залежить категорія оцінки, тому що вона найвиразніше репрезентує прагматичне значення. Аксіологічна площина концептосфери людини стала об'єктом різновекторних студій не лише лінгвістів (Н. Д. Арутюнова [9], О. М. Вольф [44], М. М. Гринишин [56], Т. А. Космеда [89], І. О. Меркулова [113], М. І. Степаненко [170], О. В. Юдін [209]), а й філософів (М. О. Беляєва [17], І. В. Гордієнко-Митрофанова [50]), логіків (В. М. Богуславський [22], Д. П. Горський [53], О. Г. Дробницький [61], О. А. Івін [73]), психологів (Г. К. Радчук [147], Ю. Ж. Шайгородський [201]).

Оцінка пронизує абсолютно всі сфери життя людини. Онтологічна універсальність розглядуваної категорії, по-перше, посилює інтерес до всебічного її вивчення, по-друге, спричиняє складнощі у кваліфікуванні природи її виникнення та інтерпретуванні змістової домінанти. Оцінку потрактовують як засіб індивідуалізації й експресивізації мовної картини світу (Ю. Д. Апресян [6], Л. І. Мацько [111]), елемент ідіостилю письменника (Н. Д. Арутюнова [9], В. Г. Гак [46], Т. А. Космеда [89], Н. М. Сологуб [167]), компонент семантики слова (К. Г. Горденська [51], А. П. Грищенко [57], В. В. Грещук [59],

Н. Г. Озерова [124], А. М. Поповський [141], О. О. Селіванова [153]) тощо. Лінгвістичні розвідки спрямовані на вивчення різних аспектів феномену оцінки: взаємозв'язок експресії, модальності й оцінки (О. М. Вольф [44], В. Г. Гак [46], Т. А. Космеда [89] та ін.), мовні засоби експлікації оцінки (Н. О. Бойченко [24], Т. І. Вендіна [36], Б. О. Коваленко [82], І. В. Онищенко [125], О. М. Островська [126], Н. В. Падич [128] та ін.), гендерний аспект оцінного тезауруса (О. Л. Бессонова [20], О. М. Токарева [184]), словотвірна категоризація оцінки (Л. П. Бойко [23], Л. Б. Шутак [207]), семантико-прагматичні особливості вираження оцінки (Н. Д. Арутюнова [9], Т. А. Космеда [89], Т. В. Маркелова [109], З. Є. Фоміна [188] та ін.), логічна й модальна природа категорії оцінки (Н. Д. Арутюнова [9], О. М. Вольф [44], О. А. Івін [73], М. В. Ляпон [104] та ін.), взаємодія теорії аргументації та аксіології (А. Д. Бєлова [16], С. В. Гавенко [45], К. С. Серажим [155]), культурологічна природа оцінки (Т. В. Пісанова [136]), когнітивні процеси з ядерним аксіологічним значенням (О. Н. Баранов [14], М. А. Дмитровська [60], Т. В. Пісанова [136]) та ін.

У комплексі досліджень, присвячених функціюванню мовних одиниць з урахуванням їхніх структурно-семантичних і комунікативно-прагматичних параметрів, особливе місце відведено аналізу комунікативної ролі аксіологічних структур та специфіки вияву категорії оцінки на рівні дискурсу, здебільшого художнього (Т. А. Космеда [89], О. М. Островська [126], Н. М. Сафонова [152], У. В. Соловій [166] та ін.), публіцистичного (Б. О. Коваленко [82], С. М. Кривонос [94], Г. Б. Мінчак [116], С. І. Равлюк [144], І. П. Чобот [197] та ін.), рідше рекламного (М. Л. Крамаренко [92]), науково-популярного (О. А. Шутова [208]), щоденникового (С. Є. Ігнат'єва [75], М. І. Степаненко [170]),

мемуарного (Ю. А. Падар [127]), а також порівнянню засобів репрезентації оцінки в публіцистичному й інформаційному дискурсах (І. В. Онищенко [125]). Зацікавлення категорією оцінки в комунікації вможливило розкриття когнітивних механізмів і внутрішньомовних характеристик аксіологічного процесу та спонукає до впорядкування функційно-інтенційного діапазону оцінки на тлі конкретного дискурсу.

Натепер у мовознавстві відсутнє уніфіковане тлумачення засадничих, диференційних ознак аксіологічно маркованих слів, урахування яких сприяло б створенню універсальної методологічної бази для укладання типологічних схем оцінних модифікацій. Лінгвістична наука послуговується різноаспектними таксономіями оцінної лексики, з-поміж яких найвідомішими є класифікації за такими критеріями: специфіка взаємодії об'єкта й суб'єкта (Н. Д. Арутюнова [9], Т. І. Вендіна [36]); підґрунтя оцінки (О. І. Федотова [187]); види об'єктів і їхній синтагматичний зв'язок зі словом *хороший* (Г. Х. фон Врігт [225]); особливості фрагмента позамовної дійсності (О. Л. Бессонова [20]); соціокультурне пізнання особистості (В. В. Корольова [86]); співвіднесення понять із реаліями світу (Т. А. Космеда [89]) тощо. Поза сферою зацікавлення залишилися критерії розмежування суб'єктивної та об'єктивної оцінки. Дослідники або ставлять під сумнів існування останньої (Н. С. Сліпоконь [163], Н. А. Хабарова [191]), або ігнорують її (Н. Д. Арутюнова [9], О. М. Вольф [44]). Незважаючи на активне й поліаспектне вивчення категорії оцінки, на сучасному етапі розвитку лінгвістики окреслені проблеми ще далекі від остаточного розв'язання, вони потребують глибшого опрацювання з урахуванням

комплексного підходу до витлумачення онтології притаманних людській свідомості цінностей.

Важливою ознакою оцінки як дискурсивної категорії є те, що вона взаємодіє не лише з інтра-, а й з екстралінгвальними параметрами дискурсу, оскільки занурює потенційного реципієнта або в інтимно-особистий простір автора, або в культурний, соціально-політичний контекст доби. Щоденниковий дискурс – найсприятливіше тло для реалізації таких спроможностей оцінки, тому що він є неординарним мовним середовищем, яке дає авторові невичерпні потенції для самовираження. Дослідники роблять акцент на суб'єктивному характері щоденникового дискурсу, оскільки в ньому діарист фіксує власне бачення реальності (ставлення, переживання, емоції, враження, переконання та ін.). Діаріушам притаманна експресивна й емоційно-оцінна тональність, з'яву якої спричиняє той факт, що записи здебільшого збігаються в часі з подіями, автор документує їх одразу ж, з першої спроби, надаючи власним нотаткам достовірності, непідробності та щирості. Найбільший ступінь суб'єктивності має щоденник письменника як яскравий представник Его-тексту. На відміну від діарійних записів політиків, громадських діячів, інших публічних осіб, він якнайкраще репрезентує об'єктивну й суб'єктивну оцінку. Варто враховувати, що об'єктивна оцінка не є природною й релевантною для щоденника майстра слова, тому що він абсолютизований “Я-образом” митця.

Наукову новизну виконаного дослідження визначає передусім те, що в ньому вперше в українському мовознавстві обґрунтовано особливості функціонування, реалізації, прагмасемантичного інтерпретування суб'єктивної та об'єктивної оцінки в щоденниковому дискурсі;

упорядковано лексико-семантичний, фразеологічний, синтаксичний і стилістичний інвентар експлікаторів об'єктивної та суб'єктивної оцінки діариста; релевантно стосовно діарійного дискурсу типізовано континуум аксіологічно маркованих лексем; уточнено параметри диференціації об'єктивної й суб'єктивної оцінки; концептуалізовано аксіосферу щоденникаря, сформовано аксіологічні кола автора діаріуша; покласифіковано продуктивні засоби динамізації іллокутивної й перлокутивної сили суб'єктивної та об'єктивної оцінки; покваліфіковано діапазон інтенційних і функційних спроможностей суб'єктивної та об'єктивної оцінки в щоденниковому дискурсі.

Узагальнення, зроблені на основі дібраного, проаналізованого й покласифікованого фактичного матеріалу, збагачують новими ідеями засадничі теоретичні положення стилістики, функційної граматики, сприяють конкретизації проблеми витлумачення категорії оцінки, уточнюють критерії розмежування об'єктивного та суб'єктивного її різновидів. Висновки пропонованої розвідки доповнюють і розширюють традиційний діапазон засобів експлікування досліджуваної категорії на рівні діарійного дискурсу, поглиблюють знання про її функційний потенціал. Установлений комплекс параметрів інтерпретування об'єктивної й суб'єктивної оцінки окреслює перспективу для подальших наукових студій, присвячених її функціюванню в інших різновидах дискурсу, компаративному аналізу її реалізації в неписьменницьких щоденниках, дослідженню специфіки репрезентації інших модифікацій оцінки – експліцитної, імпліцитної, абсолютної, порівняльної тощо.

Матеріалом дослідження слугували типологічно різні щоденники українських письменників періоду активізації цього жанру – друга половина ХХ століття (“Щоденник” Олександра Довженка, “Думи мої, думи мої...” Остапа Вишні, “Синя книга” Володимира Малика, “Окрайці думок” Василя Симоненка, “Із таборового зошита” Василя Стуса, “Келія Чайної Троянди” Костянтина Москальця).

Автори висловлюють щирі вдячність рецензентам докторові філологічних наук, професору Поповському Анатолієві Михайловичу (Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ) та кандидатів філологічних наук, доценту Ігнат'євій Світлані Євгеніївні (НТУ «Дніпровська політехніка»).

РОЗДІЛ 1

ОЦІНКА ЯК АКСІОЛОГІЧНА, ЛОГІКО-ПСИХОЛОГІЧНА Й ЛІНГВІСТИЧНА КАТЕГОРІЯ

Уся мовна картина світу пройнята категорією оцінки. Мета тексту й слова – змусити оцінювати його зміст, створити відповідний суб'єктивний настрій, вплинути на реципієнта. Категорія оцінки виявляється на різних мовних рівнях, реалізуючи передовсім прагматичну функцію мови.

Оцінний підхід до життєвих фактів, сприймання їх крізь систему власних чи загальноприйнятих цінностей, норм та законів притаманні кожній людині. Змога експлікації оцінки – така ж вихідна функція мови, як і функція передачі інформації, а позитивна й негативна оцінки споконвічно закладені в мові. “Концепт оцінки, – справедливо наголошує І. Є. Буяр, – є беззаперечною та важливою складовою картини світу окремих осіб, представників певних соціальних груп і цілих націй, оскільки всі події та факти навколишнього світу сприймаються як позитивні, нейтральні або негативні залежно від встановлених норм, правил та особистих переконань. Аксиологічна категорія оцінки значною мірою визначає комунікативну інтенцію мовця і загальний зміст повідомлення, а тому є актуальною і заслуговує на комплексне вивчення” [31, с. 145]. Погоджуємося з думкою Г. І. Берестнева, що “якісна оцінка дійсності за ознаками “хороший – поганий” формує основу будь-якого виду людської діяльності, аж до фундаментальної оцінки істинності” [19, с. 99].

Аксіоматично слід сприймати те, що оцінка – унікальна категорія, яка має чи не найрозмаїтіший спектр тлумачень. В історії дослідження категорії оцінки чітко виструнчуються три основні підходи: філософський, логічний і лінгвістичний.

1.1. Філософські засади вивчення оцінки

Категорія оцінки загалом пов'язана із семантично полярними предикатами “добро” – “зло” * або “хороший” – “поганий”, попри те, що оцінювання відбувається й за іншими сутнісними параметрами, з-поміж яких “істинність” – “хибність”, “важливість” – “неважливість” тощо.

Семантика оцінних операторів “добре” – “погано”, зокрема семантика *добра*, уже в античні часи стала об'єктом багатьох розвідок. Висунуто чимало гіпотез про його значення. Уявлення про *добро* у філософських концепціях пов'язане з етичними уявленнями, з поняттями моралі й моральних критеріїв. Примітно, що в дослідженнях з етики виняткову роль приділено інтерпретуванню семантики оцінних слів та висловлень, тоді як у деонтологічних теоріях етики і в логіці норм за основу взято концепт *обов'язок*, із якого виводять поняття цінності. В аксіологічних же концепціях і в логіці оцінок первинним є концепт цінності, добра, а поняття обов'язку – похідним. Аксіологічні поняття утворюють ціннісні, а деонтичні – нормативні судження. У межах пропонованого дослідження основну увагу звернено на оцінні предикати і створювані за їхньої безпосередньої участі висловлення. Аналіз аксіологічних та деонтичних понять і їхнє дефінування в працях

* Позначкою “-” марковано опозиційні відношення між поняттями або значеннями.

філософів наближене до лінгвістичної й лексикографічної практики, тому, на наш погляд, варто на мовознавче інтерпретування категорії оцінки екстраполювати спостереження й міркування філософів та логіків.

Проблемне коло питань з етики, що має лінгвістичну релевантність, сформоване вже у творах античних мислителів, для яких оцінка була передусім категорією мислення, думкою про цінність. Так, Геракліт у руслі багатоаспектності пізнання істини розмежував раціональну й емоційну оцінку [34, с. 15], стверджуючи, що істини можна досягнути розумом по той бік почуттів. На переконання Парменіда, буття, згідно з принципом істини буття є суто позитивом, а небуття – суто негативом. Цей філософ доводив, що все є відносним, немає абсолютних істин, цінностей, блага, а поняття добра і зла він зіставляв із користю та шкодою [34, с. 43]. Існування абсолютних цінностей заперечував і Протагор, наголошуючи на тому, що людина є мірилом усіх речей. Обстоюючи суб'єктивність сприйняття, він переконував, що кожній речі / фактові / явищу* можна дати прямо протилежну характеристику [34, с. 70]. Концепції Парменіда й Протагора принципово важливі для інтерпретування категорії оцінки в межах дискурсу, оскільки вони акцентують увагу на винятковій ролі мовця й реципієнта, від світосприйняття, рівня фонових знань яких залежать процеси експлікації, сприймання й інтерпретації оцінки.

Аристотель залишив після себе фундаментальні дослідження з етики, у яких заперечував існування ідеального, абсолютного, єдиного блага як першопричини й кінцевої мети всіх окремих благ і виділив три концепти

* Позначкою “/” марковано варіативні відношення між поняттями або значеннями.

добра (хорошого): благо (agathon); щастя, блаженство, “евдемонія” (eudaimonia); задоволення (hedys). Кожен із них має відповідний семантичний, негативно маркований корелят: зло; життєвий крах (невдача, поразка); страждання (мука). Множинність видів добра зумовлена розмаїттям цілей людських учинків і почасти суб'єктивністю вимог людини до життя (див.: [7]).

Завдяки дослідженням Аристотеля вперше в етиці було озвучено такі лінгвістичні проблеми: 1) види об'єктів, що отримують оцінну кваліфікацію; 2) значення оцінних предикатів. Перша з них пов'язана з денотацією, друга – із сигніфікацією. Варто зауважити, що між сферами оцінних значень і властивостей не існує рівності. Оцінні слова відрізняються своєю природою від дескриптивних предикатів, оскільки властивості різних предметів здебільшого не мають нічого спільного, але їхня оцінна кваліфікація може збігатися. Порушені Аристотелем проблеми поклали початок наступним студіям, об'єктом вивчення яких є специфіка оцінних значень. Крім того, цей філософ досліджував концептуальний контекст, через який потрактовано категорії добра, щастя й задоволення. Благо він визначив як таке, “до чого все прагне” [7, с. 54], й увів його до сфери важливих аксіологічних категорій: інтенціональності, тобто цілеспрямованої практичної діяльності людини, і модальності прагнення, що спонукає людину до дії.

З'ясування природи самої людини й діапазону її життєвих зацікавлень у процесі дослідження значення ціннісних предикатів наштовхує мислителя на пошук “загального мірила”, одного суб'єктивного (властивого людині) психологічного еквівалента, через який можна було б сформулювати дефініцію, універсальну для всіх видів добра й зла. Однак визначення хорошого й поганого

крізь призму самої людини вимагає ідеалізації людського ества. Добро в такому разі визначають не як те, що людина хоче, чого прагне, а як те, до чого вона має прагнути, від чого вона повинна отримувати задоволення. Ці модальності (справжнього бажання й потреби) нечасто збігаються, тому намагання уніфікувати ціннісні категорії спричиняє лише ускладнення модальностей. Визначення понять “хороше” і “погане” завдяки спільному для них психологічному кореляту поступово ввійшли в європейську “філософію людини”, причому корелят змінювався, а принцип залишався сталим.

Філософи XVII ст., з'ясовуючи психічну природу людини, зосередили свої дослідницькі зусилля на її елементарних компонентах, у руслі яких потім визначали психічні явища вищого порядку. Так, Т. Гоббс в емоційній сфері вирізняв прості пристрасті: бажання, любов, відразу, ненависть, радість і горе [47, с. 88], на тлі яких він дефінував добро і зло (хороше та погане). Дослідник витлумачив поняття “хороше” й “погане” в площині модусів бажання та відрази. Ці поняття постають як ознака, що об'єднує об'єкти суб'єктивних модусів і не існує поза ними. За формою такі визначення можна назвати інтенційними. Ідеться, щоправда, не про справжній, а про бажаний світ. Добро – це те, що задовольняє бажання, потреби людини, тобто добро є органічним атрибутом бажаного.

Визначаючи хороше завдяки модусу бажання, природно маємо справу з суб'єктивною відносністю цього концепту. З огляду на це слушним видається зауваження Т. Гоббса: “Яким би не був об'єкт людського потягу чи бажання, це саме те, що людина називає для себе добром, об'єкт своєї відрази чи ненависті – злом, а об'єкт свого нехтування – дрібницею. Адже слова *добро*, *зло*, *дрібниця*

завжди використовуються залежно від того, хто ними послуговується...” [47, с. 85]. Якщо Аристотель пояснював неможливість зведення оцінних предикатів до одного семантичного знаменника їхньою розпорошеністю в різних категоріях, то Т. Гоббс, солідаризуючись з античними мислителями Протагором і Парменідом, убачав у цьому іншу причину – абсолютну суб'єктивність мовців.

Гедоністична концепція хорошого й поганого міститься в працях Дж. Локка (див.: [101, с. 242–268]), уся філософська система якого оперта на розмежування простих і складних ідей. До простих віднесено модуси задоволення і страждання, усі інші душевні стани ідентифіковано через них. Категорії “хороше” й “погане” Дж. Локк не розглядав як елементарні, оскільки вважав, що це категорії свідомості, а не простого чуттєвого досвіду. Він тлумачив їхню сутність, опираючись на свідомий чуттєвий досвід: хорошим є те, що асоціюється із задоволенням, погане викликає незадоволення або страждання. Аналізовані дефініції з огляду на їхні форми можна назвати такими, що спрямовані від світу до людини, тобто каузальними. У докладних розмислах Дж. Локка про взаємодію добра й задоволення, зла і страждання, знаходимо важливу для розуміння аксіологічних концептів думку: поняття “хороше” і “погане” градуйовані, оскільки вони можуть мати різний ступінь вияву (*хороше – краще, найкраще, менш хороше, найменш хороше; погане – гірше, найгірше, менш погане, найменш погане* тощо). Цю особливість потрактовано як властивість подій посилювати або послаблювати страждання й задоволення. Поняття градації так само є наслідком порівняння різних станів суб'єкта відчуттів. Отже, благо – це не тільки те, що викликає задоволення, але й те, що відповідає меншим

стражданням. Дж. Локк, на відміну від Аристотеля й Т. Гоббса, ускладнив і поглибив релятивність хорошого та поганого, зробивши основний акцент на тому, що хороше може перейти межу, яка відділяє його від поганого.

Гедоністичне кваліфікування хорошого й поганого пов'язане з психофізичною кореляцією людини та світу. Загальноаксіологічні предикати як гедоністична дефініція утворюють ширшу семантичну категорію каузальних предикатів, наприклад: *обурливий, чарівний, хвилюючий, дратівний, огидний, цікавий* тощо. Вони відсилають реципієнта передусім до тієї властивості об'єкта, яка стимулює в людині певну реакцію. Саму ж властивість / ознаку не експліковано. Каузальні предикати не дескриптивні, тому що об'єднують об'єкти не за їхніми природними ознаками, а за впливом на людину. Класи слів, про які йдеться, неоднорідні, оскільки вони не мають нічого спільного, крім схожого ефекту. На такому опозиційно-інтеграційному ґрунті, зауважує Н. Д. Арутюнова, маємо парадокс каузальних предикатів, зокрема і сенсорних оцінок (*смачний, ароматний, приємний* тощо) [9, с. 20]. Однак реакція, яку об'єкти викликають у людини, не така однорідна й очевидна, як засвідчували мислителі. Інтерпретація задоволення і страждання як реакцій на хороше та погане спричиняє розширення досліджуваних понять. На цьому зосереджували свою увагу Д. Юм [210] і Б. Спіноза.

Концепція Б. Спінози стоїть дещо осібно від етичних систем XVII ст., його теорія цінностей зорієнтована не на емотивні реакції, а на зовнішні стимули. Він не заперечував того, що оцінка (хороше й погане) детермінована самою природою людини, оскільки "ніяка річ не може бути ні хорошою, ні поганою, якщо вона не має з нами чогось спільного" [169, с. 544]. Межі оцінюваного фрагмента світу

Б. Спіноза маркує мірою його входження в життя особи. Речі, подібні до єства людини, він кваліфікує як хороші. Аналізуючи аксіологічні судження, цей філософ стверджує, що поняття “абсолютно хороший” та “абсолютно поганий” позбавлені сенсу, бо кожен рід утворює нескінченний, відкритий клас об'єктів. Проте, на думку Б. Спінози, можна все ж таки уявити типового середнього представника аналізованого класу об'єктів, який буде так званою фікцією, оскільки жоден член класу не збігатиметься з ним повністю. Натомість усі ті об'єкти, що виконують свої функції краще від “середнього нормативу”, варто кваліфікувати як хороші, а ті, що не досягають окресленого стандарту – як погані члени роду. Цю точку відліку Б. Спіноза розмістив посередині аксіологічної шкали й переконливо довів, що поняття “хороше” і “погане” є двічі відносними, позаяк експлікують “краще / гірше від середнього” і є релятивізованими щодо роду або виду оцінюваних об'єктів. Крім того, ці поняття не наділені статусом рівноправності. Краще й гірше в межах одного роду – це відношення більшої до меншої кількості життєвої сили або діяльності, що стосується розглядуваного виду об'єктів.

Одна з незаперечних заслуг досліджень Б. Спінози – уведення до наукового аналізу оцінних значень понять “компаративний клас” і “норматив”, тобто середньостатистичний стандарт. Це принципово новий механізм ідентифікування семантики оцінних предикатів. Спіноза, визнаючи релятивність оцінки, найменше пов'язував її із суб'єктивним чинником. Основу дефініції перенесено із суб'єкта оцінки на концепт норми, отже, коливання в оцінці детерміновані не різницею думок суб'єкта, а змінами норми. Безперечно, результати розвідок Дж. Локка й Б. Спінози сформували міцне теоретичне підґрунтя для

логіків, які до обов'язкових елементів структури категорії оцінки зараховують аксіологічну шкалу, витлумачуючи її за допомогою понять “ступінь вияву ознаки”, “норма”, “компаративний клас”.

У ХІХ ст. під впливом аксіології філософське поняття “благо” почали диференціювати на два компоненти: цінність і реальність. Цінності втілюють ідеальні уявлення про навколишній світ, суспільство й індивіда. В. Віндельбанд як представник школи неокантіанства постулює об'єктивне існування цінностей, на яких ґрунтується суб'єктивний акт оцінки (див.: [38]). Він трактує філософію як науку про загальнообов'язкові цінності, як нормативне вчення, засноване на пізнанні еталона. Для філософа цінності є апіорними, облігаторними для всіх. Крім того, В. Віндельбанд розмежовує судження про факти й судження про цінності, чим започатковує розрізнення фактів і цінностей. З огляду на сучасну аксіологічну парадигму потрібно уточнити, що система цінностей хоча й обов'язкова та об'єктивно існує, але не є глобально узуальною. На нашу думку, принциповішим є диференціювання системи цінностей на загальнолюдські, суспільні та індивідуальні й розгляд категорії оцінки в системі координат однієї з них.

Щодо мотивів оцінки слушні висновки оприлюднив І. Бентам [18, с. 12–16], спираючись на взаємозв'язок цінностей із поняттям “користь”. На його переконання, суб'єктивним мотивом оцінки може бути моральне почуття, здоровий глузд, певне розуміння, правило справедливості, доцільність речей, закони природи, закони розуму, належний порядок, відповідність істині чи авторитету. Але І. Бентам переконаний, що природа цих мотивів єдина – суб'єктивна схильність людини схвалю-

вати чи не схвалювати дію, відчувати прихильність чи відразу до неї. Крім того, англійський філософ вважав, що задоволення і страждання можливо виміряти, а отримані результати зіставити.

З'ясовуючи семантику слів, які входять до складу ціннісних і нормативних суджень, і заперечуючи суб'єктивний характер мотивів оцінки, І. Бентам намагається задекларувати власні норми їхнього використання. Проте "його дефініції не дескриптивні, а прескриптивні" [211, с. 264], унаслідок чого природно постає конфлікт із мовою: не всі задоволення мова позначає як позитивні явища і не всі страждання кваліфікує негативно. І. Бентамові бракує слів, позбавлених позитивних чи негативних конотацій. Щоб уникнути нової фразеології, він використовує описові вирази, замінюючи, наприклад, негативні найменування мотивів "похитливість" і "скнарість" нейтральними дескрипціями "статеве бажання" й "грошове зацікавлення". Дослідник свідомий того, що обмеження "лише найпродуктивнішими засобами вираження навряд чи дасть змогу уникнути постійних суперечностей. Судження, з одного боку, спростовуватимуть істину, з іншого – користь" [18, с. 93].

Заслуговують на увагу міркування Г. Сиджвіка про використання оцінних предикатів у ціннісних і нормативних судженнях. Він порівнює вживання *правильний* та *добрий, хороший* і доводить, що оцінні предикати в нормативних судженнях указують на відношення не до правила, а до морального ідеалу, оскільки правило є імперативним, а ідеал – привабливим (див.: [222, с. 105, 113]). Зроблено акцент і на тому, що поняття правильності передбачає одиничність (наприклад, єдино правильним може бути правопис слів), натомість хороше – варіативне. Ще одну відмінність між цими предикатами мислитель убачає в

тому, що поняття правильного вчинку зорієнтоване на його здійснення, тоді як хороший учинок – це те, до чого людина прагне, що пов'язане з ідеалом і чого не завжди можна досягти. Ці предикати специфіковані й комунікативними відмінностями: кваліфікуючи вчинок як хороший, ми надаємо своєму висловленню іллокутивну силу похвали; якщо називаємо вчинок правильним, то лише стимулюємо реципієнта до адекватної поведінки / реакції.

Ці теорії критикував Дж. Мур, вважаючи, що всі судження з аксіологічним предикатом *хороше / погане* є синтетичними, а не аналітичними. Тому, на його думку, висловлення на взірець “хороше – це те, що ми бажаємо” або “хороше є єдиним благом” не можуть формувати повноцінних лексикографічних інтерпретацій. Суть теорії, що отримала назву “відкрите питання Мура”, можна окреслити так: як докладно ми б не характеризували природні властивості об'єкта оцінки, наш опис не вичерпує питання про те, хороший він чи поганий. За предикатами оцінки закріплена не сумарна характеристика об'єкта, а одна його властивість, що не належить до природних якостей: “Якщо ми інтуїтивно переконані, що певний предмет є добром, то добро не є тією ознакою, до якої можна доторкнутися рукою або хоча б за допомогою інструментів тонкого наукового аналізу відокремити від предмета, якому вона властива, і перенести на інший предмет” [117, с. 203]. Не варто шукати декриптивний компонент у семантиці загальнооцінних слів. Людина емпірично пізнає, що означає “добре” й “погано”. Зрештою, такі висновки засвідчують відмінності між природною й ціннісною картинами світу. Зміна першої залежить насамперед від розвитку наук, друга ж пов'язана зі зміною ідеалів людини або суспільства.

Розглядувану концепцію розвинув і уяскравив Р. Хеар [214]. На його думку, дескриптивне значення завжди похідне, вторинне щодо аксіологічного. До того ж, воно динамічне, а оцінка константна. Дескриптивні імплікації (підстави оцінки) змінюються із часом і залежать від трансформації критеріїв оцінки, стандартів класу оцінюваних об'єктів, але ці критерії самі по собі ще не передають сутності оцінки. У власне оцінних слів *хороший* і *поганий* співвідношення оцінного та дескриптивного змісту може бути неоднаковим. Воно залежить від того, який клас об'єктів вони формують. Напрямки досліджень після Дж. Мура і його критиків пов'язані з удокладненим розробленням таких питань: 1) взаємозв'язок оцінки та природних властивостей об'єктів (оцінка й факт); 2) регулятивний аспект оцінки (оцінка й норма); 3) структура та семантичні особливості прескриптивного тексту (оцінка і практичне міркування).

Аналізуючи теорію Дж. Мура, А. Ейєр удався до прийому на зразок “відкритого питання”: жодна природна чи позаприродна властивість не може вичерпати значення аксіологічного предиката, так само не може його вичерпати й віднесення до будь-якої іншої властивості. “Ми маємо право стверджувати, – робить важливий для лінгвістики висновок А. Ейєр, – що зміст оцінних слів не обмежений змістом досвіду, оскільки в цьому разі сплутується нормативне судження з констатацією факту. Оцінка не є описом чогось особливого. Вона взагалі не є описом” [211, с. 241–242]. Отже, “відкрите питання Мура” мало неабиякі перспективи. Із розширенням сфери його використання семантичні теорії поступилися прагматичним концепціям, у яких значеннєву специфіку оцінки витлумачено через комунікативні цілі відповідних мовленнєвих актів. Прагма-

тики озброїли дослідників у царині аксіології важливими теоретичними знаннями про взаємозв'язок інтенції й оцінки, емоції й оцінки, про вплив оцінки на адресата й на самого мовця, роль оцінки в мовленнєвому акті й т. ін.

Ч. Стівенсон [224] стверджував, що основне призначення ціннісних суджень – не повідомляти про факти, а здійснювати вплив. Він обґрунтовував концепцію про два способи використання мови. Зміст першого – фіксація, прояснення й повідомлення наших поглядів. Другий спосіб полягає в тому, щоб давати вихід нашим почуттям (пор.: використання вигуків), створювати настрої (пор.: поетична функція мови) або спонукати людей до дій, переконувати їх (пор.: мова ораторів). Актуалізування першого типу Ч. Стівенсон називає дескриптивним, актуалізування другого – динамічним.

Пізніше, у 70-ті роки ХХ ст., Д. Сьорль, як і інші прихильники теорії мовленнєвих актів, приєднався до того погляду, що основна відмінність дескриптивних і оцінних (у широкому сенсі) значень зведена до відмінностей в іллокутивній силі відповідних висловлень: “Мета оцінних висловлень полягає не в тому, щоб описувати світ, а в тому, щоб виражати емоції й ставлення, хвалити чи сварити, лестити чи ображати, радити, наказувати чи керувати тощо” [221, с. 183]. Не варто забувати, що вже Ч. Стівенсон вивисував значення оцінних предикатів на рівень прагматики, пов'язуючи їх з емоційною сферою мовця й комунікативною метою висловлення. Дескриптивне значення, на його переконання, відповідає когнітивному стану психіки. Якщо ж стан суб'єкта мовлення емотивний чи виражає якесь ставлення, то маємо справу з динамічним використанням мови, з чим корелюють оцінні слова. Крім того, будь-яке ціннісне судження може породити суперечку,

суть якої не в дисгармонії думок, а в неузгодженості інтересів. Найважливіше призначення оцінки, за Ч. Стівенсоном, – вплив на адресата. Похвала, закладена в ній, відображає не власне семантичний, а прагматичний аспект знакової ситуації (див.: [224, с. 153]). Концепція оцінного значення, яку сформулював Ч. Стівенсон у першому варіанті ще в кінці 30-х років ХХ століття, відома в аксіології як теорія емотивності. “Динаміку” оцінних висловлень він лімітував психологічним станом мовця й реципієнта і не пов’язував із практикою поведінки адресата мовлення.

Отже, представники англійської школи фактично започаткували комунікативний аналіз аксіологічних текстів, тобто текстів, у яких провідну роль відіграють оцінні лексеми. Значення слів з’ясовано за допомогою відповідей на такі питання: 1) Для чого використовують слово? 2) За яких умов доречно використовувати слово для реалізації цієї мети? Поклавши в основу значення слова його комунікативну функцію, дослідники цієї школи задекларували загальний напрямок своїх пошуків від тексту (висловлення) до слова.

Сучасні науковці аксіоматично сприймають твердження П. Новела-Сміта про оцінку як усеохопну, універсальну категорію, яка пронизує абсолютно всі сфери людського життя, про те, що аксіологічно марковані слова виражають смаки й уподобання, намагання та вибір, вони формують ядро критичних текстів, за допомогою них здійснено кваліфікацію й апробацію знань, умінь та здібностей, вони є невід’ємною частиною порад, доган, попереджень, переконань, схваленень, заохочень тощо. У всіх цих видах мовленнєвої діяльності “простежено складний синтез оцінних значень. Завдання дослідника – установити зв’язок між ними й пояснити їхнє функційне розмаїття” [218, с. 87].

Оцінні предикати вже самі по собі наділені не лише іллокутивним (комунікативним) ореолом, але й регулятивною функцією. Ч. Стівенсон [224, с. 130] аргументував це тим, що людина, називаючи об'єкт хорошим, отримує потужну мотивацію до відповідних дій. Ця мотивація послаблюється за відсутності аксіологічної характеристики об'єкта. Р. Хеар так само наголошував, що "типова риса основних слів етики – здатність керувати вибором і діями. Для реалізації цієї функції етичне судження імплікує правило: якщо людина це судження приймає, то вона зобов'язана прийняти й виведений із нього імператив" [214, с. 171]. І хоча цього вимагає логіка поведінки, мусимо, однак, поставити під сумнів це твердження, адже дії людини не завжди прямо пропорційні знакові оцінки об'єкта.

Вивчення взаємозв'язку оцінки з порівнянням і вибором пов'язане з такою важливою проблемою, як з'ясування стандартизованого орієнтира. Справді, ми маємо нормативи тільки для тих класів об'єктів, щодо яких виникає чи загалом можлива ситуація вибору. На думку Р. Хеара [214, с. 183], саме ситуації вибору формують компаративні класи. Несуперечність аксіологічних суджень він зводить до того, що за одного стандарту абсолютно несхожі об'єкти (члени компаративного класу) не можуть отримувати однакову оцінку, оскільки одна точка відліку не спричиняє появу різних поглядів.

Коли в аксіології дослідницькі пріоритети змістилися на поняття компаративного класу й вибору, постало питання про порівняльну оцінку. Виведене Р. Хеаром поняття компаративного класу, тобто класу зіставляваних у ситуації вибору об'єктів, суттєво вплинуло на розвиток не тільки ідей, але й самої техніки логіки оцінок. Поняття компаративного класу вможливило заміну питання "Які

об'єкти можуть бути оцінені?" на такі: "Які об'єкти входять до компаративних класів?", "Які об'єкти не входять до жодного компаративного класу?", "Які компаративні класи перебувають поза оцінкою?", "Що означає поняття "байдужий" щодо компаративних класів?" У руслі цих та інших питань досліджував оцінку Д. Л. Перрі [219]. Термінологію, якою він послуговувався, уточнено й обмежено такими чотирма дефініційними характеристиками: 1) релевантні для оцінки властивості об'єкта; 2) релевантні для оцінки міркування, тобто факти, які можуть бути мотивом оцінки; 3) критерії – те, що беруть до уваги, коли щось оцінюють, норматив; 4) компаративний клас, тобто клас, для якого існують критерії, зазвичай варто номінувати яким-небудь загальним іменем.

Поняття компаративного класу засвідчує, що оцінка неможлива поза сферою зіставлення об'єктів як елементів однієї множини. По-перше, усе, що людина оцінює, входить до якогось класу, а по-друге, усе, що можна оцінити як хороше, доречно оцінити як краще порівняно із чимось іншим (див.: [219, с. 188–190]). Але такий принцип не спрацьовує у зворотному порядку: там, де можна обрати краще, не обов'язково знаходиться просто хороше. Доречно в цьому контексті покликатися на Д. Л. Перрі, який наголошував, що не всі множини об'єктів є компаративними класами. Немає критеріїв для стихійно сформованих множин і для одночленних класів. Ад'єктив *хороший* не поєднується з власними іменами й одиничними географічними назвами. Зроблено акцент і на тому, що є такі класи, члени яких відрізняються один від одного, але водночас їхню компаративну оцінку саме як членів класу неможливо задекларувати. Це, наприклад, планети, галактики, букви алфавіту, атоми, континенти, арифметичні

операції, частини мови, геометричні фігури тощо. Однак мовець у художньому дискурсі, зокрема й щоденниковому, спорадично й okazіонально здатний руйнувати окреслену концепцію. За певних умов для реалізації конкретної комунікативної мети та для створення яскравого аксіологічного образу можуть зіставлятися аксіоматично непорівнювані об'єкти.

За Н. Д. Арутюною, не всі природні класи утворюють регулярний компаративний контекст для оцінки [9, с. 55–56]. Передусім це пов'язано з тим, що природні класи є базою для оцінки тільки тоді, коли набувають утилітарного статусу, тобто входять у практичне життя людини. Дослідниця зробила такі важливі висновки: 1) ознаки природних класів, які за своєю природою досить дифузні, не формують у повному обсязі критеріїв утилітарної оцінки. Як критерії оцінки використовують тільки те, що відповідає потребам або смакам реципієнта. Тому там, де йдеться про утилітарну оцінку, компаративний клас об'єктів не збігається з природним, а критерії оцінки – з природними ознаками; 2) варто розрізняти компаративні класи об'єктів і компаративні класи “людських” (его- чи гомоцентричних) ситуацій, до яких зараховано ті або ті об'єкти; 3) проблема компаративних класів актуалізує вивчення двох тем: “олюдненої” картини світу й оцінного порівняння.

У сучасних філософських дослідженнях оцінку як понятійну категорію розглядають у сфері суспільних відносин. Її проінтерпретовано як категорію, що репрезентує взаємозалежність суб'єкта оцінки як члена соціуму, об'єкта оцінки як значущого елемента соціуму, суспільних норм і стереотипів із закріпленою за ними функцією підстави для оцінювання.

Отже, проблеми аксіології послідовно виходили за береги загальнофілософських пошуків, тому закономірною є з'ява різновекторних досліджень, у яких сформовано методологічну й термінологічну основу сучасних лінгвістичних розвідок, присвячених проблемам експлікування, функціонування й інтерпретування категорії оцінки, структуровання суспільної або індивідуальної концептуально-ціннісної картини світу.

1.2. Оцінка як об'єкт дослідження в логіці

Проблема визначення цінностей виходить за сферу аксіології. Їхнім вивченням займаються не лише філософи, а й логіки. У логіці під цінністю розуміють висловлення про цінність, на противагу філософській думці про цінність. На окрему увагу заслуговує погляд О. А. Івіна про цінність як “будь-який предмет будь-якого інтересу, бажання, прагнення тощо” [73, с. 12]. Оцінюванням, на його думку, є декларування певного ставлення суб'єкта оцінки до її предмета. Саму ж логіку оцінок, або формальну аксіологію, потрактовано як “розділ логіки, що займається аналізом висновків, засновками або закінченнями яких є оцінки” [73, с. 4]. Варто зауважити, що логіка оцінок озброїла лінгвістичну науку знанням про абсолютні та компаративні оцінки. Перші пов'язані з предикатами “добре” – “погано” й “індиферентні щодо оцінки”, другі корелюють із поняттями “краще”, “гірше” та “рівноцінно”.

Особливість логіки абсолютних оцінок полягає в тому, що позитивно ціннісне (хороше) та негативно ціннісне (погане) детермінують одне одного: “Об'єкт хороший, коли його відсутність негативно цінна; об'єкт поганий, коли його відсутність позитивно цінна” [53, с. 140]. Індиферентним

щодо оцінки вважають те, що не є ні добрим, ні поганим. У такому разі суб'єкт вилучає предмет зі сфери своїх інтересів і приписує йому нульову цінність. Логіки сформулювали ще один корисний для лінгвістів висновок стосовно оцінної шкали й абсолютних, і порівняльних оцінок. Вона має форму триплета: *добре – все одно (байдуже) – погано; краще – рівноцінно – гірше* (див.: [73, с. 182]). Семантика ад'єктива *байдужий*, проте, дає підстави для мовознавчого коригування логічної оцінної шкали. Інваріантна сема аналізованого прикметника 'той, що виражає незацікавленість' унеможлиблює екстраполювання його на поняття нейтральної оцінки, для якої логічною є сема 'той, що не стосується жодної зі сторін; ні добре, ні погано'. Крім того, нейтральне не варто ототожнювати з нормою, позаяк остання розташована на позитивно маркованому відтинку оцінної шкали.

Основні положення законів логіки оцінок, релевантні для лінгвістичного інтерпретування оцінки, запропонував Д. П. Горський [53]:

– ніщо не може бути одночасно хорошим й індіферентним відносно оцінки, індіферентним до оцінки та поганим;

– якщо що-небудь є індіферентним щодо оцінки, то й протилежне так само (*“Якщо все одно, що сніг білий, то було б все одно, якби він не був білим”*);

– хороше перше, хороше і друге, тільки якщо хороше разом перше і друге (*“Добре бути здоровим і добре бути багатим, тільки якщо добре бути здоровим і багатим”*).

Крім того, логіку оцінок наскрізно пронизують два загальноприйняті, проте не універсальні принципи: 1) принцип аксіологічної повноти (будь-який об'єкт є або хорошим / кращим, або індіферентним / рівноцінним щодо оцінки, або поганим / гіршим), що є справедливим лише в

тому разі, якщо множинність речей, про цінність яких є певне уявлення, збігається з множинністю всіх речей. Але таке відбувається не завжди, оскільки є об'єкти, які перебувають поза сферою оцінки (наприклад, те, що в кішки чотири лапи, не можна розглядати як добре, погане чи байдуже); 2) принцип аксіологічної несуперечності: "...стани, які суперечать один одному, не можуть бути водночас хорошими (поганими)" [53, с. 140]. Описувані принципи видаються абстрактними й теоретизованими, подібними до формул, у реальному, живому мовленні цим законам логіки послідовно підпорядковані не всі оцінки, тому що вони залежать від дискурсивної специфіки комунікативної ситуації, інтенції, фонових знань мовця й реципієнта, їхнього лінгвостилю й т. ін.

Під час аналізу аксіологічних понять, які утворюють ціннісні судження, неминуче постає питання взаємозв'язку їх із судженнями нормативними. Відмінність між ними передусім у тому, що цінність завжди бажана для самої людини, а дотримання норм засноване на переконанні. О. Г. Дробницький небезпідставно стверджує, що нормативні стандарти поведінки, закріплюючись у масовій та індивідуальній психіці, звичках, свідомості людей, їхніх взаєминах, способах спілкування й взаємодії, здійснюють функцію так званого "соціального контролю" [61, с. 260]. Його концепція логічно перегукується з тезою В. Віндельбанда про загальнообов'язкові цінності, які є апріорними та релевантними для всіх, тому так само потребує уточнення щодо відносності норми, стандарту й цінностей, оскільки вони можуть стосуватися людства, окремого соціуму або конкретної особи.

Будь-яка оцінка має свою когнітивну природу: саме за допомогою оцінок відбувається пізнання навколишнього

світу. В. М. Богуславський цілком закономірно витлумачує оцінку як специфічний різновид пізнавальної діяльності, базованої як на наукових знаннях, так і на фактах буденної свідомості. Вона є осмисленням пізнавального досвіду певної національно-історичної спільноти (див.: [22, с. 10]). Диференціюючи для себе значущість чи незначущість (тобто цінність у широкому сенсі) предметів, фактів, явищ дійсності, людина пізнає й усвідомлює і своє місце у власній картині світу, і місце в ній людей, які її оточують. Саме так особистість регулює адекватні щодо її інтересів та уподобань взаємини з іншими людьми.

Отже, логіки вбачають сутність категорії оцінки не просто у думці про цінність, а у висловленні про неї. Логіка, безперечно, дала поштовх науковцям для подальших розвідок, збагатила різні галузі мовознавства термінологією, основними принципами й законами. Вона, як і філософія, заклала міцний фундамент для кваліфікування оцінки як лінгвістичної категорії.

1.3. Категорія суб'єктивної та об'єктивної оцінки: мовознавчий аспект

Із мовознавчого погляду, зрештою, як і з філософського та логічного, категорія оцінки є складною й далекою від уніфікованого інтерпретування.

1.3.1. Сучасні лінгвістичні тенденції дослідження оцінки

Оцінка – феномен свідомості, що відображає результат пізнання цінності явищ довкілля. У руслі сучасної парадигми лінгвістичних досліджень увагу науковців привер-

тають функційні особливості мови, зокрема й прагматика окремих лінгвістичних категорій.

У мовознавстві категорію оцінки найчастіше розглядають як аксіологічний компонент лексичного значення. Такий підхід є прогнозованим, навіть закономірним, оскільки саме лексеми як основні засоби репрезентації змісту конкретних та абстрактних сутностей зовнішнього світу не лише номінують власне оцінні ознаки, а й інформують про об'єкти, які людина оцінює під різним кутом зору. У роботах, присвячених оцінній лексиці, особливості одиниць різних груп категоріального узагальнення найчастіше аналізують у площині лексико-семантичного поля або тематичної лексичної групи (Т. Р. Анікеєва [4], С. С. Григорян [55], В. А. Кузнецова [96]), у системі частин мови (О. О. Жижома [66], Т. А. Космеда [89], Л. І. Мацько [111], С. І. Равлюк [144], Г. П. Серпутько [156], С. В. Сімакова [158], В. М. Ткачук [183], О. М. Торосян [185]), лексичних оцінних конотацій або функційно-стилістичних особливостей (А. О. Васильченко [33], Н. Є. Медведєва [112], В. П. Новіков [121]). Крім того, аналіз аксіологічного наповнення здійснюють і на синтаксичному рівні, позаяк він є онтологічним змістом висловлення як судження про навколишню дійсність (В. Г. Гак [46], О. А. Семенюк [154], Дж. Сьорль [221], П. Б. Ткач [181], С. Т. Шабат-Савка [200], І. Ю. Шкіцька [204]).

В імперативних ситуаціях, позбавлених визначеної часової локалізації, прерогативну роль відіграють, безперечно, оцінні значення. На це вказує О. В. Бондарко [28], обґрунтовуючи концептуальне вчення про функційно-семантичну категорію. Її витлумачено як систему різних мовних засобів, що здатні взаємодіяти для реалізації мети мовця, як окрему функційно-семантичну категорію із

семантичною домінантою “схвалення” – “несхвалення”. Справедливо зауважити, що оцінну функцію виконують одиниці мови номінативного й комунікативного планів – від слова до тексту, а оцінні значення автор експлікує засобами різних мовних рівнів. Подібно до інших категорій у засобах вираження оцінки так само можна вичленувати ядро і периферію на основі частотності вживання й здатності передавати значення. У процесі осягнення функційно-семантичної категорії виявлено, що ядро і периферія чітко не розмежовані. Аксіологічне значення репрезентують засоби всіх ярусів мови, згруповуючись і утворюючи складні конструкції.

Таку концепцію підтримує й доповнює І. В. Онищенко [125], пов'язуючи оцінку з компонентом семантичної структури слова, який указує на певну цінність об'єкта з погляду відповідності / невідповідності вимогам мовця і взаємодіє з іншими компонентами в семантичній структурі мовного знака. До вивчення категорії оцінки застосовано саме функційний підхід, що вможливило характеристику закономірностей функціонування мовних одиниць у взаємодії з елементами різних мовних рівнів. Цей механізм забезпечує аналіз від форми до значення й від значення до форми. Ядро ФСП оцінки, на думку І. В. Онищенко, становлять оцінно марковані лексеми, оцінні фразеологізми, навколоядерний простір заповнюють “слова, які у своїй семантиці містять раціональну оцінку, що визначається на основі об'єктивно притаманних денотату властивостей, виступаючи належністю конвенціонально закріпленої семантики слова” [125, с. 8], а периферію утворюють одиниці лексичного, словотвірного, морфологічного та синтаксичного рівнів.

Доречно в цьому зв'язку навести міркування В. М. Нікітевича про те, що категорія оцінки реалізує суб'єктивну оцінку предметів і їхніх ознак із погляду мовця, а тому вона є передусім “категорією іменників, прикметників і прислівників”, тобто притаманна окремим лексичним розрядам слів у межах кожної із цих частин мови [120, с. 83]. Слушність цієї тези послідовно підтверджує аналіз засобів вираження оцінки в щоденниковому дискурсі. Погляд, про який ідеться, поділяють не всі дослідники (див., напр.: [115, с. 159]), наголошучи на подвійній природі категорії оцінки: семантика якості, оцінної ознаки (думка про цінність об'єкта) і семантика ставлення (до об'єкта оцінки). До основних репрезентантів семантики якості зараховано відповідно ад'єктив як репрезентант ознаки (*Він порядний*) або ступеня вияву ознаки (*Він найпорядніший*) та дієслово як реалізатор семантики ставлення (*Я ціную його порядність*). Уважаємо, що для системного вивчення специфіки засобів вираження оцінки потрібно враховувати не тільки відмінності семантики ставлення та оцінної ознаки, ядерний статус окремих частин мови, а й персоналізоване дискурсивне оточення кожного експлікатора.

Теоретичні результати досліджень емотивістів, неопозитивістів і прихильників теорії мовленнєвих актів стали підґрунтям для розвідки С. В. Гавенка [45], у якій з'ясовано сутність категорії оцінки й такий ключовий для щоденникового дискурсу момент, як аргументативний ефект оцінки. Коли адресат отримує аксіологічно марковану інформацію про особу / явище / подію, він неодмінно демонструє власне ставлення до теми, погоджуючись із думкою мовця (письменника) чи ні. Якщо реципієнт приймає висунуту тезу, то оцінює її як таку, що має для

нього цінність. Аргументатор, тобто мовець, так само може використовувати оцінні значення, щоб підвести читача до позитивної оцінки позиції, яку він доводить, тобто є змога м'яко експлікувати оцінні ідеї, надавши їм форму лінгвістичної аргументації. На думку С. В. Гавенка, використання оцінних чинників – один із найсильніших засобів природно-мовної аргументації.

У полі зору дослідників повсякчас опиняється питання взаємозв'язку суб'єктивного та об'єктивного в оцінці. Більшість науковців схильні вважати, що в категорії оцінки органічно поєднані об'єктивне й суб'єктивне. Суб'єкт здійснює оцінку, урахувавши власні емоції й соціальні стереотипи. Об'єкт оцінки специфікований і об'єктивними властивостями, і властивостями, які можуть зазнавати оцінки залежно від уподобань конкретного суб'єкта: чим афективніша оцінка, тим тісніше вона пов'язана з індивідуальною позицією суб'єкта і тим менше оперта на соціальні стереотипи. “У світі оцінок, – наголошує О. М. Вольф, – діє не істинність стосовно об'єктивного світу, а істинність щодо концептуального світу учасників акту комунікації” [44, с. 204]. Це твердження дослідниці потребує конкретизації через ту причину, що в ньому проігноровано поняття об'єктивної оцінки, яка саме й корелює з об'єктивним світом та соціальними стереотипами. Взаємодія концептуального світу учасників комунікативного акту й оцінки є підґрунтям суб'єктивного її різновиду.

Більшість науковців, чиї розвідки присвячено теорії дискурсу, справедливо визнають оцінку як важливий складник специфічної форми транслювання змістової інформації, виділяють навіть особливий тип дискурсу – оцінний, репрезентований “сукупністю текстів, у яких реалізовані аксіологічні макростратегії, а оцінність

сформована за участю різноманітних позамовних чинників: політичних / ідеологічних, ментальних, історичних, культурологічних, психологічних тощо” [114, с. 39]. Не заперечуючи цієї думки, вважаємо за потрібне конкретизувати її в контексті аналізу складного синтаксичного цілого як продуктивного репрезентатора оцінки (див. пункт 3.3.2.). Лінгвісти наголошують також на тому, що аксіологічно орієнтовані за своїм змістом одиниці мови суттєво впливають на особливості й характер дискурсу (Я. О. Бондаренко [27], Л. М. Киричук [81], О. М. Островська [126]), навіть намагалися – і не безуспішно – розробити соціально-ціннісну класифікацію особистості, аналізуючи манеру ведення дискурсу (М. Л. Макаров [107]).

Чимало робіт із прагмалінгвістики та теорії мовленнєвих актів ґрунтуються на такому засадничому положенні: оцінка та оцінні чинники, визначальні для структури мовлення, його іллокутивної та перлокутивної сили, що реалізує функцію впливу на реципієнта, є обов'язковими умовами мовленнєвого акту (Т. А. Космеда [89], Т. О. Крисанова [95], П. М. Паничева [129], С. О. Парфьонова [131]). Зокрема, С. О. Парфьонова висловлює думку, що оцінна функція висловлення прагматично найпродуктивніша, оскільки у спілкуванні комуніканти майже завжди намагаються вплинути на ціннісні орієнтири один одного.

Останнім часом у мовознавстві активізувалася проблема граматики оцінки, комплексного опису граматичних засобів вираження оцінних значень з урахуванням їхніх прагматичних характеристик. Реалізація цієї мети передбачає аналіз “складного діяхронно-синхронного процесу породження оцінних значень на рівні граматики та складну природу граматичної прагматики – мотивацію ролі граматичних засобів, що виражають оцінку, у мовленні.

Це забезпечить формулювання правил вживання граматичних одиниць в оцінних функціях та трактування закономірностей їх адекватного тлумачення” [87, с. 19]. Не відкидаючи набутків структурної лінгвістики, граматику оцінки (прагматику граматики), що має функційне підґрунтя, протиставляють теорії структуралізму. Т. А. Космеда й О. В. Халіман вважають за необхідне поєднувати системний і функційний підходи, які доповнюють один одного. Саме так буде забезпечено тлумачення зв'язку ознак і функції граматичних одиниць, оскільки вторинні функції відповідних мовних одиниць, що виникають у процесі комунікативної діяльності, базуються на стандартних, стійких ознаках системи (див.: [87, с. 21–22]).

Раніше було зауважено, що різноаспектність і багатогранність категорії оцінки породжує філософські, логічні й лінгвістичні її різнотлумачення. Чимало суперечок точиться довкола проблеми семантичного та прагматичного ядра категорії оцінки. На нашу думку, когнітивним і значенневим осердям її є поняття “цінність”, а не “ставлення”. Саме цінність об'єкта (усього або окремих його властивостей / якостей / здібностей) сприяє з'яві оцінки й маніфестуванню авторського ставлення. Найпереконливішим видається погляд, згідно з яким оцінка є прагматико-семантичною категорією, експлікованою різнорівневими аксіологічно маркованими мовними одиницями, що репрезентують цінність об'єкта для мовця, його позитивне / негативне / нейтральне ставлення до повідомлюваного з метою реалізації певного комунікативного наміру.

Не викликає жодного сумніву екстралінгвальний характер і прагматичний потенціал категорії оцінки, тому що вона – неодмінний компонент комунікативного акту й у площині дискурсу є поліфункційною категорією. Крім того,

оцінка в різних дискурсних середовищах демонструє різну поведінку, позаяк має визначений набір прагмарелевантних засобів експлікації, залежить від комунікативної мети мовця, досягненню якої сприяє, а також від специфіки автора та реципієнта, від змістового наповнення дискурсу, його інтенцій тощо. Насамперед з огляду на це категорія оцінки потребує комплексного вивчення з урахуванням особливостей конкретної мовленнєвої сфери, у якій вона зосереджена.

1.3.2. Структурні параметри оцінки

Традиційно структуру категорії оцінки позиціонують як модальну рамку, що накладається на висловлення й не збігається з його синтаксичним та логіко-семантичним ладом. Лінгвістична структура оцінки базується на таких запозичених із логіки компонентних інтерпретантах:

1) суб'єкт оцінки – той, хто наділяє цінністю певний предмет / особу / явище / властивість;

2) об'єкт оцінки – предмет / особа / явище / властивість, якому надають певної цінності;

3) сама оцінка, абсолютна або порівняльна;

4) підстава – те, з погляду чого здійснено оцінювання (див.: [73, с. 21–28]).

Крім названих конститuentів, мовознавці вирізняють ще аксіологічний предикат, оцінні стереотипи, шкалу оцінок (О. М. Вольф [44], В. М. Телія [178]), оцінні модуси, оцінні мотивації (О. М. Вольф [44], В. І. Карасик [79], В. М. Телія [178]), реципієнта (Н. Д. Арутюнова [9], Р. З. Мурясов, А. С. Самігулліна, А. Л. Федорова [118]) тощо. Отже, структура оцінки інтегрує в собі облігаторні компоненти, виражені експліцитно чи навіть імпліцитно (суб'єкт, об'єкт

оцінки, аксіологічний предикат, підстава оцінки, стереотип, шкала оцінок і реципієнт), а також периферійні елементи (класифікатори, інтенсифікатори, деінтенсифікатори, мотиватори та ін.). В основу категорії оцінки покладено загальноприйнятту логічну формулу $A r B$, де A – суб'єкт оцінки, B – її об'єкт, r – оцінний предикат із загальним значенням “добре / погано”, “хороший / поганий”. До того ж, предикатові r властива низка ознак, які відображають специфіку оцінного ставлення суб'єкта до об'єкта (“емотивність”, “емоційність / раціональність”, “афективність” та ін.).

Суб'єкт оцінки – це особа чи соціум, що оцінює або з погляду якого автор подає оцінку в тексті. Суб'єктом може бути не лише індивід, а й соціальна група, суспільство, нація й навіть людство. О. М. Вольф докладно характеризує суб'єкт оцінки і слушно зауважує, що він відрізняється від суб'єкта висловлення й суб'єкта мовлення [44, с. 69]. Оцінка може бути подана, по-перше, від однієї конкретної особи (індивідуальна) або від суспільної думки, тобто групи осіб зі спільними стереотипами, по-друге, як така, що не має суб'єкта і є істинною в реальному світі. Особливе місце у структурі оцінки займає суб'єкт – автор тексту, який подеколи ніби відмежовується від сказаного. Це відмежування засвідчують конструкції зі словами *славитися*, *здаватися*, *мати славу* та ін. Такої думки тримається й Н. Д. Арутюнова. Вона вияскравлює особливу роль мовця або групи мовців, чиїми “інтересами, поглядами (соціальними, етичними, естетичними)” детермінована оцінка, “і тільки стосовно них оцінне висловлення може розглядатися як істинне або неістинне. Воно позбавлене параметра об'єктивної істинності” [9, с. 51]. Проте з останнім твердженням (відсутність параметра об'єктивної істинності) не можемо безапеляційно погодитися. Переконли-

вішим видається погляд тих лінгвістів (Ш. Баллі [12], А. П. Загнітко [68], О. А. Івін [73], О. В. Кунін [97] та ін.), які, класифікуючи оцінні значення, виділяють з-поміж інших типів об'єктивні оцінки.

Експліцитно суб'єкт оцінки може бути виражений за допомогою або прямої вказівки на особу: *конкретне найменування особи, я (ти, ми, ви, він, вони), мій (твій, наш, ваш, його, їхній), по-моєму (по-твоєму, по-нашому, по-вашому, по-їхньому), на мою (твою, нашу, вашу, його, їхню) думку, на мій (твій, наш, ваш, його, їхній) погляд*, або пропозиційних дієслів *здається, думаю, відчуваю, вважаю, радю* тощо, або лексем на кшталт *наче, безумовно, безперечно, ймовірно, зрозуміло* й т.ін. У щоденниковому дискурсі, текстову основу якого становить Его-центричний жанр щоденника, безперечно, домінує суб'єкт-автор, оскільки саме його мовленнєва діяльність, його почуття, ставлення, враження, погляди, емоції формують канву цього різновиду дискурсу. У діаріуші суб'єкт-автор експлікується всіма зазначеними вище засобами: *Відповів Іван Манжора, що поема подобається, але попросив надіслати біографію, хто та що* (М., 11.01.1958); *Мати каже, що він у гробу був як живий і красивий* (Д., 28.10.1945); *Це моя третя і, на мій погляд, не краща книжка* (М., 26.07.1960); *Цим епізодом, здається, закінчилася спроба КГБ взяти мене штурмом* (Ст., запис 6); *Власне, чи є українська інтелігенція? Думаю, або її немає взагалі, або вона вся молода й недозріла* (Ст., запис 9–10); *Найпоетичніше свято людей, що обробляють землю, і найстаріше, безумовно, дохристиянське* [про Великдень. – Л. Д.] (Д., 4.04.1942). Характерним для щоденникового дискурсу є те, що чужі оцінки автори супроводжують власним оцінним коментарем: *Тарас Чубай каже, що я співав справді гарно,*

чисто і не закуто; відчуваю, що це так, і радий, бо більше причин для радості немає (Мос., 15.09.1989).

У широкому розумінні **об'єктом оцінки** мовознавці називають будь-який об'єкт, що потрапляє до компаративного класу за своїми природними або потенційними властивостями, здібностями, вчинками тощо. "Будь-який об'єкт, – констатує О. М. Вольф, – потрапляючи у сферу оцінної діяльності суб'єкта, може так або так виявитися небайдужим для оцінки" [44, с. 18]. У щоденниковому дискурсі найчастіше об'єктами оцінки майстра слова стають такі фрагменти дійсності:

– інтимно-особистий простір (сім'я, друзі, кохані, близькі люди): *Якби я мав такий талант, щоб описати, щоб змалювати всю чарівність, всю її [онуки. – Л. Д.] лукаву посмішку, всю її, – а де слів знайти?! – щоб познайомити Вас з її тільки непомітними рухами, її хитрими оченятами, її закопченими губенятами* (В., грудень 1954);

– громадянська позиція (політичні переконання, погляди на питання історії й культури й т. ін.): *Побувавши на з'їзді охотників, відчуваю (ще раз!), який же наш народ хороший!* (В., 26.12.1951); *Нема на світі другого народу з такою безмірно жахливою долею* (Д., 30.06.1945); *Наші знову у космосі! Чудово!* (М., 19.03.1965);

– погляди на мистецтво, чужі й власні твори зокрема (критика або ж похвала чужої мистецької праці, хід роботи над власними творами чи перебіг процесу їхнього видання): *Ні, я не зовсім розучився писати, як це здавалося ще три дні тому* (Мос., 13.04.1989); *Можливо, це думки надто непідготовлені, чернеткові* (Ст., запис 11); *А творчість, справжня творчість, вона не тільки радує, вона запліднює* (В., 5.02.1952);

– фізичний і психологічний стан (стан здоров'я автора, його самопочуття, враження, переживання, емоції, хвороби тощо): *Уже тиждень минає, як не встаю з ліжка, хворий на дизентерію. Ослабло серце і виснажився весь організм. Великий смуток заповнив мою душу. Самотність душить мене, не покидаючи ні вдень, ні вночі* (Д., 26.07.1945);

– морально-етичні норми (розмисли про добро і зло, справедливість, порядність, людські чесноти й т.ін.): *Я просто не реагував на цю дешеву витівку* (Ст., запис 2); *В кожному разі жертвою православ'я ми є найбільшою* (Ст., запис 11);

– особи, які оточують автора (риси характеру, зовнішність, поведінка, достоїнства / вади, здібності, ставлення до автора, взаємини з ним): *Неприємна публіка!* (В., 25.01.1952); *Але колимчани – люди міцні* (Ст., запис 1);

– побут (житло письменника, інтер'єр та екстер'єр місць, де він перебував): *Маленькі, затишні й чисті ресторанчики, привітні, усміхнені, уважні люди, латиноамериканці, які грали свої національні мелодії на площах* (Мос., 2.04.1991);

– природа: *Дуже теплий і сонячний день, весняні тіні, вітер* (Мос., 2.04.1991) тощо.

Прикметно, що вияскравлені групи об'єктів впливають на формування парадигми “Я-образів” діариста й утворюють унікальні авторські аксіологічні кола, які є предметом окремого аналізу (див. підрозділ 2.4).

Питання про роль суб'єкта й об'єкта в оцінному висловленні наразі залишається дискусійним. Емотивісти (А. Ейер [211], Ч. Стівенсон [172]), для яких провідним в оцінці є суб'єктивно-емоційний аспект, переконані, що суб'єкт – це основний елемент оцінної структури, тому що саме він відчуває емоції та переживає почуття, породжені

оцінкою “добре” – “погано”. Інакше тлумачать роль суб’єкта представники функційного напряму (Г. фон Врігт [225], П. Новел-Сміт [218]). Для них центральне місце в оцінній структурі займає об’єкт і його властивості, суб’єкта вони наділяють лише здатністю зіставляти ці властивості з оцінною шкалою й стереотипами. Жодне з поданих тверджень не може претендувати на універсальність, вони радше взаємозаперечні крайнощі. Вважаємо, що суб’єкт і об’єкт як структурні одиниці категорії оцінки рівнозначні, позаяк без суб’єкта властивості та характеристики об’єкта втратили б свою значущість і не були б репрезентовані засобами мови. Але й суб’єкт із персоналізованою оцінною шкалою, ставленням, почуттями й відчуттями повинен мати для оцінювання об’єкт із притаманними йому ознаками, тобто один без одного вони не існують, стають беззмістовними.

Оцінний предикат майже завжди реалізується в мові експліцитно, за винятком тих контекстів, у яких засобами вираження оцінки стають вигуки. Його семантика й репрезентанти залежать і від мовостилю суб’єкта, його вподобань, і від якостей / властивостей / ознак об’єкта. Саме в предикаті, як стверджує Т. В. Маркелова [109, с. 65], зосереджені властивості категорії оцінки: емотивність, здатність розрізняти емоційну й раціональну оцінку, експресивність висловлення, ефективність та інтенсифікація.

Ще одним важливим компонентом оцінки є **підстава**, тобто те, з погляду чого відбувається **оцінювання**. Логіки дефінують її як ту позицію чи ті докази, що схиляють суб’єктів до схвалення, осуду або висловлення байдужості стосовно певних речей. Підстави оцінок учені-логіки поділяють на кілька типів: 1) почуття або відчуття; 2) зразок, ідеал, стандарт; 3) якась інша оцінка (див.: [73, с. 27–31]). Оцінки, підставою яких є відчуття чи почуття, називають

внутрішніми (*цей предмет хороший, оскільки він приносить мені задоволення*). Мотиви використання зразка, ідеалу чи стандарту як підстави оцінки такі: визнаючи об'єкт хорошим, ми оцінюємо його з погляду стандарту / стереотипу, якому він має відповідати, аби бути хорошим. Окремі оцінки, підставою котрим слугує та або та оцінка, номінують зовнішніми, чи утилітарними: предметові, який розглядають, надають позитивної, негативної чи нульової цінності не самому по собі, а як засобу досягнення чи усунення чогось іншого, оціненого позитивно / негативно. Важливо не випустити з поля зору й такий момент: у щоденниковому дискурсі мірилом оцінки здебільшого є почуття й відчуття, тому що кожний описуваний фрагмент дійсності автор "пропускає" крізь себе й найчастіше фіксує у своїх записах тільки те, що його справді хвилює або вражає: *Прекрасний тихий ранок* (Д., 12.09.1954); *Боже, як добре, що я дожив до сьогоднішнього дня з особливим весняним світлом, строгим і прекрасним сірим світлом, яке повертає речам форму, а формі – колір, а кольору – сенс...* (Мос., 20.03.1991); *Депресія. Працювати не можу* (М., 30.05.1973); *Це* [М. С. Коломійченко. – Л. Д.] – *наш, народний, хороший* (В., 14.02.1952).

У будь-якій мові оцінка передбачає, крім експліцитних компонентів – суб'єкта й об'єкта, імпліцитні – стереотипи та шкалу оцінок. Ці елементи завжди утримуються у свідомості мовця, хоча безпосередньо в мові й не реалізуються.

Що ж до зразка / ідеалу / стандарту як різновиду підґрунтя оцінки, то маємо всі підстави тлумачити їх як самостійний імпліцитний елемент структури категорії оцінки, який у лінгвістиці узвичаєно номінувати **стереотипом**. Це певне уявлення про фрагмент довкілля,

фіксована ментальна картинка, що є результатом відображення у свідомості особистості типового фрагмента реального світу, такий собі “інваріант певної частини картини світу” [93, с. 231]. Слід ураховувати, що стереотипи – соціальні феномени: суспільство формує стандартні уявлення про те, якими повинні бути речі певного типу. Проте не всі об’єкти мають стандарти (див. с. 26–28). Крім того, стереотипи історично й ситуативно змінні, що можна підтвердити таким простим прикладом: хороший автомобіль середини ХХ ст. неодмінно стане поганим сучасним автомобілем. Історична й ситуативна нестабільність стереотипів сприяє диференціації оцінних значень на константнооцінні й хронооцінні.

В оцінній категоризації точкою відліку є людина і її **шкала** цінностей, яка нерозривно пов’язана з природою об’єктів, оскільки порівнювати за певною ознакою можна лише в межах однорідного класу. Однак шкала є досить невизначеним, абстрактним компонентом категорії оцінки, оскільки неможливо точно зафіксувати кількість ознаки, відстань між різними ступенями однієї ознаки, міру інтенсифікації тощо. Потрібно розрізняти об’єкти, байдужі для оцінки, тобто ті, які не зосереджені у сфері оцінної діяльності суб’єкта, оскільки вони не входять до ціннісної картини світу мовця, і об’єкти, які стосуються зони нейтральності на шкалі оцінок. Займаючи нейтральну позицію на шкалі, ознаки “добре” і “погано” зрівноважуються. Крім того, нейтральну зону можна позначити словами *нейтральний, середній*. Вони маркують середній ступінь якості, але не сигналізують про нейтральну позицію ознаки об’єкта на шкалі оцінок, позаяк іманентно запрограмовані на зону “поганого”, пор.: *настрій хороший, поганий і середній*.

Цілком аргументовано вирізняти ще один компонент структури категорії оцінки – **реципієнта** з тим поправним коефіцієнтом, що він – обов'язкова умова аксіологічної комунікативної ситуації. Реципієнт є одночасно отримувачем та інтерпретатором повідомлення. Маємо всі підстави погодитися з таким уточненням структури категорії оцінки: з'ясовуючи її прагматичний аспект, а також специфіку функціонування в межах щоденникового дискурсу, варто обов'язково врахувати наявність реципієнта незалежно від того, чи мав його на увазі автор. Наголосимо й на такому важливому моменті: у будь-якому діаріушеві первинним і облігаторним отримувачем завжди є сам щоденникар.

З-поміж периферійних компонентів структури категорії оцінки найпосутніше значення мають **інтенсифікатори**, комунікативна й прагматична мета яких – не лише зафіксувати факт збільшення ознаки, а надати оцінці афективного відтінку, сигналізувати про зміни в емоційному стані мовця, саме так посиливши іллокутивний і перлокутивний потенціал висловлення. Незважаючи на відсутність у щоденниковому дискурсі експліцитного реципієнта, діаристи активно послуговуються розмаїтим ресурсом інтенсифікаторів (див. підрозділ 3.4.).

Лінгвістична наука досі не виробила уніфікованого погляду на структуру оцінки, що спричинено насамперед змістовим, а тоді вже й формальним розмаїттям цієї категорії. Науковці одностайні в тому, що обов'язковими її компонентами є об'єкт, суб'єкт і предикат оцінки. У більшості дослідників також не викликають заперечень додаткові структурні елементи аналізованої категорії: підстава, оцінний стереотип і шкала оцінки. Зважаючи на прагматичні й антропоцентричні тенденції в сучасному мово-

знавстві, варто брати до уваги й такі компоненти оцінки, як реципієнт та інтенсифікатори. Вони є організаційними для дискурсивної інтерпретації аналізованої категорії й безпосередньо впливають на її комунікативний ресурс.

1.3.3. Класифікація оцінних значень, типи оцінок

У мовознавстві існують різноманітні за критеріями й функціями класифікації оцінки, що зумовлено передусім складною багатокomпонентною структурою цієї категорії. На сьогодні не тільки в лінгвістиці, а й в інших галузях наукового знання немає загальноприйнятої таксономії оцінних значень.

Утрадиційнися погляд, згідно з яким оцінки диференційовано на об'єктивні та суб'єктивні. **Об'єктивні оцінки** Ш. Баллі [12, с. 43–48] називав “диктумом”, пов'язуючи його із синтаксичним і морфологічним способами формування предикатності й предикативності речення. Роль диктуму полягає в реалізації ставлення мовця до дійсності з погляду реальності або ірреальності того, що відбувається. А. П. Загнітко підкреслює, що найсуттєвішою в цьому разі є категорія способу: реальний – дійсний, ірреальний – наказовий, умовний, бажальний, яким не властива категорія часу [68, с. 597]. Другу групу оцінок, суб'єктивну, Ш. Баллі кваліфікує як “модус”. **Суб'єктивна оцінка** охоплює раціональну, тобто логічну, інтелектуальну оцінку мовцем висловлення щодо його співвідношення з дійсністю. Ця оцінка виражає реакцію не почуття, а розуму, логіки роздумів мовця. До суб'єктивних оцінок належать також аксіологічні й частковооцінні типи (за класифікаціями Н. Д. Арутюнової [9, с. 75], О. М. Вольф [44, с. 28] та ін.).

Логіки уточнюють диференційні параметри цієї класифікаційної пари. Об'єктивною вони називають оцінку, що може аналізуватися в аспекті істинності / хибності. Суб'єктивні ж оцінки нічого не стверджують і є простими словесними вираженнями почуттів. Вирізнений тип оцінок позбавлений істинного / хибного значення (див.: [73, с. 46]). Об'єктивну оцінку пов'язуємо з авторським прагненням виділити предмет оцінки, звернути на нього, його ознаки / властивості / якості / дії увагу реципієнта тощо. Найаргументованішим вважаємо таке визначення суб'єктивної й об'єктивної оцінок: "Об'єктивна оцінка – це відображення в мовній одиниці результатів кваліфікативно-пізнавальної діяльності людини, опертям якої є сукупність суспільного досвіду мовного колективу й визнаної в ньому норми. Водночас оцінка має й суб'єктивний характер, оскільки залежить також від суб'єкта оцінки. Одні й ті ж явища об'єктивної дійсності можуть неоднаково оцінюватися різними суб'єктами й одним і тим же суб'єктом у різні періоди його життя. Але як об'єктивна, так і суб'єктивна оцінки соціально детерміновані" [97, с. 94]. За відсутності в експліцитній дескрипції оцінного компонента перед нами постає об'єктивна оцінка, наприклад: *Мала Владислава з цікавістю дивиться на метеликів* (Мос., 13.04.1989); *Тут було багато наших. Був покійний Гриць Чубай, ми пили з ним вино та співали українські пісні* (Мос., 13.04.1989). Звертання автором уваги читача на ці особливості об'єктів (*мала, покійний*) дає право констатувати, що об'єкти оцінено шляхом називання їхніх реальних ознак, тобто через відношення характеристик об'єкта до дійсності (реальне / нереальне). Важливо вказати на те, що висловлення з об'єктивною оцінкою є нетиповими для щоденникового дискурсу, оскільки він наскрізно

насичений авторським “Я”. Однак не варто нехтувати й тим фактом, що об’єктивна оцінка в діаріушах симптоматично лімітована певними суб’єктивними параметрами, умотивованими специфікою комунікативної площини обстежуваного дискурсу.

Дослідники категорії мовної оцінки виділяють ще одну антитетичну пару оцінок – **абсолютні й порівняльні**. Основу перших формують предикати “добре” – “погано”, основу других – “краще” – “гірше”. Абсолютна оцінка пов’язана здебільшого з одним об’єктом, а порівняльна – щонайменше з двома об’єктами або двома станами одного й того самого об’єкта. В абсолютних оцінних структурах порівняння безпосередньо не виражене. У таких судженнях, щоправда, іманентно закладена інформація про оцінний стереотип і шкалу, на які зорієнтовано оцінку, тобто абсолютна оцінка містить імпліцитне порівняння, базоване на сукупності соціальних стереотипів, тоді як для семантики компаративної оцінки релевантним є порівняння об’єктів один з одним.

Питання первинності абсолютної та порівняльної оцінок залишається й сьогодні проблемним в аксіології й не має однозначної відповіді. Глибинний семантичний аналіз засвідчує, що оцінка невіддільна від порівняння. Абсолютні ознаки імпліцитно містять його, тому порівняння первинне. Е. Сепір, досліджуючи цю проблему на тлі мовних одиниць, зазначав, що “градування як психічний процес передуює вимірюванню й відліку” [220, с. 93]. Оскільки об’єкт можна оцінити тільки порівняно з іншими об’єктами, первинною має бути саме компаративна оцінка. Висловлення *Це яблуко більше, ніж те* первинне щодо *Це яблуко велике*: утворенню стереотипу передуює порівняння. Абсолютна оцінка завжди є складнішою в семантичному плані,

ніж порівняльна, тому що для адекватної інтерпретації повідомлюваного реципієнт повинен орієнтуватися на ті самі стереотипи й норми, які мав на увазі автор.

У системі координат етики аксіологічні предикати покликані витлумачити *благо*, тобто *добро*. Одну з перших відомих класифікацій типів добра, або блага, запропонував Аристотель, поділивши добро на три основних типи: 1) зовнішні блага; 2) блага душі; 3) блага тіла [7, с. 54]. Пізніше лінгвісти, філософи, логіки розрізняли дві категорії цінностей: добро як засіб і добро як мета, тобто відносне й абсолютне, тривіальне й вище, зовнішнє й інгерентне, інструментальне й автономне добро. Однак в основу багатьох сучасних класифікацій, зокрема тих, авторами яких є Н. Д. Арутюнова [9, с. 75], О. М. Вольф [44, с. 28], О. А. Івін [73, с. 31] та ін., лягла класифікація, запропонована фінським філософом і логіком Г. фон Врігтом [225]. Основним предметом дослідження в ній стали види об'єктів і семантики сполучень зі словом *хороший*. Учений виокремив такі "форми добра": 1) інструментальне добро приписують начинню, інструментам і знаряддям, наприклад, ножам, годинникам, автомобілям тощо. Інструментальні оцінки – це ті, у яких ідеться про володіння чи неволодіння певним інструментальним добром: *цей ніж хороший, його автомобіль поганий* і т.ін.; 2) технічне добро стосується здібності / здатності чи майстерності. Володіння технічним добром – успіх у здійсненні якої-небудь діяльності, у виконанні чого-небудь, наприклад: *хороший учений, хороший актор* тощо; 3) медичне добро пов'язують зі здоров'ям органів тіла і здатностями розуму: *гарна пам'ять, гарне серце* і т.ін.; 4) утилітарне добро характеризує користь об'єкта або придатність його для певної мети, наприклад: *хороша нагода, гарний план, хороші*

новини тощо; 5) гедоністичне добро стосується поняття “задоволення”. Слово “хороший” у гедоністичному значенні використовують у таких висловах, як *хороший запах, хороший смак, гарний жарт* й ін.; 6) добро людини асоціюється передусім із рисами характеру та її поведінкою: *хороший мотив, хороший намір, хороший учинок*.

Г. фон Врігт, класифікуючи “форми добра”, однак, не дефінує їх, а лише обмежується коротким коментарем і прикладами. Така типізація стала змістовним підмурком для пізніших класифікацій оцінок.

Усі аксіологічні значення репрезентовані в мові двома основними типами – **загальнооцінним** і **частковооцінним**. Загальнооцінне значення виражає аксіологічний підсумок, холістичну оцінку і в мові репрезентоване прикметниками *хороший* та *поганий*, а також їхніми поняттєвими й стилістичними синонімами (*прекрасний, чудовий, відмінний, досконалий, грандіозний, кепський, паскудний, незадовільний, жахливий, нехороший* тощо). Група частковооцінних значень ширша й різноманітніша. До неї входять значення, що дають оцінку одному з аспектів об’єкта.

Саме на такій підставі Н. Д. Арутюнова, урахувавши взаємодію суб’єкта оцінки з її об’єктом, пропонує свою класифікацію частковооцінних значень [9, с. 75–77]. Вона виокремлює сім розрядів цих значень і об’єднує їх у три групи: сенсорні, сублімовані й раціоналістичні. Сенсорні оцінки зорієнтовані на людину в природній і соціальній сферах, сприяють її акомодатії, досягненню нею комфорту. Зазвичай ці оцінки (насамперед ті, що спираються на фізичний досвід) не мотивовані, вони впливають безпосередньо з того відчуття, яке виникає в людини.

Предикати цієї групи характеризують більше смаки суб'єкта, ніж об'єкт оцінки. Сенсорні оцінки поділено на: 1) сенсорно-смакові, або гедоністичні, що експлікують тільки такі враження, які виникають у нашій свідомості під час сприймання чого-небудь органами чуття (*приємний – неприємний, смачний – несмачний, привабливий – непривабливий* та ін.). Дослідниця наголошує, що це найіндивідуалізованіший тип оцінки; 2) психологічні оцінки, у яких автор наближається до раціоналізації, осмислення мотивів оцінки. 3-поміж них вирізняються такі оцінки: а) інтелектуальні: *цікавий, розумний, дурний, нудний* тощо; б) емоційні: *радісний, сумний, веселий* та ін.

Сублімовані оцінки вивищуються над сенсорними, “гуманізують” їх й об'єднуються в такі розряди: 1) естетичні оцінки, які ґрунтуються на синтезі сенсорних і психологічних оцінок, передають емоційні та ментальні враження від сприймання чого-небудь: *гарний, прекрасний, потворний, негарний* і т. ін.; 2) етичні оцінки, які позначають реакції нашої свідомості, що спираються на соціально зумовлені уявлення про моральні норми, добро і зло: *моральний – аморальний, етичний – неетичний, добрий – злий* тощо. Етичні й естетичні оцінки формують ядро духовного начала людини, саме тому вони залучені до процесу метафоризації й інтенсифікації понять “висота”, “ницість”: *високоморальна людина, ница мета, високі ідеали* тощо. Досліджувана група оцінок не є індіферентною до поняття архетипу – норми, зразка, прикладу, потенційних вимог до об'єкта. Важливо й те, що позитивна естетична оцінка “розмиває” жорстку нормативність, що пояснюється такою причиною: естетичне почуття не можна задовольнити стандартом.

Третя група – це раціоналістичні оцінки, пов'язані з практичною діяльністю, практичними інтересами й буденним досвідом людини. Основні їхні критерії – фізична й психічна користь, спрямованість на досягнення певної мети, виконання якоїсь функції, відповідність визначеному стандарту. Саме ці оцінки були об'єктом дослідження Г. фон Врігта. Ідеться про так звані тривіальні, чи відносні, цінності, уявлення про які формуються в процесі фактичної діяльності людини. До раціональних віднесено такі форми оцінок: 1) утилітарні: *корисний, вигідний, зручний, невикладний, шкідливий* тощо; 2) нормативні: *правильний, коректний, нормальний, неправильний* і т. ін.; 3) телеологічні: *ефективний, вдалий, доцільний, неефективний* тощо. Аналізована аксіологічна група призначена для впорядкування, полегшення, регулювання діяльності людини.

Спираючись на розглядувану класифікацію, дослідниця Т. І. Вендіна вичленувала такі різновиди оцінок: оцінки-афективи, що відображають безпосереднє чуттєве сприйняття зовнішнього світу; оцінки-когнітиви: раціоналістичні, психологічні (емоційні та інтелектуальні) оцінки; оцінки-сублімати: естетичні та етичні оцінки [36, с. 46–47]. О. Л. Бессонова запропонувала іншу модель оцінного тезауруса, тобто сукупності лексичних одиниць, що віддзеркалює той фрагмент усвідомлюваної позамовної дійсності, який пов'язаний з уявленням про цінності, із чотирма аксіологічними рівнями: 1) сенсорні; 2) життєві; 3) духовні; 4) абсолютні [20, с. 241]. О. І. Федотова диференціювала оцінки на емпіричні (сприймаються органами чуття) й мотивовані (формуються в процесі пізнання) [187, с. 196], а учений-логік О. А. Івін – на внутрішні (чуттєві) та зовнішні, або утилітарні, оцінки [73, с. 31].

Продуктивною й релевантною для щоденникового дискурсу є класифікація за оцінною шкалою, згідно з якою виокремлюють **позитивну** (мейоративну, меліоративну), **негативну** (пейоративну, інвективну) й **нейтральну оцінки**. А. М. Совенко й В. О. Дорда зауважують, що на рівні мовлення можливі трансформації цих типів оцінок [165, с. 102], а саме: в умовах контексту нейтральні лексеми набувають позитивного або негативного забарвлення: *Я просто не реагував на цю дешеvu витівку* (Ст., запис 1); позитивне переходить у негативне, а негативне – у позитивне: *Сьогодні він – як балакуча тіточка... Виходить же так, що він багато насталакає, а без користі* (Ст., запис 7).

Цікавий критерій класифікації оцінних значень запропонував А. Л. Голованевський. Узявши за основу експлікацію оцінного компонента, він розподілив їх на емоційно-оцінні та **ідеологічно-оцінні** [48, с. 79–80]. Особливість останнього типу полягає в перехідності, змінності. Оцінність такої лексики формується за участю екстралінгвальних чинників – певних суспільних відносин та ідеологічної системи загалом. Відповідно до часових рис аксіологічності оцінні значення диференційовано на **константнооцінні**, яким властива постійна оцінність, та **хронооцінні**, оцінне забарвлення яких змінюється в різні часові періоди. Т. А. Космеда називає хронооцінні значення соціально-оцінними [88, с. 145]. Виокремлення таких різновидів мовних оцінок актуальне для нашого дослідження, оскільки джерелом фактичного матеріалу є щоденники українських письменників другої половини ХХ століття, до аксіологічного кола яких потрапило, крім особистого внутрішнього простору, соціально-політичне тло – різні історичні етапи радянської й післярадянської доби: *Вона, підла, і перекупка, і спекулянтка, не захотіла навіть*

глянути на ту кров, яку купує вона за свій свинячий бекон у консервних банках (Д., 9.04.1944); Пригадую, напередодні самогубства ми сиділи з ним у садочку Дома Герцена обидва в тяжкому душевному стані, я з приводу звірювань, учинених у відношенню до моєї "Землі", він – знесилений **рапівсько-спекулянтсько-людожорськими** бездарами і пройдами (Д., 14.04.1945); І як з ним не погодитися, бачачи цей набір холуїв від літератури, обозних **маркітанток** естетики, які на національній трагедії шують собі розмальовані шаровари блазнів-танцюристів, що на трупі України витанцьовують хвацького гопака (Ст., запис 8); **Стиляги, перекупки, вузькі штанчата і модні зачіски** – чи варто серйозним людям тратити на це нікчемство не лише слова, а й нерви? (С., 21.10.1962).

За способом вираження розрізняють також **імпліцитну й експліцитну** оцінки. Експліцитну оцінку репрезентують аксіологічно (позитивно або негативно) марковані слова, що безпосередньо пов'язані з об'єктом оцінки. Для імпліцитної оцінки характерна відсутність такого оцінного слова, а якщо воно і є, то стосується або всього вислову, або чогось, що опосередковано пов'язане з об'єктом оцінки. Імпліцитна оцінка зазвичай репрезентована на рівні речення, складного синтаксичного цілого або й усього тексту. Вона вказує не на індивідуальні характеристики об'єкта оцінки, а лише на ставлення мовця до нього. Н. І. Чернюк й О. А. Ніженець [119, с. 53] уточнюють засоби реалізації цих типів оцінок. Експліцитну оцінку виражають здебільшого за допомогою лексики з відповідною оцінною семантикою, конотацією й емоційним забарвленням, а імпліцитну – за допомогою завуальованої семантики висловлення, у формуванні якого беруть участь синтаксичні, стилістичні засоби, інтонація, запитальні та спону-

кальні речення, риторичні питання, іронія, сарказм. Інтерпретація оцінних значень можлива лише на рівні контексту.

Натепер дискусійним в аксіології залишається питання співвіднесення й первинності емоційного та раціонального компонентів у складі категорії оцінки. Емотивісти переконані, що емоційність у мові первинна, а раціональність – вторинна [214; 216; 223]. Інша група вчених із ними не погоджується, наполягаючи на первинності раціональної оцінки [9; 14; 117]. За В. М. Телією, емоційна й раціональна оцінка рівнозначні: “У мовному відображенні ці два види оцінок досить чітко розведені по двох полюсах – раціональна тяжіє до дескриптивного аспекту значення (денотата) і є судженням про цінність того, що вичленоване й позначене як об'єктивна реальність, а емоційна зорієнтована на певний стимул в образному змістові “внутрішньої форми”, зокрема й звуко-символічній, що входять до мовної сутності (слово, фразеологізм, текст)” [177, с. 116]. На думку О. М. Вольф [44, с. 42], у природному лінгвосоціумі не може бути абсолютизованої емоційної оцінки, оскільки єство мови запрограмоване на раціональність. Проте способи експлікації емоційної й раціональної оцінок у мові різняться, демонструючи, яке начало покладено в основу судження про цінність об'єкта. Емоційне та раціональне в оцінці, на нашу думку, корелюють із двома аспектами ставлення суб'єкта до об'єкта: 1) його почуття й відчуття, 2) думки та погляди. Видається переконливою концепція первинності раціо, тоді як емоцію накладається на нього в процесі сприймання, пізнання, спостереження за об'єктом оцінки. Автор щоденникового дискурсу, як і будь-який мовець, щоразу пропускає через себе фрагмент дійсності й

лише потім фіксує власне аксіологічне враження від нього в діарійних записах.

Мовознавці пов'язують **раціональну оцінку** із чинним стандартом або нормою, наділяючи її логічністю. Так, М. М. Болдирев небезпідставно стверджує [25, с. 113], що раціональна оцінка базована на осмисленні об'єктів із погляду їхньої відповідності задекларованому шаблону, який може бути етичним (*добрий – злий, порядний – непорядний*), правовим (*правий – неправий, істинний – хибний*), естетичним (*гарний – негарний*), емоційним (*приємний – неприємний*), інтелектуальним (*розумний – дурний, цікавий – нудний*), власне нормативним (*великий – маленький, правильний – неправильний*), функційно-практичним (*корисний – безкорисний*) тощо. Цей тип оцінки чітко спроектований на відносно об'єктивну чи загальноприйнятну шкалу норм і стандартів. Аналогічне визначення знаходимо в науковій розвідці В. В. Сініциної і Г. В. Піскурської [161]. Виструктуровуючи шкалу раціональної оцінки, авторки спираються на опозицію “норма / відхилення від норми”, що може розширюватися й інтерпретуватися протиставленнями на взірець *розумно – нерозумно, істинно – неістинно, добре – погано*. Саме так оцінка пов'язана із прагненням логічно обґрунтувати те або те рішення. Дослідниці зауважують, що раціональна настанова припускає об'єктивний, безсторонній контроль за почуттями. Раціональна оцінка завжди репрезентована логічними поняттями й відповідно поняттєвим змістом мовних значень, наприклад: *вважати, думати, оцінювати, схвалювати, хороший, поганий, корисний* тощо.

Опозит раціональної оцінки, **оцінка емоційна**, – це певна реакція суб'єкта на об'єкти довкілля, дотичні до особистого простору мовця, його установок і цілей, норм

поведінки та принципів. Тому можемо з певністю констатувати: емоційна оцінка здебільшого суб'єктивна й пов'язана з особливостями перцепції певних предметів чи явищ конкретною людиною. Експлікувати аналізований тип оцінки можна за допомогою поняттєвого змісту мовних значень (*гарний, чарівний, приємний, осоружний, гідкий* тощо), проте частіше емоційну оцінку фіксуємо у вигляді оцінних конотацій, що нашаровуються на поняттєвий зміст (*негідник, мерзотник, пройдисвіт* тощо), причому, як зазначає Л. М. Васильєв, “часто конотативний зміст слова майже повністю витісняє поняттєвий” [32, с. 57]. Емоційна оцінка прагматичніше орієнтована, тому що емоції – це ті сили, які визначають мовленнєву поведінку суб'єкта оцінки в процесі комунікації. Основна опозиція складної для визначення емоційної оцінної шкали – це протиставлення “осуд” – “схвалення”.

Привертає увагу класифікація, яку запропонували С. С. Хідекель і Г. Г. Кошель [192]. Узявши за основу ставлення суб'єкта до об'єкта оцінки й оцінні кваліфікації останнього, ці дослідники вичленовують три типи оцінних компонентів: 1) інтелектуально-логічний, основу якого сформували судження про об'єктивні властивості референта, як-от: *зłodий, зрадник, брехун, хуліган* і т. ін.; 2) емоційний, що базується на емоціях, пов'язаних із властивостями, які об'єктивно не притаманні цьому референтові: *негідник, гад, пройдисвіт* тощо; 3) емоційно-інтелектуальний, заснований на органічній єдності емоцій та раціонально-оцінних суджень: *іуда, паразит, скнара, пустодзвін* тощо. Із таким ранжуванням оцінки важко погодитися хоча б тому, що вбачаємо недостатньо аргументованим третій тип – емоційно-інтелектуальний. На нашу думку, він дуже близький до другого типу, до

оцінок емоційних, а нерідко й до інтелектуально-логічних. Це вкотре доводить, що емоційне й раціональне в живому мовленні тісно переплетені, їхнє чітке розмежування не завжди є можливим. Крім того, варто не випускати з поля зору того, що визначальною для категорії оцінки є персоналізована парадигма цінностей.

Цікавою видається типологія В. М. Телії, яка вважає емоційну оцінку одним із видів раціональної оцінки, отже, раціональна оцінка органічно фокусує в собі оцінку інтелектуальну й оцінку психологічну, або емоційну [177, с. 118]. В окремий тип дослідниця виділяє власне-емоційну, або емотивну, оцінку. Раціональна (інтелектуальна) й психологічна (емоційна) оцінки орієнтовані на денотативний компонент значення. Натомість емотивна оцінка містить таке почуття-ставлення, якому властива іллокутивна сила, тобто здатність впливати на співрозмовника, спричиняючи перлокутивний ефект. Ця оцінка повинна викликати в реципієнта певне почуття-ставлення. Емоційна оцінка, як і раціональна, екстрапольована на денотат, об'єктивує почуття і входить до діапазону частковооцінних психологічних предикатів. На нашу думку, концепція В. М. Телії є найбільш виваженою, оскільки в ній ураховано прагматичний аспект категорії оцінки й потрактовано її як один із засобів досягнення комунікативної мети.

Відсутність уніфікованої універсальної класифікації мовних оцінок вимагає узагальнення розглянутих класифікацій, вирізнення з-поміж них найаргументованіших і таких, що ввійшли до термінологічного апарату пропонованого дослідження: об'єктивні / суб'єктивні; абсолютні / порівняльні; загальні / часткові; позитивні / нейтральні / негативні; із власне оцінним / контекстуальним значе-

нням; константнооцінні / хронооцінні; імпліцитні / експліцитні; емоційні / раціональні.

1.3.4. Зв'язок оцінки з іншими мовними категоріями

Загальноновизнано, що категорія оцінки займає одне з особливих місць у сучасній лінгвістиці. Однак не завжди вдається легко вичленувати оцінний компонент у структурі значення мовленнєвої чи мовної одиниці. Це пов'язано насамперед із нашаруванням на нього емоційності, експресивності, суб'єктивної модальності. “Близькість, а іноді взаємопроникнення елементів означених категорій зумовлені онтологічно, – переконливо доводить у своєму дослідженні С. Д. Погорєлова, – бо найчастіше емоції супроводжують оцінки, а виділення сенсу ґрунтується на особливому підвищеному емоційному стані мовця” [137, с. 86]. Щоб репрезентувати власне ставлення до об'єкта, суб'єкт послуговується різноманітними експресивними засобами мови. Явища, про які мовиться, об'єднані у функційно-прагматичному аспекті: вони відображають суб'єктивне ставлення мовця, а також виконують функцію впливу на адресата можливими вербальними й невербальними засобами. Це часто спричиняє збіг оцінного значення, емоційності, експресивності в межах однієї мовної одиниці.

Категорія емоційності настільки близька до категорії оцінки, що деякі вчені, як-от: Н. А. Лук'янова [103], І. М. Худяков [193], Л. О. Чернейко [196], В. І. Шаховський [203] – не розрізняють оцінного й емоційного компонентів. Таку ж картину спостережено і в багатьох словниках, де різну лексику підведено під одну демаркаційну лінію – “емоційна оцінка”. Прибічники такого погляду вважають,

що в процесі комунікативного акту “оцінку не можуть не супроводжувати емоції” [193, с. 81]. Не погоджуємося з таким твердженням, тому що раціональна, або інтелектуально-логічна, оцінка існує й продукується в мовленні (хоч і не так активно, як емоційна) без емоційних відтінків. Ш. Баллі свого часу аргументовано довів, що категорії оцінки та емоційності взаємозумовлені й невіддільні: “У мові не існує двох жорстко розмежованих одна від одної систем: системи логічних і афективних значень. Їхнє розділення – це лише необхідна абстракція... Вона не штучніша, ніж відмінність у психології між розумовими та емоційними актами думки” [13, с. 23]. Найімовірніше, на наш погляд, такий нерозривний зв'язок оцінки й емоційності, раціонального й емоційного у свідомості мовця можна пояснити досі не розв'язаною проблемою первинності емоції та оцінки в когнітивному процесі.

Хоч у багатьох науковців теорії емоцій і теорії оцінок об'єднуються, ми свідомі того, що поняття “емоційне” й “оцінне” не є взаємозамінними, а тим паче тотожними. Оцінка може лише заманіфестувати ставлення мовця до об'єкта з погляду уявлення про нього в загальнооцінному сенсі (“хороший” – “поганий”), тобто не пов'язуватися з проявом емоцій. Оцінюючи фрагменти дійсності, людина пропускає їх крізь себе, усвідомлює, отже, оцінка раціональна, змістовна. Вираження власного “Я” в оцінці робить її суб'єктивною, але не емоційною. “Емоційне” пов'язане насамперед із виявом почуттів, однак людина не може продукувати емоції, не оцінюючи того, щодо чого вони виражаються, отже, емоційне водночас є й оцінним. Саме це слугує підставою для диференціювання оцінки на два сегменти – раціональний та емоційний.

Важливо не випускати з поля зору того факту, що емоції й оцінки – два способи інтерпретації дійсності, котрі не лише тісно пов'язані, але й детермінують одна одну. По-перше, кожна емоція – це результат будь-якої оцінки, по-друге, емоція сама по собі може виконувати роль підстави для певної оцінки. Формула їхньої взаємодії має такий вигляд: оцінка – це думка суб'єкта про цінність для нього об'єкта, а емоція – це почуття людини, спричинені цією думкою.

Категорія експресивності залишається “найрозмитішою” в поняттєвому сенсі, незважаючи на те, що вона стала об'єктом не однієї лінгвістичної розвідки (Н. О. Лук'янова [103], В. М. Телія [176], В. Н. Цоллер [195], В. І. Шаховський [203] та ін.). Експресивність прийнято визначати як не-нейтральність мовлення, відсторонення, деавтоматизацію, які наділяють мовлення незвичайністю, а отже, і виразністю. Крім того, “експресивність – це віддзеркалення у змісті мовних сутностей емоційного, ціннісного ставлення суб'єкта мовлення до фрагментів зовнішнього й внутрішнього світу людини в момент їхнього позначення” [178, с. 203].

Ядро аналізованої категорії формує семантичний контраст, яскравість, незвичайність лексичного значення слова порівняно з нейтральним номеном. Від емоційності експресивність відрізняє насамперед свідоме, зумисне використання в мовленні в ролі засобу впливу. Як категорія функційна експресивність покликана посилити виразність, зображальний ефект, сприяючи реалізації іллокутивної й перлокутивної функцій. Як мовна, семантична категорія, тобто як внутрішній зміст мовної одиниці, експресивність має на меті транслювати особливий зміст за допомогою специфічних засобів.

Сприяючи реалізації бажаної або прогнозованої авторської інтенції, оцінка й експресивність найчастіше співіснують в одному слові як план змісту та план вираження. Експресивність, експлікуючи оцінне значення, наділена власними способами входження в значення мовних сутностей: безпосередній, оформлений суфіксами суб'єктивної оцінки або стилістичним маркуванням лексем (пор.: *руки – ручки – рученьки; руки – граблі*); опосередкований, що проявляється фіксуванням слів у певних синтаксичних позиціях або використанням цих слів зі спеціальними засобами актуалізації (*Він – справжній геній*) (пор.: [178, с. 207–208]).

Винятково складною є проблема розмежування категорій оцінки й модальності, оскільки їхні значення нерозривно пов'язані з поняттями “ставлення”, “суб'єктивність”, “об'єктивність”. Крім того, активна взаємодія аналізованих категорій зумовлена спільним предметним полем термінологічних дефініцій – “модальні оцінки”, “оцінні модальності”, “оцінний модус” [108, с. 80], “модально-емоційно-оцінний компонент” [46, с. 88], “модально-оцінні предикати” [32, с. 57] та ін.

Лінгвістична модальність не тільки не заперечує логічну модальність, але й базується на ній. Дискурсам різних стилів і жанрів властиві свої конфігурації алетичної, аксіологічної, деонтичної, епістемічної, темпоральної, просторової модальностей. В. В. Виноградов переконаний, що модальність є однією зі стрижневих мовних категорій [40, с. 42] і репрезентована багатьма формами в мовах різних типів. Але цю категорію мовознавці тлумачать по-різному. Так, британські лінгвісти уникають у дослідженнях дефінування й інтерпретування поняття “модальність”, аналізуючи лише форми її реалізації [217, р. 469].

Інші науковці ототожнюють модальність і предикативність [130]. У лінгвістичний ужиток уже активно входить вузьке розуміння аналізованої категорії як експлікації достовірності / недостовірності, опертям якого є реальність / ірреальність судження в логіці. Наведені концепції об'єднує те, що в них емоційно-експресивні відношення вилучено з площини модальності. Такий вузький підхід до розуміння модальності, на нашу думку, несправедливо суперечить ширшому її потрактуванню як граматично вираженого ставлення мовця до змісту інформації, до співрозмовника, зрештою, до самого себе й дійсності загалом (див.: [39, с. 55]).

Когнітивісти пропонують антитетичну до окреслених концепцій версію, згідно з якою оцінка виходить за межі модальності, тому що модальність, на їхнє переконання, є ставленням до дійсності загалом, тоді як оцінка передбачає, крім усього, ще пізнання, осмислення, оцінювання об'єктів довкілля та, як наслідок, ставлення суб'єкта до результатів пізнання. Оцінку й модальність адепти когнітивного підходу вважають феноменами різного порядку, не враховуючи, однак, того факту, що процеси пізнання та осмислення завжди передують експлікуванню модальності й оцінки. Аргументованішим є твердження, відповідно до якого смислову основу суб'єктивної модальності утворює поняття оцінки в широкому значенні цього слова, інтегруючи не тільки логічну (інтелектуальну, раціональну) кваліфікацію повідомлюваного, але й різні види емоційної (ірраціональної) реакції (пор.: [1, с. 33; 140, с. 39–40; 148, с. 7; 100, с. 303]).

Полеміка довкола змісту поняття “модальність” і проблеми співвіднесення його з категорією оцінки ускладнена й тим, що прихильники різних мовознавчих теорій вважали базовим сегментом модальності то оцінний, то

ірреальний компонент. На нашу думку, вони однаково важливі, отже, недоречно відмовитися від жодного з них (без суттєвого звуження поняття модальності порівняно із загальноприйнятим). Модальність логічно вважати дво-полюсною категорією.

Н. М. Сафонова, аналізуючи модальність у прагматичному аспекті на тлі дискурсу, привертає увагу до того, що категорія модальності ґрунтується, по-перше, на поглядах комунікантів, їхніх мовній та концептуальній картинах світу, по-друге, на оцінці, зумовленій психічним та емоційним станами. Вона сміливо дефінує оцінку як інтегральне семантичне ядро суб'єктивної модальності, “що позитивно чи негативно аранжує модальне ставлення мовця до предмета розмови й перебуває в тісному зв'язку з іншими модифікаторами основного смислового навантаження висловлення – емоційністю, експресивністю, стилістичним забарвленням, які, сублімуючись, створюють модально-оцінну рамку висловлення... що реалізує комунікативні цілі...” [151, с. 105]. Імпонує їй те, що дослідниця не спростовує вплив оцінки на об'єктивну модальність, визнаючи беззаперечним той факт, що оцінка пронизує модальність як універсальну лінгвістичну категорію.

На наш погляд, найпереконливішим є трактування оцінної модальності як зв'язку між ціннісною картиною світу суб'єкта й об'єктом, який оцінено позитивно за тим або тим критерієм, що ґрунтується на суспільному або індивідуальному стереотипі. Отже, оцінна модальність – це впорядкована структура з притаманним їй комплексом іманентних характеристик.

Висновки до першого розділу

1. Оцінювання є обов'язковим складником процесу пізнання. З огляду на універсальність і всеохопність оцінка була й залишається об'єктом прискіпливого вивчення в різних сферах наукового знання. Філософи, логіки й лінгвісти виробили термінологічний і категорійний апарат, сформували методологічну базу, заклали міцний фундамент для різноаспектних досліджень оцінки.

1.1. Семантичним ядром суб'єктивної та об'єктивної оцінки є 1) ідея цінності, 2) опозиція понять “хороше” – “погане”, “добро” – “зло”, іманентні ознаки яких намагалися ідентифікувати мислителі різних епох. Вони задекларували релятивні для мовознавчого аналізу висновки, сформувавши теоретичне підґрунтя для аксіологічних розвідок.

1.1.1. Витлумачення понять “хороше” й “погане” з позицій антропоцентризму бере початок з античної філософії. Відповідно до її засадничих положень абсолютних цінностей та ідеального добра й зла (Аристотель, Парменід) не існує, а існує єдине мірило для оцінювання будь-чого – людина (Протагор). Класична наука озвучила важливу аксіологічну проблему, що вдокладнено аналізувалася в наступні епохи під різним кутом зору, передусім для вироблення універсальної дефініції *хорошого* або *добра*.

1.1.2. Критерієм визначення *хорошого* було співвіднесення його із поняттями “бажання” (Т. Гоббс), “задоволення” (Дж. Локк), “користь”, “схвалення” (І. Бентам), “правильність” (Г. Сиджвік).

1.1.3. Вагомим внеском у мовознавчі дослідження оцінки стала теоретична аргументація її градуїованості (Дж. Локк), зумовленої різним ступенем вияву *хорошого* й *поганого*. До аксіологічної терміносистеми ввійшли

поняття “компаративний клас” і “норма”, які стали надійною теоретичною та практичною базою для інтерпретування феномену оцінної шкали.

1.1.4. Філософи ХХ ст. засвідчили первинність аксіологічного значення порівняно із дескриптивним (П. Новел-Сміт, Р. Хеар), зосередили свої дослідницькі зусилля на функційно-комунікативному потенціалі оцінки, зокрема спроможності здійснювати вплив (Ч. Стівенсон), виражати емоції мовця та його ставлення до об'єкта (Д. Сьорль), реалізувати власну іллокутивну й регулятивну силу (П. Новел-Сміт). У конструктивному руслі розвинено концепцію компаративного класу (Д. Перрі, Р. Хеар), доведено, що не будь-яка множина об'єктів може бути порівнюваним континуумом і не всі об'єкти входять до якогось компаративного класу. Сучасна філософія зорієнтована на дослідження категорії оцінки здебільшого в площині суспільних взаємин.

1.2. Логіки оперують поняттям “судження про цінність”, систематизують і поглиблюють теорію логіки оцінок, або формальної аксіології, розробляють формальні закони й принципи (Д. П. Горський, О. А. Івін), які регламентують функційний потенціал оцінних висловлень. Вони озброїли мовознавчу науку концепцією триплетної будови шкали абсолютної (*добре – байдуже – погано*) та порівняльної (*краще – рівноцінно – гірше*) оцінок, обґрунтували принципові відмінності між ціннісними й нормативними судженнями (О. Г. Дробницький): перші корелюють із поняттям “бажання”, другі – з переконанням.

1.3. Лінгвісти, спираючись на концептуально-засадничі положення, термінологічний і методологічний арсенал філософів та логіків, виформували власний категорійний апарат, інтерпретуючи оцінку із семантико-прагматичного

(Н. Д. Арутюнова, О. М. Вольф, Т. А. Космеда), комунікативного (А. Д. Бєлова, С. В. Гавенко, М. М. Гринишин), функційного (Т. В. Маркелова, І. В. Онищенко), когнітивного (О. Н. Баранов, М. А. Дмитровська, Т. В. Пісанова) поглядів. Аксіологічні горизонти мовознавців невинно розширюються, збагачуючись новими відомостями про особливості засобів репрезентації оцінки, її текстотвірні, дискурсивні, маніпулятивні спроможності, гендерну стратифікацію оцінного тезауруса, оцінні мовленнєві акти й т. ін.

1.3.1. Питання дефінування терміна “оцінка” належить до кола проблемних. У пропонованій розвідці оцінку витлумачено як прагматико-семантичну категорію, експліковану різнорівневими аксіологічно маркованими мовними одиницями, що репрезентують цінність об'єкта для мовця, його позитивне / негативне / нейтральне ставлення до повідомлюваного з метою реалізації певного комунікативного наміру.

1.3.2. Формальна модель суб'єктивної та об'єктивної оцінки маніфестує її структурні елементи й має трикомпонентний вигляд: $A r B$, де A – суб'єкт оцінки, B – її об'єкт, r – оцінний предикат із загальним значенням “добре / погано”, “хороший / поганий”. До облігаторних конститuentів оцінки належать також стереотип, оцінна шкала, підстава оцінки. Антропоцентричні й прагматичні параметри щоденникового дискурсу безпосередньо віддзеркалені у структурі оцінки, зокрема в таких її факультативних компонентах, як реципієнт та інтенсифікатор.

1.3.3. Об'єктивна оцінка стверджує / заперечує цінність об'єкта, спираючись на колективну практику й визнану соціальну норму. Суб'єктивна оцінка є таким

ставленням до об'єкта, підґрунтям якого є персональний стереотип, тобто особисте розуміння норми.

1.3.4. Оцінка тісно пов'язана, узгоджена з іншими дискурсивними категоріями, зокрема експресивністю, емоційністю й модальністю, але не тотожна їм. Вона є лише фундаментальним складником модальності, а емоційно-експресивними відтінками обарвлюється симптоматично.

РОЗДІЛ 2

ФУНКЦІЙНО-КОМУНІКАТИВНИЙ ПОТЕНЦІАЛ СУБ'ЄКТИВНОЇ ТА ОБ'ЄКТИВНОЇ ОЦІНКИ В УКРАЇНСЬКОМУ ЩОДЕННИКОВОМУ ДИСКУРСІ

Ставленню мовця (суб'єкта) до об'єктів дійсності, що є основою категорії оцінки, науковці приділяють особливу увагу у зв'язку зі стрімким розвитком антропоцентричного напрямку сучасного мовознавства. Антропоцентризм спонукає до вивчення прагматичного аспекту мовних категорій, розгляду мовних явищ у межах дискурсу, з'ясування психологічних мотивів його створення, ідентифікування засобів реалізації авторського "Я" тощо.

Повноцінне дослідження природи, особливостей функціонування, способів реалізації й мети використання об'єктивної та суб'єктивної оцінок в українському щоденниковому дискурсі вимагає з'ясування сутності, специфіки тла, зокрема структурного, семантичного, прагматичного текстових рівнів комунікативного середовища, яке є природним для аналізованої категорії.

2.1. Письменицькі діаріуші в класифікаційній системі дискурсів

Письменицькі діаріуші як психолінгвістичне явище вирізняються з-поміж інших різновидів цього жанру своєю мотивацією. Це переконливо доводить польський дослідник П. Родак, виокремлюючи в практиці ведення власне письменницьких діаріушів екзистенційні, тобто людські, і творчі мотивації. У тісному зв'язку з останньою перебуває

важлива психотерапевтична функція щоденника – “заспокоєння спраги писати”, коли певні обставини, зовнішні чи внутрішні, позбавляють митця змоги творити (див.: [90, с. 152]). Саме це дає підстави вважати діаріуш письменника передусім наслідком його творчої діяльності, а вже потім – просто способом занотовування, фіксування подій.

Лінгвістичний аспект дослідження щоденників майстрів слова пов’язуємо насамперед із реалізацією творчої мотивації, зі специфікою авторського мовлення. Активна життєва позиція митців й особливе образне мислення потребують яскравого виявлення у слові. Крім того, діаріуш обов’язково підпорядкований авторській ідеї, меті, яку реалізують наведені в ньому документальні свідчення, фрагменти діалогів, спогади тощо. Привертає увагу синкретизм письменницького щоденника: він є органічним синтезом документально-художнього й публіцистичного начал. Публіцистика “несе на собі відбиток авторського художнього стилю”, а літературна критика “є компонентом документальної прози” [145, с. 226].

Варто наголосити й на тому, що комунікативною домінантою діаріуша є автокомунікація, яка передбачає періодичність записів, детермінуючи мовну організацію усього дискурсу. Крім того, щоденник – “це суцільна автономна сфера комунікативної діяльності особистості” [146, с. 139]. У його веденні, яке є експресивною діяльністю “поза-метою”, перетинаються дві площини: площина письмового й площина внутрішнього мовлення, що сприяє посиленню ліричної експресії й появі розгорнутого самоаналізу. Саме це дає аргументи для вподібнення щоденника до афективного вчинку, адже щоденник – це виплескування емоцій на письмі. Від потоку свідомості, природно власти-

вого кожній людині, діаріуш відрізняється саме площиною експлікування.

Т. В. Радзієвська наголошує на особливому значенні аксіологічного компонента в досліджуваному дискурсі, оскільки його виявлення “дає можливість досягнути розумом деякі механізми мовленнєвої діяльності, стимули, що йдуть від психічних та комунікативних потреб особистості та їхньої імплікації... У цьому контексті щоденник постає як документ із зафіксованою мовно-мовленнєвою діяльністю, у процесі якої здійснюється сприйняття та перероблення інформації, наративізація нагромадженого за день досвіду та знань” [146, с. 141]. Беззастережно погоджуємося із зарахуванням діаріушів до оцінних мовленнєвих жанрів, оскільки автори зіставляють події, які відбуваються довкола, і власні вчинки з особистою системою цінностей. Мета будь-яких щоденникових записів – не стільки виклад подій, скільки фіксація свого ставлення до них, причому оцінність починає відігравати закріплену за нею ту або ту роль уже на початковій стадії конституювання тексту. Вона впливає на відбір і класифікацію фактів / явищ дійсності, на їхній опис у певному аспекті, а також на використання специфічних лінгвістичних засобів.

Однією з визначальних ознак діаріуша слід вважати образ автора, який часто збігається з образом адресата, коли автор веде діалог із самим собою. Із проявом категорій автора й адресата пов'язана специфіка мовленнєвої організації щоденника. В аналізованих діаріушах маємо справу з комунікацією на взірець “Я – Я” (за Ю. М. Лотманом [102]), проте лише в тому разі, коли щоденник не виконує мнемонічної функції. За таких умов друге “Я” (те, яке сприймає) функційно прирівнюють до

третьої особи (модель набуває вигляду “Я – ВІН”). У системі “Я – Я” інформація переміщується не в просторі, а в часі, причому з посиленням значущості повідомлюваного. До цього різновиду комунікації зараховують ті щоденникові записи, мета яких не запам’ятовування певних свідчень, а, наприклад, з’ясування внутрішнього стану автора, що без запису не відбувається. Якщо комунікативна система “Я – ВІН” уможлиблює лише передачу певного константного обсягу інформації, то в моделі “Я – Я” спостережено її якісну трансформацію, що спричиняє трансформацію самого “Я”. У системі “Я – Я” сталий носій інформації, однак автор переформулює повідомлення, воно набуває нового змісту. Це відбувається внаслідок уведення додаткового коду, в одиницях структури якого й редеривується повідомлення. Саме це дає підстави диференціювати автокомунікацію на “мнемонічну (повідомлення собі з метою збереження інформації) й інвенційну (повідомлення собі з метою отримання приросту інформації)” [102, с. 668], однак відносно об’єктивно кваліфікувати різновид автокомунікації спроможний лише сам діарист.

Серед письменницьких щоденників важко відшукати ті, які виконують суто мнемонічну функцію, тобто лише констатують факти. Це пов’язуємо насамперед із непересічною творчою особистістю митця, який за своєю суттю далекий від сухої фіксації явищ, подій тощо. Простий беземоційний короткий запис про якусь подію / явище обов’язково детермінований внутрішньою потребою закарбування цього об’єкта. На наш погляд, випадкових записів заради записів у щоденниках немає. Таку ж думку висловлює й Т. Г. Симонова [159, с. 20], акцентуючи на тому, що діаристи з розмаїття життєвих проявів вибирають найпосутніше, те, що стало для них незабутнім.

Діаріуш як дискурс, що репрезентує людську суб'єктивність, не можна досліджувати поза зв'язком з особистістю автора, представленого у вигляді “Я-образу”, тому його конструювання є однією з визначальних характеристик щоденникового дискурсу, а також іманентною метою автора. “Я-образ”, або Ego, – це сукупність усіх оцінних уявлень людини про саму себе. Глибше “Я-образ” тлумачать як ментальне утворення, конструкт суб'єктивної реальності зі змістовим, емоційним та оцінно-поведінковим складниками (Я. Буркітт [212], І. Гофман [54], І. С. Кон [83], А. В. Петровський і М. Г. Ярошевський [134], В. С. Ротенберг [149]). Змістовий компонент відображає уявлення про себе: соціальні ролі, особисті якості, зовнішність, статевовікові ознаки, цінності й світоглядні установки. Емоційний складник демонструє інше – самопочуття людини (комплекс емоційних станів і переживань). Оцінно-поведінковий компонент заманіфестований бажанням підвищити власну самооцінку, завоювати повагу, він, зрештою, регулює соціальну поведінку людини. Важливим для лінгвоаналізу щоденникового дискурсу, зокрема з'ясування й інтерпретування аксіологічних кіл діариста, є психоаналітичне тлумачення феномену Ego, згідно з яким “Я-образ” – це частина людської особистості, діяльність якої скерована на певне світосприйняття, світобачення й світорозуміння, тобто це специфічна експлікація контакту з довкіллям. “Ego планує свою діяльність, – висновує Т. А. Космеда, – усе оцінює й запам'ятовує, набуваючи досвіду, реагує на вплив фізичного та соціального оточення. Ego, або “Я-образ”, трактують як уявлення про себе, певний психологічний “автопортрет” [90, с. 77].

Характеризуючи роль автора в щоденниковому дискурсі, потрібно підкреслити й особливу значущість такого поняття, як “мовна особистість”. Під нею розуміють здібності людини, що зумовлюють створення і сприймання нею вербальних текстів, які різняться: “а) ступенем структурно-мовної складності; б) глибиною й точністю віддзеркалення дійсності; в) певною цільовою спрямованістю” [80, с. 3]. І художні, і нехудожні щоденники покликані максимально точно віддзеркалити внутрішній світ автора й передати всі тонкощі його ідіостилістичної парадигми. Якщо мова художнього щоденника – це вербалізована модель оповідача, то нехудожній щоденник репрезентує індивідуальні особливості мови й наративну стилістику реального автора. Письменник може вдаватися до цілковитої лінгвістичної незалежності під час створення щоденникових записів: свободи у виборі лексичних одиниць, недотримання літературних норм, граматичних законів. Отже, сукупність мовних засобів, використуваних у діаріуші, – це мовна характеристика самого автора записів, перенесена на папір.

Образи минулого, теперішнього й майбутнього є ще трьома важливими ознаками щоденника. Діаріуш – важливий документ вивчення минулого, яке віддаляють від сучасників століття або яке вершилося ще вчора, а сьогодні вже відкрилося історією. Особливої ваги цьому документові надає, зокрема, те, чи був автор безпосереднім учасником усього занотованого, чи відтворив його з чийось вуст. Правдивішими, об’єктивнішими, зрозуміло, є діарійні свідчення, які залишав по собі очевидець усього перебулого той літописець, котрий на власні очі бачив історію (див.: [170, с. 239]). Потреба з’яви запису в діаріуші, що не передбачає закінченості, зумовлена суб’єктивними

подіями реального життя. Події минулого можуть не просто бути згаданими на сторінках діаріуша, а й стати, наприклад, мотивом для початку / припинення ведення щоденникових записів (пор.: [77] і [159, с. 19]). Образ майбутнього, безперечно, присутній у плануваннях автора, його розмислах про прийдешні покоління, долю своєї країни, народу тощо.

Набагато більший відбиток на щоденникареві, однак, залишає сучасне. Автор стоїть біля першооснов подій, які можуть бути прогнозованими або спонтанними, але неодмінно створюється враження життєвого процесу. Висновки й судження в діаріуші породжені враженням від того, що відбулося нещодавно, отже, вони є досить емоційними, часто мають попередній характер і згодом можуть бути спростовані розвитком подій або модифікованим авторським баченням. Щоденник зорієнтований на дійсність, тобто на те, що реально відбувалося, а не на творчу вигадку. Описувані події здебільшого є тільки тлом, своєрідною канвою для розмислів про життя. Основне для автора – це його емоційний стан, і фрагмент довкілля значущий лише настільки, наскільки впливає на самопочуття й самосприймання мовця.

Не можна не зауважити того, що образ минулого постає в щоденниковому дискурсі не лише як ретроспектива або поштовх до написання / ненаписання, але і як багатоаспектний концепт *пам'ять*, на надважливій комунікативній грані якого наголошує Н. Г. Брагіна [30, с. 90–93], пропонуючи розглядати пам'ять як співрозмовника у фокусі діалогу з *Alter Ego*, “іншим Я”, що репрезентує минуле (“Я-минуле”). Цей діалог вона дефінує як відверту розмову зі своєю душею; у цій ситуації пам'ять “має голос і здатна розмовляти”, а часом і сперечатися з *Ego*.

Виникає діалог із метою вплинути на нього: переконати, повідомити щось, дати відповідь, змусити завагатися тощо.

Стосовно особистості щоденникаря, і мовної зокрема, Н. Г. Брагіна робить такий фундаментальний висновок: "...психофізичні властивості пам'яті в мові передають метафорами мовлення, які "розщеплюють" "Я" людини на двох учасників діалогу: мовця й слухача. Перший репрезентує минуле, другий – теперішнє" [30, с. 93]. Т. А. Космеда уточнює цю концепцію, надаючи перевагу подвійному єству Ego, або "Я-образу", оскільки воно постійно спілкується з "дещо іншим Ego (Alter Ego), що спирається на інтуїцію, емоції й почуття, є вираженням душі. ...Наше Ego й Alter Ego постійно виносять оцінки, схвалюють чи засуджують, відповідно до чинності описаних на сьогодні законів комунікації частіше критикують, виносять негативну оцінку, позитивне ж сприймають як норму" [90, с. 81].

Комплексне розуміння специфіки середовища щоденникового дискурсу вимагає удокладненої характеристики зовнішнього світу діаріуша. Він не утворює цілісної картини, тому що подрібнений і роззосереджений у різночасових записах. "Концептуальність щоденника, – доречно зауважує Т. Г. Симонова, – виростає із процесу спостережень над життям" [159, с. 21]. На відміну, наприклад, від мемуарів, в аналізованому дискурсові відсутні розлогі детальні портрети людей. Вони зображені фрагментарно, причому лише ті, які потрапили в поле зору автора і якимось вплинули на нього. У читача, якщо це не сам письменник, складається лише загальне уявлення про зафіксоване в щоденникових записах, оскільки свідомо авторська концепція характерів або подій відсутня.

Поза всяким сумнівом, диференційні ознаки щоденникового дискурсу не тільки вирізняють його з-поміж інших дискурсивних різновидів, а й визначають специфіку функціонування, інтерпретації окремих його категорій. Найпосутніше впливають на категорію оцінки особливості “Я-образу” автора та комунікативних параметрів діаріуша.

Питання типології дискурсів залишається відкритим, що зумовлено насамперед розмаїттям класифікаторів, які беруть за основу. Вважаємо за доцільне спиратися на концепцію В. І. Карасика [78, с. 6–10], підґрунтям якої стали соціолінгвістичні параметри. Він виокремлює дві великі групи дискурсів: персональні (особистісно-орієнтовані, у яких мовець є особистістю з усім багатством внутрішнього світу) та інституційні (мовець є представником певної соціальної групи). На думку цього дослідника, персональний дискурс існує у двох основних різновидах – побутовому й буттєвому; інституційний, репрезентуючи спілкування в межах статусно-рольових відносин, об'єднує такі типи: політичний, дипломатичний, юридичний, військовий, педагогічний, релігійний, медичний, діловий, рекламний, спортивний, науковий, сценічний та ін. Пропонований перелік можна змінити, звузивши або розширивши його обсяг, оскільки суспільні інститути суттєво відрізняються один від одного, вони історично еволюціують, зливаються чи постають як різновиди в межах того або того типу.

Сфера побутового дискурсу обмежена побутовим спілкуванням між добре знайомими людьми, мета якого – підтримання контакту й розв'язання щоденних проблем. Особливостями цього різновиду персонального дискурсу є діалогічність, пунктирність, скорочена дистанція, тому учасники комунікативного акту не відтворюють у деталях того, про що йдеться, оскільки імпліцитно актуалізують

очевидне й легкозрозуміле. Побутовому дискурсові властиві також спонтанність, ситуативна залежність, яскраво виражена суб'єктивність, порушення логіки і структурної оформленості висловлень. Його специфіку репрезентує розмовне мовлення.

Буттєвий дискурс фактично протилежний побутовому, позаяк у ньому мовець намагається розкрити свій внутрішній світ. Аналізованому типові персонального дискурсу властива розгорнутість, гранична змістова насиченість, мовна поліфункційність. Специфіка буттєвого спілкування полягає і в тому, що воно здебільшого монологічне, експліковане головно творами художньої літератури, філософськими та інтроспективними текстами. Буттєвий дискурс може бути прямим і опосередкованим. У прямому буттєвому дискурсі вирізняється змістовий перехід і змістовий прорив.

Композиційно-мовленнєвою формою змістового переходу є міркування, тобто вербальний прояв думок та почуттів, його призначення – ідентифікувати неочевидні явища, що стосуються внутрішнього або зовнішнього світу людини. Модель змістового переходу засвідчують усі види логічних умовисновків.

Під змістовим проривом розуміють осяяння, прозріння, інсайт, раптове осягнення суті справи, душевного стану, стану речей. Композиційно-мовленнєвою формою цього типу прямого буттєвого дискурсу є текстовий потік образів, своєрідна “магма смислів”, відірваних від своїх найближчих ментальних утворень. Таким змістовим проривом може бути координативний перелік різноманітних і непоєднаних сутностей чи явищ, катахреза як синтез несумісних ознак, навмисний алогізм тощо. “Континуальний стан свідомості, – справедливо стверджує В. І. Карасик, – перебудовується й структурується за умови з'яви нових,

прогнозованих певними образними опорами, орієнтирів” [78, с. 7]. Такі тексти вимагають багаторазового повторення, кожне з яких адресат усвідомлює як цінний досвід. Варто зауважити, що вдалий змістовий прорив, на відміну від змістового переходу, який майже завжди скеровує адресата до запланованого автором результату, – явище рідкісніше. Невдалий змістовий прорив перетворюється на “білий шум”, цілком незрозуміле словесне нагромадження.

Опосередкований буттєвий дискурс кваліфікують як аналогічний (переносний) і алегоричний (символічний) розвиток ідеї через розповідь та опис. Як відомо, розповідь – це послідовний виклад подій, а опис – статична характеристика очевидних, спостережених явищ. Підґрунтям розповідної й описової аналогій є стійкі, соціально закріплені найближчі семантичні зв'язки.

Місце щоденникового дискурсу (позначено пунктирною лінією на схемі 2.1.1.) згідно з поданою класифікацією – у площині буттєвих прямих або опосередкованих дискурсів.

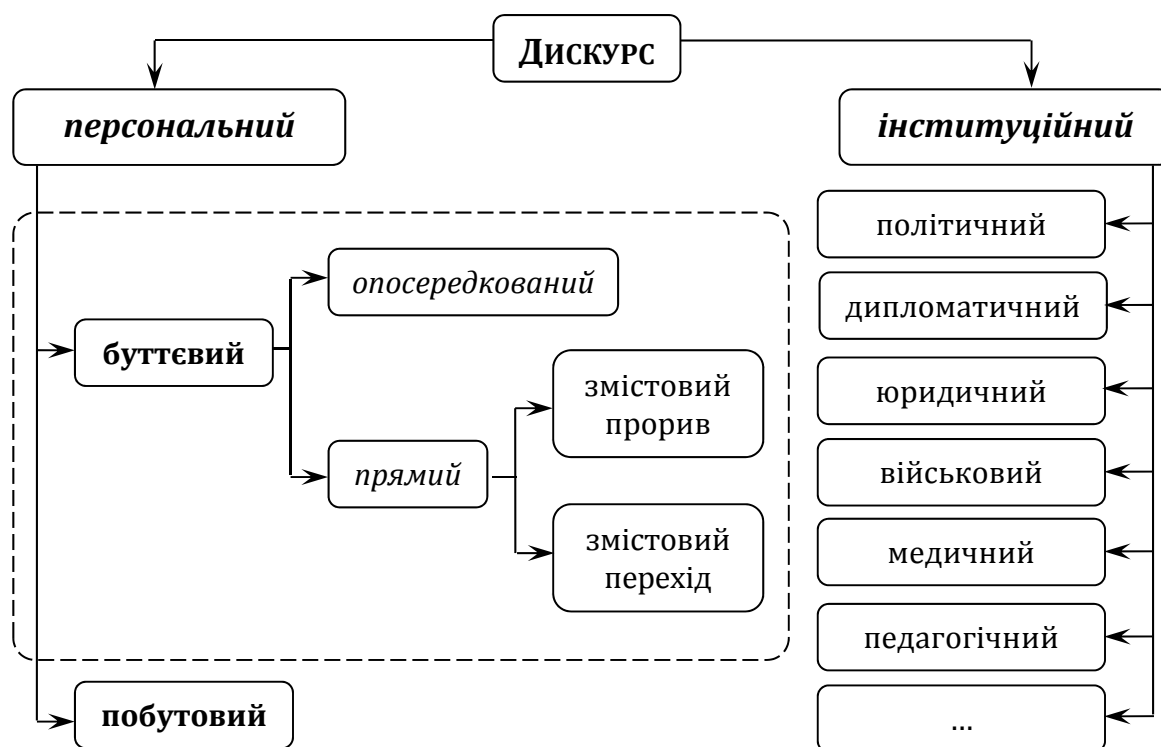

Схема 2.1.1. Класифікація дискурсів за В. І. Карасиком

На тлі аналізованих щоденникових дискурсів змістовий прорив яскраво продемонстрував К. Москалець у “Келії Чайної Троянди”. Цей діаріуш належить до щоденників-сповідей, щоденників самоувічнення. Він насичений яскравими образами, символами, алегоріями, метафорами: **Іде сніг, і час іде. Дочекався таки. Звісно, до ранку він, мабуть, розтане. Але це нічого не міняє. Головне те, що можна написати сторінку до щоденника у той час, коли йде сніг. “Упродовж снігопаду” – як назвав свою книжку Ігор Римарук. Це наш сніг іде. Вони безвладні перед снігом, вони безпомічні перед ним, вони нічого не зможуть зробити, щоб перешкодити снігові. Вони не зможуть заарештувати його, відправити на допит, примусити працювати. Вони не зможуть переконати його, загітувати, обдурити. Він – сніг, всевладний, вічний, чистий, сніг-у-собі. Він однаково падає на голови праведних і нечестивих, він приходить і відходить тоді, коли йому цього заманеться. Він – це тиша і сяйво серед ночі, він – це любов (“Ty jesteś śniegiem, co bieli szczyty kontemplacji i łagodzi żary zmysłowości”. F. de Osuna), він – посланець Божий, так довго, з такою тугою очікуваний. Він падає на матіївські ліси; він падає у холодні темнозелені води Сейму; він падає на бані батуринської церкви, на колони палацу Розумовського, на мою маленьку хатинку. Тільки сніг порятує мене. Тільки сніг є Спасителем і Лікарем, – тільки його посилав Бог сюди, щоб остудити мої пекучі рани, щоб очистити його чистотою мій бруд, щоб надати форму свідомості, як надав Він їй кожній окремій сніжинці. Христос – це сніг, який приходить серед ночі. І так пливемо ми в сніговій завірюсі, повертаючись назавжди до небесної своєї батьківщини (Мос., 12.10.1992). На перший погляд, фрагмент діаріуша транслює лише алогічне нагромадження образів,**

потік думок, але насправді їх об'єднує центральний образ снігу, який, функціуючи у формі змістового прориву, постає як символ *“тиші, сяйва серед ночі, любові”*, як *“всевладне, чисте, вічне”*, як *“посланець Божий”*. Завдяки останнім реченням вияскравлюється й інша сутність символу: для щоденникаря сніг – це алегорія Христа, якого Бог послав йому, *“щоб остудити пекучі рани”*. Недарма сніг здавна вважали *“символом божественної чистоти, цнотливості”* й *“духовного очищення”* [205, с. 327]. Символічний і алегоричний зміст образу снігу актуалізують, медитативно нанизуючись, яскраві метафори: *Вони не зможуть заарештувати його, відправити на допит, примусити працювати. Вони не зможуть переконати його, загітувати, обдурити; він приходить і відходить тоді, коли йому цього заманеться; антитетичні зіставлення: праведних і нечестивих; очистити його чистотою мій бруд; синтаксичний паралелізм: тільки сніг; він; вони не зможуть; алюзія: сніг-у-собі; перифрази: Він – це тиша і сяйво серед ночі, він – це любов,.. він – посланець Божий та ін.*

Повсякчасне втілення моделі змістового переходу, а подеколи й опосередкованого буттєвого дискурсу є регулярним і для інших обстежених щоденників, що спричинене їхньою жанровою специфікою. Діаріуш Володимира Малика не був призначений *“для друку і для чужих очей”*, його нотатки *“доволі скупі, фрагментарні, принагідні”* [168, с. 19], що засвідчує й промовисто репрезентує авторський підзаголовок *“Записки для себе”*. Це дає підстави кваліфікувати *“Синю книгу”* як щоденник-фіксацію, свідчення, почасти сповідь, у якому активно побутують, реалізуючи змістовий перехід, різноаспектні розмисли й короткі побутові записи: *Дивно, але факт: Безорудько зовсім слабо ознайомлений (вірніш, зовсім не ознайомлений)*

з українською класичною літературою. Не читав “Кайдашевої сім’ї”, не знає навіть, хто написав. Просто дивно. Заявляє, що історії не знає і знати не хоче (останнє, звичайно, – гірка бравада). “Я історії не знаю. Це мене не цікавить” (М., 9.01.1967); Олесь видужав. Я перехворів з 9 по 14 катаром, $t - 38,2$ (М., 18.02.1965). Датований фрагмент дискурсу діаріуша часто утворює лаконічне речення, яке стосується творчої майстерні письменника, але за формою наближається до приміток на маргінесах: *Задумав поему “Калинова сопілка”* (М., 18.08.1964); *Закінчив доробляти “Посла”* [першу частину тетралогії “Таємний посол”. – Л. Д.] (М., 10.02.1967); *Вирішено: пишу про Кия* (М., 17.02.1967).

Не планував оприлюднювати свої “Окрайці думок” і В. Симоненко, на що сам натякає в епіграфові: *“Читати без дозволу чужі щоденники – Еверест підлості. Невідомий афоризм простака Вільсона”* (В. Симоненко). Монологічна оповідь митця у формі міркувань про себе, загальнолюдські й власні моральні принципи, громадянські позиції, письменство визначає сповідальну сутність щоденника, автор не просто нанизує один за одним факти, він пропускає їх крізь своє ество й вибудовує концепцію власного життєвідчування: *Земля вже двадцять восьмий раз несе мене навколо сонця. Мало встиг я зробити за цей час гарного і доброго. Зате навчився я пити горілку, смердіти тютюном, навчився мовчати і бути обережним, коли слід кричати. І найстрашніше – навчився бути нещирим⁽¹⁾. Брехня – мабуть, моя професія. Талант брехуна у мене вроджений. Є три категорії брехунів: одні брешуть, щоб мати з цього моральну чи матеріальну вигоду, другі брешуть, аби брехати, а треті служать брехні, як мистецтву. Вони, власне, вигадують або домислюють логічні кінцівки до правди. Ці брехуни, з моєї брехунівської*

купини, видаються мені благородними. Вони – художники. Вони – резерв літератури. Без них нудно було б жити, без них і правда стала б куцою та побутовою, нудною і дріб'язковою ⁽²⁾. *Благородна брехня возвеличує правду. Керуючись цим, я частіше всього вдавався до третьої брехні* ⁽³⁾ (С., 18.09.1962). За допомогою змістового переходу майстер слова логічно й послідовно виструктурує власні розмисли, у них досить чітко можна простежити успадковану від складного синтаксичного цілого архітекτονіку: (1) зачин (тема), (2) основна частина (розвиток теми, аргументи), (3) кінцівка (висновки).

Щоденникові записи, об'єднані назвою “Із таборового зошита”, В. Стус створював в умовах надзвичайного психологічного й фізичного тиску, тому не варто в них шукати хронологічної послідовності, розлогих і багатопланових авторських коментарів, жорсткої послідовності викладу думки. Однак письменник був свідомий того, що його нотатки, передані на волю, стануть відомі широкому загалу. Така мотивація й комунікативна настанова автора наближують діаріуш В. Стуса до щоденників-самоувічнення, а завдяки тому, що він як очевидець відтворює реальну картину перебування в'язнів у радянських політичних таборах, його записи набувають статусу щоденника-фіксації, свідчення. Дискурсне середовище аналізованого діаріуша особливе тим, що розповідь і опис, властиві опосередкованому буттєвому різновидові дискурсу (1), перемежовані розмислами, умовисновками, сентенціями, які є формальним утіленням змістового переходу (2): *Травматизм на рудні – досить високий. То завалилася стеля, придушивши жертву “заколом”, то бурильник упав у “дучку”, то попав під вагонетку, перебиті руки, ноги, ребра – чи не в кожного другого. Але колимчани – люди міцні. Вони*

знають, що добробут дається нелегко⁽¹⁾. За нього треба платити – молодістю, здоров'ям, а то й цілим життям. Життя жорстоке – нічого не вдієш⁽²⁾ (Ст., запис 1).

З погляду жанрової специфіки дискурс діаріуша О. Довженка увібрав у себе риси сповіді, свідчення і творчої лабораторії. Така різновекторна інтенційна природа щоденника зумовлює його балансування між дискурсними різновидами: опосередкованим буттєвим, змістовим переходом, а подеколи й змістовим проривом. Але комунікативні наміри всіх записів підпорядковані одній визначальній інтенції – “Щоденник” повинен був стати документом своєї епохи. Змістовий прорив у ньому реалізують міркування про внутрішній і зовнішній світ: *Сьогодні мені сповнилось п'ятдесят років. Коли б я вірив у Бога, я попросив би, помолвився б Йому, аби послав Він мені ясного розуму на десять літ, щоб зробити щось добре для свого народу, і більш нічого б не просив. Живу в Москві, зневажений убогими властями і друзями при владі України, що загубила у війні половину своїх синів. Велика Вдовиця (Д., 13.09.1944).* Взірцем опосередкованого буттєвого різновиду дискурсу є здебільшого воєнний фактаж і розповіді про власний фізичний та моральний стан: *Сталося те, чого найбільше треба було боятися. Німці гонять нас на Сталінград. Уже виїхало туди політичне управління і рухається туди ж таки КП. Ми вже не ПЗФ, а Сталінградський. Доведеться одступити ще 500 кілометрів (Д., 13.07.1942); Кров'яний тиск піднявся до 200. Точили кров з мене. Неначе стало легше. Дивитися, як кров витікає і заливає білизну і всю праву руку, не боляче, а дуже прикро і трохи скорботно. Вже так прийшлося (Д., 19.11.1952).* Не цурається діарист і прийомів смислового прориву. Нанизуючи, здавалося б, оказіональні метафори, антитетично протиставляючи їх,

О. Довженко вимальовує яскравий, об'ємний та переконливий образ, посилюючи бажаний перлокутивний ефект: *Ось уже минуло три місяці як немов ангели покинули мою душу. Потопаючи в стражданнях народу, я просив хліба поради. Мені подали камінь осуду. Мені здається, я загину в цьому році* (Д., 20.02.1944).

Специфічним утіленням змістового переходу постає щоденник Остапа Вишні “Думи мої, думи мої...”. Надмірна патетика й експресивність досліджуваного діаріуша реалізується у фрагментарності й уривчастості роздумів та загальних і часткових висновків автора, а також позначається на засобах їхнього мовного вираження. Іntenції сповіді й самоувічнення, бажання залишити сліди власного існування спричинили звернення майстра слова до діалогу. У своїх міркуваннях він ніби веде бесіду з уявним читачем: *Новий народ – нова Полтава! А народ – новий! І слава тому народові! Т. Г. Шевченко! Досить було однієї людини, щоб урятувати цілий народ, цілу націю. Що це – бідність?! Ні, це якраз велике багатство нашого народу, коли одна людина підставляє свої могутні плечі за цілий народ! Який же він могутній – народ наш! Умирав уже, царі його додавлювали, а він узяв та й дав Шевченка! І ожив народ, і розцвів народ! Бо – він народ! (В., 27.12.1948); ...Так от Гоголь! Ніколай Васильович! Як його зробити так, щоб по всіх селах любили його? Як? Навчіть! (В., 3.12.1951).*

Важливим є те, що жоден із досліджуваних щоденників не реалізує якийсь один різновид дискурсу в чистому вигляді. Через спонтанність і різноаспектність записів залежно від комунікативного наміру осібного запису й усього щоденника автор майстерно послуговується ресурсами як прямого, так і опосередкованого буттєвих

типів дискурсу для того, щоб справити запланований перлокутивний ефект.

2.2. Функційні особливості об'єктивної та суб'єктивної оцінки в щоденниковому дискурсі

Як слушно зауважує О. А. Івін, оцінка без екстраполявання її на об'єктивну / суб'єктивну шкалу “визначає перспективу пізнавального процесу, є першим важливим кроком у рухові пізнання від незнання до знання” [74, с. 162]. Крім засобів вираження категорії оцінки, окремого аналізу потребує функціонування цієї категорії на рівні всього дискурсу, тобто її функційна значущість (див. Додаток А). Різноманітні функції мови – дидактична, емотивна, когнітивна, інформативна та ін. – засвідчують “важливість оцінних суджень у формуванні здатності особистості виразити свій духовний світ, детермінувавши об'єкти навколишньої дійсності (предмети, особи, процеси, події, факти) за нормативною шкалою цінностей” [110, с. 13].

Ще в 30-ті роки ХХ ст. Ч. Стівенсон – представник емотивістського напрямку – наголошував на тому, що основне призначення оцінних висловлень полягає не в повідомленні про факти, а у здійсненні впливу, спроможі дати вихід почуттям автора, створити настрій, спонукати людей до дій чи переконувати в чомусь. “Похвала, що міститься в оцінці, – доводить він, – не є неадресованим вираженням емоції, оцінка має на меті викликати в адресата певний психологічний стан, вона відображає прагматичний аспект знакової ситуації” [172, с. 217].

Неопозитивісти (А. Ейер [211], Р. Карнап [213] та ін.) стверджують, що оцінки є простими вираженнями внутрішніх переживань, схожих на мимовільні викрику-

вання, і нічого не сигналізують ні про об'єкти, з якими узгоджені граматично, ні про психічні стани людей, які дають оцінку, однак оцінні висловлення здатні виконувати функцію імпліцитного або експліцитного імперативу.

У 70-ті роки ХХ ст. прихильники теорії мовленнєвих актів так само наполягали, що найперша мета оцінних висловлень у тому, щоб вербалізувати емоції та ставлення, хвалити чи сварити, лестити чи ображати, радити, наказувати, керувати й т.ін. Погоджуючись із такою позицією, не можемо, проте, ігнорувати фрагменти опису, які трапляються у висловленнях розглядуваного взірця, тому переконані, що в цій та аналогічних теоріях відсутній комплексний підхід, зосібна не враховано поліфункційності досліджуваної категорії, і, що найсуттєвіше, заперечено існування об'єктивного різновиду оцінок. Отже, вивчення функційних можливостей категорії оцінки вимагає цілісного аналізу з урахуванням її типології, конкретного контексту та специфіки дискурсного середовища загалом.

Мовознавці інтерпретують функції оцінних висловлень найчастіше з погляду логіки або комунікативної лінгвістики. О. А. Івін [73] й О. М. Вольф [44] вирізняють дві функції оцінки – вираження та заміщення. Оцінці, з одного боку, притаманна суб'єктивність, а з другого боку, вона вказує на реальні властивості об'єкта. Крім того, повсякчас спостерігаємо синкретизм цих функцій, оскільки конститuentами будь-якого оцінного висловлення є ставлення мовця до повідомлюваного й сукупність властивостей об'єкта, що вможливають кожну конкретну авторську оцінку. Однак у різних контекстах фіксуємо домінуючу роль тієї або тієї функції.

Виконуючи функцію заміщення, оцінні предикати “хороший” – “поганий” указують на певну сукупність

властивостей і є узагальнювальними іменами класу властивостей зі знаком “+” або “-”. Коли суб’єкт говорить, що страва смачна, він має на увазі не тільки те, що вона приносить йому задоволення, але й те, що в ній, на думку саме цього мовця, ідеально поєднані смаки, інгредієнти тощо. Зрозуміло, що загальнооцінні лексеми, застосовані до різних об’єктів, заміщують різні властивості, тобто йдеться про різні аспекти оцінки. Виконуючи субститутивну функцію, загальні оцінки протоколюють відношення об’єкта до стереотипу, точніше ступінь відповідності чи невідповідності йому. Функція вираження набуває значущості в тому разі, якщо суб’єкт за допомогою загальнооцінних понять висловлює своє ставлення до об’єкта загалом [44, с. 34]. Почуття задоволення й незадоволення, насолоди й огиди, радості й страждання, бажання, прагнення, надавання переваги тощо можна експлікувати не лише за допомогою слів *подобається, люблю, обурений, ненавиджу* й под., а й за допомогою найзагальніших оцінних понять. Це засвідчує зіставлення таких двох контекстів: *Таблетки допомогли, заснув десь через півгодини, снилися важкі, моторошні сни* (Мос., 27.01.1991); *Я повертався до гуртожитку і падав, як убитий. Була робота і сон. Проміжків не існувало. Так я зміг витримати три місяці. Довелося заявити, що така робота – не для мого здоров’я* (Ст., запис 2). У першому контексті аксіологічний ад’єктив *важкі* реалізує холістичну оцінку, відчуття автором об’єкта на підставі не експлікованого в дискурсі комплексу його властивостей: “важкий – дуже сумний, гнітючий, безрадінний” [164, т. 1, с. 277]. Натомість імплікатура *не для мого здоров’я* в другому контексті виконує функцію вираження, позаяк репрезентує авторський висновок із

преконтекстних висловлень, тому в ньому домінує власне ставлення щоденникаря до об'єкта *робота*.

Особливого значення набуває прагматична функція оцінних конструкцій, оскільки вони “посилюють прагматичний потенціал висловлень понад той ступінь, якого досягнуто лексичними значеннями елементів, що наповнюють ці синтаксичні структури” [162, с. 255]. В. Г. Гак, крім прагматичної функції, вирізняє ще одну – функцію компенсації інформативної недостатності. Оцінне висловлення “забезпечує слухачеві розуміння позиції або реакції мовця, якщо навіть той не дає достатньої інформації” [46, с. 87]. Поза всяким сумнівом, функція компенсації тісно пов'язана із прагматичною, тому що в обох випадках ідеться про взаємодію з реципієнтом: потреба спровокувати реакцію, сформувавши інтенцію реципієнта, або ж опосередковано донести авторську позицію, наприклад: “*Адекватно!*” – *чую я голоси, будь вони трижди прокляті!* (В., 5.11.1951); *Як це трудно! Тру-у-у-дно!* (В., 3.12.1951); *Розмахуючи довжелезними патлами, я читав тоді вірші про реальну любов до небезпечної вітчизни* (Мос., 13.04.1989).

На думку І. А. Конової, оцінні мовленнєві акти виконують подвійну функцію. По-перше, сама оцінка (знак “+” або “-”) набуває статусу іллокутивної мети висловлення, стає основним сенсом повідомлення. По-друге, за їхньою допомогою мовець прагне здійснити вплив на адресата, на його емоційні реакції й стимульовані ними вербальні та невербальні форми поведінки [84, с. 55].

Щодо останньої функції варто зробити уточнення, зважаючи на особливе комунікативне тло нашого дослідження – щоденниковий дискурс, оскільки співрозмовник у цьому разі здебільшого уявний або ним є сам

діарист. Саме тому імперативна (волюнтативна) функція оцінних висловлень, що передбачає вербальну / жестову / діяльнісну реакцію співбесідника, головно є імпліцитною; вона закодована в усьому дискурсному масиві щоденника, її можна спостерегти в підтексті. Хоча трапляються зрідка винятки, як ось це щоденникове звернення Остапа Вишні з експліцитним спонуканням до всіх майбутніх майстрів пера: *Коли входиш у літературу, чисть черевики! Не забувай, що там був Пушкін, був Гоголь, був Шевченко! Обітри черевики!* (В., 27.12.1948). Це яскравий приклад імпліцитної позитивної оцінки літератури як явища високодуховного, взірцевого, що в контексті авторських інтенцій набуває статусу соціально значущого об'єкта.

Апелятивна, або звертальна, функція оцінки, що покликана привернути увагу реципієнта і здійснити на нього вплив, у щоденниковому дискурсі проявляється яскравіше, хоча й не всі автори послуговуються нею. Апелятивність може досягатися за допомогою риторичних звертань чи питань, які відображають внутрішній діалог щоденникаря або його ставлення до уявних співрозмовників, наприклад: *Ходімо ж! Ходімо, нічний самітнику, одвічний блукачу, черговий Дон Кіхоте; ходімо, палкий містику, тонкий лірику, безпритульний філософе, лицарю й аскете, ходімо вже, ніч розпочалася!* (Мос., 1.08.1992); *Дорогий Олександрє Андрійовичу Прокоф'єв! ...Але люблю я Вас за те, що, карбуючи Ваші червінці поетичні, Ви, благословляючи Пушкіна, ні-ні, та й підморгнете своєю ладозькою безконечно благородною мужицькою мор-р-рдою (цілую її)* (В., 27.12.1948); *Не свідомо, думаєте? Ні, свідомо!* (В., 27.12.1948).

Оцінні висловлення в щоденниковому дискурсі здатні виконувати перформативні функції (самовираження /

самопрезентації мовця), до яких належать авторефлексія й автореференція. Під авторефлексією прийнято розуміти процес розмислу індивіда про те, що відбувається в його свідомості; схильність суб'єкта переглядати власні уявлення про принципи своєї діяльності. Автореференцію тлумачать як явище, що виникає в системах висловлень у тому разі, коли якийсь поняття інтерпретоване шляхом покликання самого на себе. Ідеться про інформаційне самозвертання, самоназивання, за яким закріплено самоідентифікувальну функцію. Ці автофункції якнайвиразніше сприяють утіленню інтенції самотерапії: даючи собі оцінку, вербалізуючи її, автор досягає самоусвідомлення, внутрішній діалог допомагає щоденникареві аперцепувати себе не лише в концептуальній, але й мовній картині світу. Послуговуючись багатим експлікувальним ресурсом категорії оцінки, письменник маніфестує суб'єктивне оцінювання себе в різних модусах:

– похвали: *Я народився і жив для добра і любові* (Д., 31.01.1945); *Яким же я тільки покірним був щодо світу і всіх його вимог до мене!* (Мос., 22.08.1990);

– осуду: *Мабуть, на суді я виявив замало почуття гумору, коли для одного такого лжесвідка, табірнього кримінальника-побутовця Сірика (за співпрацю з КГБ його достроково звільнили з 19 табору), зробив виняток – як сам адвокат – почав ставити йому каверзні питання* (Ст., запис 6); *І найстрашніше – навчився бути нещирим* (С., 18.09.1962);

– співчуття, жалю: *Ніколи не почував себе таким безсилим, таким нікчемним, як перед “подвигом” – перекласти “Ревізора”* (В., 5.11.1951); *Я дожив до того часу, коли я ходжу вулицями в Києві – радісний, веселий, легкий...* (В., 26.12.1948); *Багато прожив – мало зробив.*

А міг би більше! Значно більше! Та не моя в тому вина... Зробив, що міг (М., 23.02.1987); *Тепер я став у Черкасах ще самотніший, бо немає і того колективу, що був у "Молоді Черкащини"* (С., 5.09.1963) тощо.

На наш погляд, власне-аксіологічна функція-першопочаток набуває статусу домінанти оцінних висловлень. Активним прагматичним потенціалом у щоденниковому дискурсові наділена також репрезентативна, або інформаційна, функція. Пов'язано це насамперед з особливим комунікативним тлом досліджуваної категорії: свідомо чи несвідомо автор прагне закарбувати на папері й у власній пам'яті автобіографічні моменти свого життя, які по особливому збентежили його, змусили "зупинитися" й зафіксувати їх. Об'єкти оцінки щоденниківів схарактеризовано й диференційовано в контексті аналізу її структурних параметрів (див. пункт 1.3.2.).

Спостережено в щоденникових дискурсах і те, що оцінні висловлення зрідка виконують метамовну функцію, якщо є компонентом авторських коментувань і пояснень та мають у своєму складі усталені метамовні звороти на кшталт *м'яко (чесно, щиро, умовно) кажучи, їй-богу, я говорю правду (чесно), щоб мене тут грім убив, ясна річ, по суті кажучи* тощо. На потвердження своєї правоти або чесності такими засобами активно користується Остап Вишня, наприклад: *Колись, – я говорю правду, – в години роздумія я вирішив: житиму так, щоб нікому не зробити зла, прикrostі* (В., 20.10.1950); *Але – їй-богу, я говорю правду!* – я кожного ранку підходив до чистого аркуша паперу, як до незайманої дівчини... (В., 8.02.1952); *Але – щоб мене тут грім убив!* – не знає *Н* духу української мови, її аромату, її душевно ніжного-ніжного трембітотону, її коліскової душі, чебрецевих її пахощів, її тремтіння, її бриніння... (В., 26.11.1950).

Рідше вдаються до оцінних висловлень, що виконують метамовну функцію, К. Москалець і О. Довженко, вони не з арсеналу їхнього ідіостилю: *У ті часи хвалити один одного було чимось дуже природним: **ясна річ**, ми всі геніальні* (Мос., 13.04.1989); ***Щиро кажучи**, мене це вже не цікавить* (Мос., 27.09.1992); ***По суті кажучи**, ця редакція вирвала у мене сценарій, бодай би їй добра не було* (Д., 21.09.1943). Діарист, послуговуючись цим прийомом, фактично вдається до автосугестії. Такі оцінні контексти надають дискурсові діалогічного забарвлення (діалог внутрішній або з уявним читачем), чим сприяючи реалізації важливих щоденникових інтенцій – сповіді й самотерапії.

У мовознавстві утрадиційнена думка про те, що лексичні одиниці з оцінним значенням у дискурсі здатні виконувати стилістичну функцію, тобто функцію зображально-виражальних засобів – епітетів, метафор, порівнянь, гіпербол тощо (див., напр.: [135, с. 171]). Вона, проте, потребує уточнення. Кореляції між оцінкою й стилістичними засобами притаманна взаємна залежність: з одного боку, лексичні й синтаксичні одиниці з аксіологічним забарвленням виконують роль певного зображально-виражального засобу, з другого – фігури й тропи сприяють реалізації оцінки, її вербалізації. Стилістичний засіб як форма / модель уяскравлює та посилює прагматичний ефект оцінного висловлення, пор.: *І це все – наслідки догматичного мислення, сталінсько-брежнєвського **поневолення...*** (М., 13.10.1989); *Це справжня **петля на шию!*** [про проект Союзного договору. – Л. Д.] *Залишається та ж тоталітарна держава, імперія. Невже знову те ж саме жде нас? Господи!* (М., 27.11.1991). Субстантив *поневолення* у значенні “позбавляти волі, незалежності, підкоряти своїй владі; ставити кого-небудь у залежність, створювати необ-

хідність діяти певним чином” [164, т. 7, с. 157] репрезентує негативну оцінку в першому контексті. Суб’єктивну пейоративну оцінку в другому щоденниковому записі автор виражає за допомогою метафори у формі еліпсованого фразеологізму *петля на шию* (*накидати петлю на шию*) із тотожним попередньому експлікаторові витлумаченням “ставити когось у залежність, підкоряти своїй владі; поневолювати” [21, с. 420]. Але сама форма ідіоми спричиняє підсвідоме аплікування негативних асоціацій від семантики інших фразеологізмів із тим самим домінантним компонентом: *затягується петля на шиї* (“стає дедалі гірше, безвихідніше” [21, с. 501]), *петлю на шию* (“повіситися через безвихідне становище” [21, с. 501]), іллокутивна й перлокутивна сила висловлення суттєво зростають. Крім того, пейоративний аксіологічний зміст висловлення інтенсифікує експліцитна експресивність окличного речення.

Отже, універсальність і багатоаспектність категорії оцінки зумовлює неординарність її функційного потенціалу. Іманентна функція – це, безперечно, власне оцінна як функція-мета. До базових зараховуємо й репрезентативну функцію, оскільки будь-яка оцінка завжди є носієм інформації. Однак специфічний вияв у щоденниковому дискурсі отримали виконувані оцінкою перформативні, метамовна й апелятивна функції, що спричинено особливостями комунікативної ситуації діаріуша.

2.3. Діарійні взаємозв’язки авторської інтенції й оцінки

Щоденниковий дискурс є особливим мовним середовищем, яке дає найбільше можливостей для самовираження. Це підтверджує О. Г. Новікова, пропонуючи таке визначення жанру щоденника: “Класичний щоденник є

індивідуальним, приватним, достовірним, інтроспективним документом, що виконує когнітивну функцію, репрезентує динаміку становлення й розвитку самосвідомості окремої особистості, дає змогу авторові переосмислювати реалії, формувати культурне середовище щоденного світу” [123]. Дослідники наголошують на суб'єктивному характері щоденникового дискурсу, мотивуючи це тим, що в ньому автор фіксує своє бачення реальності (ставлення, переживання, емоції, враження, переконання та ін.), і витлумачують його як “засіб самопрезентації автора, як процес, що охоплює усвідомлення та передачу власного досвіду та особистого “Я” [76, с. 102]. Крім того, діаріушам притаманна експресивна й емоційно-оцінна тональність: “...щоденник, як правило, синхронний події, документує її одразу ж, з першої спроби, без наступних поправок, що і надає йому достовірності саме непідробністю та щирістю “першого жесту” [175, с. 16].

Ведення щоденника – це специфічний різновид комунікативної діяльності, одним з обов'язкових складників якої є комунікативний намір, або інтенція, мовця. У сучасному мовознавстві інтенцію витлумачують як призначення мовленнєвого акту з урахуванням змісту висловлення, ситуації об'єктивної дійсності (Н. Д. Аругюнова [10], О. С. Ахманова [11], А. І. Волокітіна [42], Н. І. Формановська [189], Я. Хоффманова [215]), когнітивної семантики (А. В. Шарипін [202]). Крім логіко-семантичних типів інтенцій висловлення (Ю. М. Антонова [5], Л. В. Громоздова [58], Г. П. Захарова [70], В. Ю. Сидоренко [157], Н. І. Формановська [189]), у коло зацікавлення науковців потрапляють різні жанрові структури, зокрема інтенції драми (Н. М. Сафонова [152]), роману (О. Ю. Чумаченко [198]), рекламних текстів (Н. В. Паршук [132]), фольклорних творів (О. П. Івановська

[71]), офіційно-ділової документації (О. Г. Цехмейструк [194]). Не є винятком у цьому зв'язку й щоденник (К. Я. Танчин [175]).

Розглядаючи комунікативний намір у діаріуші, варто розмежовувати жанрову інтенцію й інтенцію власне авторського висловлення. Перша безпосередньо пов'язана з метою, задумом та причиною ведення щоденника, друга ж узгоджена із семантикою висловлень. Категорія суб'єктивної та об'єктивної оцінки знаходить свій вияв в обох випадках і є одним із засобів її вираження в персоніфіковано окресленому дискурсі.

2.3.1. Об'єктивна й суб'єктивна оцінка на тлі жанрових інтенцій діаріуша

Жанрові інтенції щоденника визначаємо, спираючись на класифікацію, запропоновану К. Я. Танчин (див.: [175, с. 10–11]). Вона диференціює діаріуші саме крізь призму їхнього комунікативного наміру: фіксація, свідчення (письменник перебирає на себе роль очевидця); сповідь перед самим собою (втеча у власний світ, документ самоаналізу, самонавчання); самоувічнення (потреба виразити себе, запам'ятати себе, залишити сліди свого існування); самозадоволення (щоденник як актуалізатор нарцисизму, потягу до самоспоглядання); психічна самотерапія (бажання оволодіти своїм станом за допомогою слова). Щоденник майже ніколи не є простим набором фактів. Для письменника він “може бути майстернею, сповідальнею, черговим твором..., але майже ніколи просто переліком подій” [175, с. 10], роздуми з пером у руці – це для майстра слова необхідна частина буття. Проведений аналіз дає підстави твердити, що психічна самотерапія є іманентним

комунікативним наміром усіх діаристів, позаяк зартикульовані під час внутрішнього діалогу переживання дещо менше пригнічують автора. Це допомагає йому досягти відчуття рівноваги і спокою.

Незалежно від типу інтенції, що скеровує письменника, у тексті завжди функціює імпліцитна чи експліцитна оцінка, яка транслює реципієнтові авторське відчуття дійсності. Важливо, що цим реципієнтом є як інша особа-інтерпретатор дискурсу згідно зі своєю системою цінностей, так і сам діарист під час “пригадування себе”, редагування або повторного читання. Митець завжди бажає досягти переконливого зображально-виражального ефекту, прагне прищепити читачам “ті ціннісні орієнтири, які він, “відправник мовлення”, художник, митець, особистість і член суспільства, вважає важливими для інших людей і тим самим для себе самого” [171, с. 124].

У щоденниках Володимира Малика й О. Довженка привертає увагу інтенція свідчення, що межує із самоувічненням. Фіксуєчи реалії та висловлюючи свої враження, письменник неминуче вдається до їхнього суб'єктивного оцінювання, використовуючи здебільшого загальноаксіологічні експлікатори: *Наші знову у космосі! Чудово!* (М., 19.03.1965); *Почуваю себе зовсім зле* (М., 1.04.1967); *...з кінця жовтня і до 15 січня цього року я сидів, як проклятий, над ґрунтовною переробкою повісті* (М., 18.01.1959); *Якщо нічого не вийде – буде катастрофа. За машину заборгував 1700 крб. Не працюю. В цьому році нічого не виходить. Жахливо* (М., 5.04.1964); *Сьогодні у мене приємний ранок* (Д., 26.10.1954); *Суд над фашистськими фюрерами є найстрашніший і найзловісніший процес, який будь-коли відбувався в історії людства* (Д., 21.12.1945).

Відчутно заявляють про себе інтенції самотерапії й сповіді в діаріуші К. Москальця. Аналіз і репрезентація життєвих фактів, медитативні розмисли про дійсність та власний психологічний стан нерозривно пов'язані з аксіологічною сферою щоденникового дискурсу: *Або ж це усмішка Яринки, світла і печальна, наче просить вибачення...* (Мос., 3.10.1990); *Як добре без людей* (Мос., 20.02.1991); *Не весело й не сумно, тільки щем якийсь у серці, тільки прийняття всього, що було, – і непам'ять про нього* (Мос., 20.02.1991); *Втома така, як мертві нічні метелики, яких ти збирав після кожної зміни на другому поверсі урізької водокачки. Білі і зелені, мертві* (Мос., 13.04.1989); *Неймовірно синє весняне небо, голі дерева на цвинтарі, дві свічки, які палали на могилі* (Мос., 26.01.1990).

Інтенційні домінанти в щоденниках Остапа Вишні, В. Симоненка й В. Стуса – самоувічнення й сповідь перед самим собою, подеколи вони перемежовані репортажним фактажем. Реалізацію цих жанрових інтенцій підживлює авторська суб'єктивна оцінка об'єктів, подій / осіб / явищ тощо: *Музика – моя мука* (С., 18.09.1962); *Вінграновський, П'янов, Коломієць і грішний аз вчинили кавалерійські наскоки на Кривий Ріг і Кіровоград* (С., 27.09.1962); *Як полтавчани люблять Котляревського, як пишуться з того, що він їхній, полтавський!* (В., 27.12.1948); *У мене навіть завірально-страшні думки з цього приводу* (В., 27.12.1948); *Страшний пил у вибої, бо вентиляції нема: бурять вертикальні глухі штреки* (Ст., запис 1); *Я почав відповідати на брехню досить різко і аргументовано* (Ст., запис 4). Різнознакова авторська оцінка в щоденниковому дискурсі – це потужний інструмент для втілення бажаного жанрового комунікативного наміру.

2.3.2. Специфіка співфункціонування інтенції висловлення й суб'єктивної та об'єктивної оцінки

Увагу науковців у граматиці тексту привертають не проблеми когезії або когерентності, а насамперед мовленнєві інтенції адресанта, тому закономірно слід сприймати те, що дослідники піддають глибшому аналізу найперше оцінки, емоції, які стосуються описуваної дійсності, адресата й змісту повідомлення. Не є винятком у цьому зв'язку і щоденниковий дискурс, тому що кожне висловлення діариста як автокомунікативний акт специфіковане експліцитною чи імпліцитною інтенцією.

Ураховуючи комунікативний і прагматичний аспекти, услід за Ю. М. Антоною виділяємо чотири типи інтенцій: 1) інформативні: передача нових для читача відомостей; 2) спонукальні: спонукання реципієнта до реакції на зміст висловлення; 3) емоційно-оцінні: реакція комуніканта на прагматичну ситуацію, що склалася; 4) контактні: установлення й підтримка міжособистісних стосунків між учасниками комунікативного акту [5, с. 13].

Для щоденникового дискурсу релятивні перші три різновиди. Якщо діаріуш створено для публікації, то він все одно не передбачає безпосереднього налагодження й підтримки стосунків між автором і читачем. Щоб реалізувати кожен із трьох намірів, письменник неминуче послугується оцінкою. Проте для емоційно-оцінного типу інтенцій вона є власне причиною фіксації думок, а для інформативних та спонукальних інтенцій – лише одним із засобів вираження, а не метою.

Варто зважати на особливість аналізованої мовленнєвої ситуації – ведення щоденника, адже реципієнт у такому комунікативному акті абстрактний, а спілкування моно-

логічне. Отже, маємо аргументи констатувати, що первинною і домінантною інтенцією автора діаріуша є інформативна – фіксація й передача фактів, свідчень тощо. Спонукальна та емоційно-оцінна тісно переплітаються з нею.

Інформативні інтенції здебільшого знаходять вияв у розповідних реченнях. Категорія оцінки функціє в них із метою надання читачеві суб'єктивних відомостей / характеристик про об'єкт чи явище. Наприклад: *І ніч така чорна, така глупа, січнева, безсніжна ніч стоїть за вікном...* (Мос., 20.01.1991); *Пише цікаво, але одноманітно* (М., 12.02.1967); *Життя важке і жорстоке* (М., 3.01.1965); *Був настрій вичікувальний* (Д., 6.03.1942). Повідомляючи про нові об'єкти, щоденникар використовує й ресурс об'єктивної оцінки, репрезентуючи або безапеляційну істину, абсолютну ознаку, або суспільну думку: *Улітку 1982-го, стрижений наголо,.. я сидів на березі* (Мос., 13.04.1989); *Німецькі офіцери – скоти і мерзотники як на підбір* (Д., 15.03.1942).

Семантика спонукальних інтенцій полягає в залученні реципієнта до “зміни навколишнього світу” [5, с. 13–14], спонуканні адресата до реакції на зміст висловлення. Також до цього типу зараховують запит інформації, тобто питання, а відповідь на нього пов'язана з інтенцією інформативною. Аналізований різновид комунікативних намірів не є яскраво вираженим у щоденниковому дискурсі, що зумовлено специфікою реципієнта-адресата. Однак у досліджуваному матеріалі зафіксовано зразки такого оцінювання, причому типовим експлікатором для нього є риторичні питання: *Ой діточки наші, куди вас женуть?* (Д., 6.03.1942); *Що то за простір, коли в ньому не можна рухатися?* (С., 21.10.1962).

Емоційно-оцінні інтенції – це реакція комуніканта на прагматичну ситуацію. У щоденниковому дискурсі розглядуваний тип комунікативного наміру пов'язуємо з такими фрагментами, у яких оцінка, фіксація суб'єктивного враження автора є домінантним задумом створення висловлення, а не просто інформуванням про якості / характеристики об'єкта. Із цієї точки зору емоційно-оцінні інтенції в аналізованих дискурсах актуалізовані здебільшого окличними реченнями: *Туссен! Туссен-Лувертюр! Чорний Спартак! Яка чудова тема! Який сюжет можна побудувати!* (М., 12.01.1965); *Боже, в котрий раз!* (М., 12.06.1966); *Література... Ой як це страшно і як привабливо!* (В., 7.11.1950); *До чого змілів наш гумор, як зубожіла сатира!* (С., 21.10.1962); *Слава Богу, що я дожив до такої думки!* (В., 30.01.1949).

У щоденниковому дискурсі як особливому семантико-прагматичному середовищі велике значення має інтенція в таких її конкретних виявах, як жанрова й власне комунікативна. Категорія оцінки пов'язана з обома типами інтенцій і сприяє їхній реалізації. Це зумовлено тим, що комунікативний намір – сфера домовної фази висловлення, призначення якої – оцінювання фактів навколишньої дійсності, об'єктів, явищ, осіб. Важливо, що саме на цьому етапі формується модальна рамка дискурсу. Аналіз діаріюшів за комунікативним наміром пересвідчує в тому, що семантико-прагматична категорія оцінки позитивно впливає на всі типи жанрової інтенції щоденника. Установлено, що із чотирьох виокремлюваних різновидів інтенцій висловлення (інформативні, спонукальні, емоційно-оцінні та контактні) в щоденниковому дискурсі функціують лише перші три. Це продиктовано специфікою комунікативної ситуації, у якій реципієнт мислиться абстрактно й не фігурує безпосередньо. Категорія оцінки знаходить вияв і

реалізує передовсім інформативну й емоційно-оцінну інтенції, до того ж, в останній оцінка є власне причиною та визначальною метою створення щоденникового запису. Тісний взаємозв'язок категорії оцінки й інтенції автора діаріуша пов'язаний насамперед із тим, що людина все і завжди оцінює, тобто співвідносить зі своєю системою цінностей. Водночас письменник бажає прищепити ціннісні орієнтири читачеві або зафіксувати їх для власної ретроспективи.

2.4. Аксіологічний вимір мовної особистості щоденникаря

Точкою відліку в інтерпретації суб'єктивних й об'єктивних оцінних висловлень у щоденниковому дискурсі є особистість автора, його ціннісна картина світу, його "Я-образ", або Ego. Під час вербалізованого в діаріуші внутрішнього мовлення, діалогу між Ego й Alter Ego ("другим (іншим) Я") оприявнюється специфічна концептосфера письменника – система понять про сукупність реалій довкілля, система значень, утілена в ці реалії завдяки словам-концептам. Висловлюючи своє ставлення до повідомлюваного, розмірковуючи щодо конкретного факту / явища / особи тощо, діарист імпліцитно або експліцитно декларує значущість цього об'єкта для себе. З іншого боку, у кожній оцінці знаходить мовне втілення ментальний образ автора щоденникового дискурсу, "риси історичної самосвідомості особистості" [63, с.136]. Протягом життя майстер слова, як і будь-хто інший, синхронно виконує чимало соціально-психологічних "ролей". Так само й у власних щоденникових записах він постає в кількох іпостасях: як митець, як громадянин своєї країни, як член суспільства або групи людей, як суб'єкт довкілля, а також як чоловік,

син / брат / онук, друг / товариш, учасник політичного процесу тощо.

Крізь аксіологічний зміст висловлень письменника щодо цінності того або того об'єкта можна "прочитати" його індивідуальність, уявити як людину, що перебуває поруч, а також відшукати ключ до інтерпретації постаті митця – учасника літературно-історичного процесу. Про це переконливо говорить І. О. Дуднік, аналізуючи "Окрайці думок" В. Симоненка: "Щоденникові записи дали великий інтелектуальний простір для саморозкриття автора, для вираження його ставлення до подій, до оточення і, більше того, допомогли систематизувати його погляди на літературу, історію та соціальні процеси тощо" [63, с. 138]. Суголосний висновок знаходимо в П. І. Сороки, який досліджує "Синю книгу" Володимира Малика: "І все ж цей щоденник має неперебутню цінність. І тому, що він належить успішному і талановитому письменнику, і тому, що дозволяє зазирнути в його творчу лабораторію, і тому, що відбиває складну і суперечливу епоху так, як вона переломилася через болюче серце справді непересічної людини" [168, с. 19].

Усі актуалізовані в щоденниковому дискурсі концепти, що виявилися значущими для автора, доцільно об'єднати у специфічні семантичні вузли, або аксіологічні кола, у кожному з яких віддзеркалюється певний "Я-образ", або Его щоденникаря. У досліджуваних діаріюшах на основі парадигми "Я-образів" діариста вичленувано такі аксіологічні кола: "Я-митець" (K₁), "Я-громадянин" (K₂), "Я-особистість" (K₃), "Я з-поміж людей" (K₄), "Я-довкілля" (K₅). Нашаровуючись одне на одне, вони утворюють єдиний цілісний "Я-образ", або Его митця, отже, $Ego = K_1 + K_2 + K_3 + K_4 + K_5$. Схематично це можна представити так:

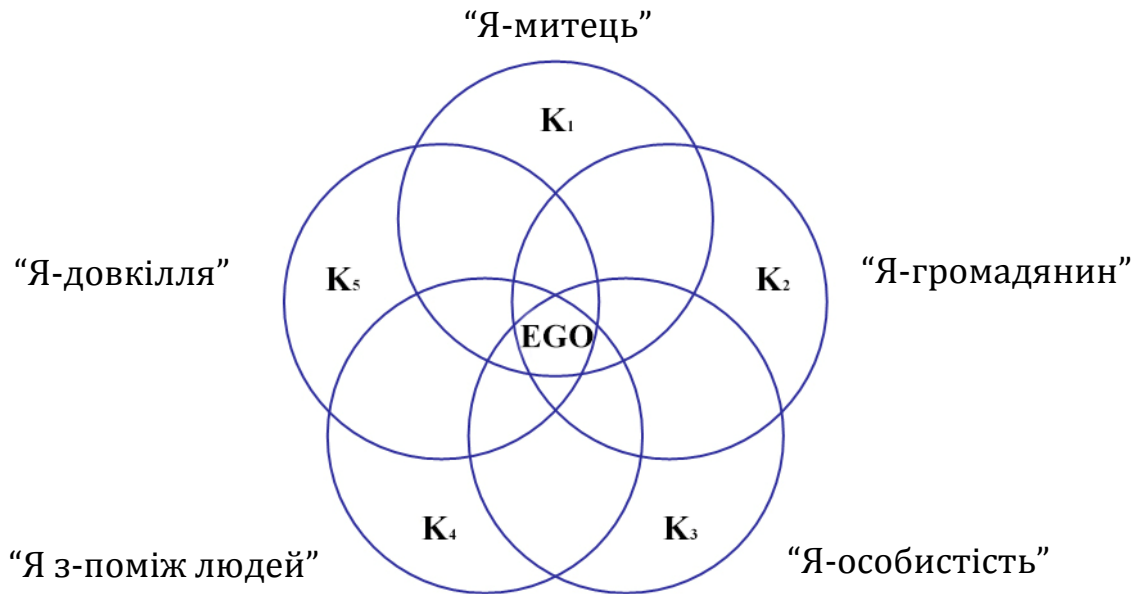

Рис. 2.4.1. Структура “Я-образу” щоденникаря

Кожне аксіологічне коло в різних діаріушах має неоднаковий вияв. Причину цього вбачаємо не в текстовому обсязі діаріушів, а в актуальності конкретного об'єкта для автора.

Аксіологічне коло “Я-митець” акумулює оцінні висловлення діаристів про мистецтво й літературу загалом, а також про чужі та власні твори. Це дає підстави послідовно вирізнити в ньому сектори “Я-процес”, “Я-персона”, “Я-колега” (див. рис. 2.4.2), кожен із яких позиціонований своєю палітрою прагмарелевантних форм і способів вираження:

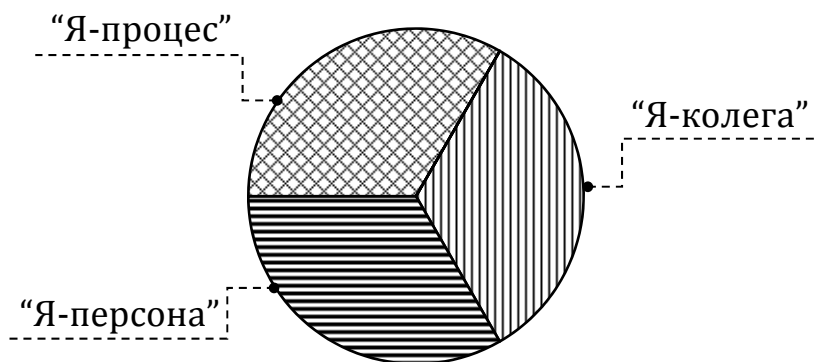

Рис. 2.4.2. Сектори аксіологічного кола “Я-митець”

У щоденникових сповідях автор залишається насамперед літератором, людиною мистецтва, майстром пера, тому на сторінках діаріуша постають роздуми про те, яким є сучасне красне письменство, яким воно повинне бути; письменник дає оцінку конкретним творам або колегам, часто повідомляє про те, як просувається власна робота, ніби дозволяє уявному співрозмовникові зазирнути до своєї творчої лабораторії. Така критична, оцінна вербалізація розмислів у межах щоденникового дискурсу дає змогу авторові (а згодом і реципієнту) осягнути й усвідомити особливості літературного процесу та власне місце в ньому.

Варто зауважити, що письменники 60–80-их рр. ХХ століття зазвичай досить скептично, а часом і болісно переживали стагнацію вітчизняної літератури, з-поміж їхніх аксіологічних висловлень превалюють експліцитні суб'єктивні пейоративні оцінки як окремих персоналій, так і всього тогочасного красного письменства: *Талановиті автори або мовчать (як Андріяшик), або займаються бозначим (скажімо, Дрозд чи Шевчук) ...Бо не час Вінграновського. Бо не час Драча – капітулянта поезії (Ст., запис 6); До чого змілів наш гумор, як зубожіла сатира (С., 21.10.1962); Є реалізм, якому служив Шевченко, і є реалізм, що користується послугами Дмитерка. Різні речі! Не дмитерки спадкоємці великих традицій нашої великомученицької Літератури. Вони живуть з неї, а не для неї (С., 21.06.1963); Ось і маємо прозу колгоспних підлітків – один співучіший за другого, один солодший за другого. З мовою сільської бабусі, яка без “енька” слова не вимовить, тобто типову колоніальну літературу-забавку (Ст., запис 8); Література нікчемна, до краю засоціологізована. Читати по суті нічого (М., 11.12.1988). Щоденникарі наголошують і на тому, що майстри пера змушені ставати прислужниками режиму; ті*

ж з них, хто залишається правдорубами, зазнають переслідувань і поповнюють ряди ворогів народу: *Бо хіба не формалізм, коли сотні писарчуків за наперед заготовленими схемами обсмоктують десяток-другий так званих вічних ідей...* (С., 21.06.1963); *До безтями ненавиджу казенну, патентовану мудрість* (С., 21.10.1962); *Письменник став парією, ізгоєм. Партиїні керівники, як це не дивно, стали дивитися на письменників, як на потенційних ворогів режиму* (М., 30.05.1973); *Час визначає кожного митця на волячий терпець, на опір. Коли почали тягнути жили – найперші упокорилися талановиті* (Ст., запис 6).

Володимир Малик, О. Довженко, В. Симоненко скромно і прискіпливо ставляться до своєї творчості. Оцінка зі знаком “+” на власну адресу звучить зрідка: *Я розумію, що поет із мене такий собі. Але бувають і гірші* (С., 18.09.1962); *Сьогодні казка ще подобається мені, жаль, що нікому її почитати* (С., 5.09.1963); *Здається, я став писати гірше, ніж рік тому* (С., 20.09.1963); *Написати півсторінки для мене вже каналський труд... А витікають вони [думки. – Л. Д.] з голови неначе через мікронно тоненьку щілинку, і все написане мною завжди здається мені нікчемною краплинкою того, що я так пристрасно хотів сказати* (Д., 26.04.1944); *Мені здається, написав непогану штуку* (М., 11.01.1958); *Це моя третя і, на мій погляд, не краща книжка* (М., 26.07.1960). О. Довженко, крім іншого, у щоденникові подає своєрідні “замальовки” майбутніх сюжетів і персонажів своїх творів, а також розмірковує про свої взаємини із режимом, про власні режисерські та письменницькі здобутки: *Інтересно змалювати в н'єсі чи романі такого пишномовного М-са, у якого буквально кожний крок розрахований на ефект, пафос і глибокомисліє. Все найвищого ступеню* (Д., 15.03.1942); *Написати про світ і*

людину в двох планах: епохи діда і моєї. Світ великий, красивий, вічно повний новин і таємниць. Отся безмежність, неосяжність світу більш, як це не дивно, влаштувала людину в ньому, аніж зараз, коли радіо-пропелеро-стратосферо-телевізію демони, що виплигнули з пляшки, отруїли людину, посіяли печаль, зло. Скільки зла! (Д., червень 1945); Мені важко од свідомості, що "Україна в огні" – це правда. Прикрита і замкнена моя правда про народ і його лихо (Д., 26.10.1943).

"Келія Чайної Троянди" К. Москальця рясніє критичними зауваженнями, що стосуються прочитаних ним книжок і їхніх авторів, а також аналітичними думками про закони мови й віршування, філософськими міркуваннями про сенс творчої діяльності та багато іншого. Здебільшого суб'єктивні оцінки цих об'єктів набувають експліцитної різнознакової форми: *Верлібр – це вивільнення ритму ментального, тому він безпосередніший і глибший за своєю дією, ніж анапест або хорей; але для належного сприйняття верлібру необхідно настроїтися на той самий ментальний ритм, який був у його творця; виникають також цікаві варіації й асоціативні вибухи на перетині двох мислень, двох інтелігібельних ритмів – читача / слухача верлібру і його автора (Мос., 19.02.1991); Почав учора читати "Нудоту" Сартра і відклав; це – зайве, це пережите мною і благополучно забуте... (Мос., 31.01.1991); ...шукати навпомацки, руйнуючи граматику і синтаксис, безмежно розширюючи або звужуючи лексику, вдаватися до послуг автоматичного письма, конструювати і деконструювати навмання – безглуздо... (Мос., 21.02.1991).*

Ознакою щоденникового ідіостилю Остапа Вишні є те, що він повсякчас аналізує й оцінює власну письменницьку роботу, свої мистецькі принципи, однак не залишає поза

увагою й інших майстрів пера, інші національні літератури, зокрема російську. Прикметна риса його щоденникового почерку – домінування позитивно маркованих оцінних висловлень: *Леся Українка і багато інших – поети не тільки свого народу, а вони поети всіх народів, всього людства, бо вони, крім своєї геніальності, ще й кришталево чесні* (В., 7.03.1949); *У мене принаймні таке враження: “Павлов” – чудесно, але це фотографія в дії. “Мічурін” – це справжнє кіномистецтво* (В., 9.03.1949); *Для нас, для моєї родини, – це Миша Пилипенко замічательний артист, чесний, скромний, хороший, лагідний Пилипенко, що приніс себе в театр, свою до театру любов, душу й серце* (В., 2.08.1952); *А от такий собі, – може, великий, може, невеликий, – артист, як Золотаренко, він грав з пошаною до великого твору Котляревського* (В., 27.12.1948); *Так я вам скажу по секрету. Все своє життя літературне я стежив, щоб – не дай бог! – не вкрасти чогось у іншого. Чи пощастило мені це зробити, чи ні – я не знаю... Я не хотів бути похожим на інших...* (В., 8.02.1952); *На схилі літ я можу сказати чесно: – Ой, як я любив літературу! – А вона мене? – І я її! І я щасливий, що доля моя дала мені змогу любити літературу! Спасибі долі!* (В., 8.02.1952).

Аксіологічний сектор “Я-персона”, отже, утворюють оцінні висловлення, що стосуються письменницької діяльності щоденникаря: зауваги стосовно власних творів, себе як художника слова, свого місця в літературному процесі. Продуктивними формами експлікації оцінок цього сектора є негативна оцінка зі значенням самокритики, несхвалення, небажання, рідше оцінка має пейоративну форму із семантикою схвалення і спонукання. Оцінні висловлення, об’єкт яких – літературний процес загалом, його особливості, напрямки, течії, перспективи тощо, утворюють

аксіологічний сектор “Я-процес”. Найпоширенішими формами, яких набувають авторські оцінки цього сектора, є негативно забарвлені – осуд, незгода й заперечення. Митці, письменники зокрема, та їхні творчі доробки постають об'єктами оцінних висловлень, які інтегровано в оцінний сектор “Я-колега”. Авторська оцінка на їхню адресу зафіксована здебільшого у формах захоплення, схвалення, зацікавлення, значно рідше – осуду й несхвалення.

Кожен щоденниковий дискурс – унікальний документ своєї доби, автор свідомо чи підсвідомо увічнює її на сторінках власної сповіді. Тому можемо впевнено констатувати, що аксіологічному колу **“Я-громадянин”** відведено особливе місце в системі оцінних висловлень діаристів, оскільки воно віддзеркалює громадянську позицію письменника, його політичні переконання, погляди на питання історії й культури тощо. Вони виформовують досить стрункі в плані інформації й мовного експлікування Его-сектори “Я-Україна”, “Я-політика” і “Я-суспільство” (див. рис. 2.4.3).

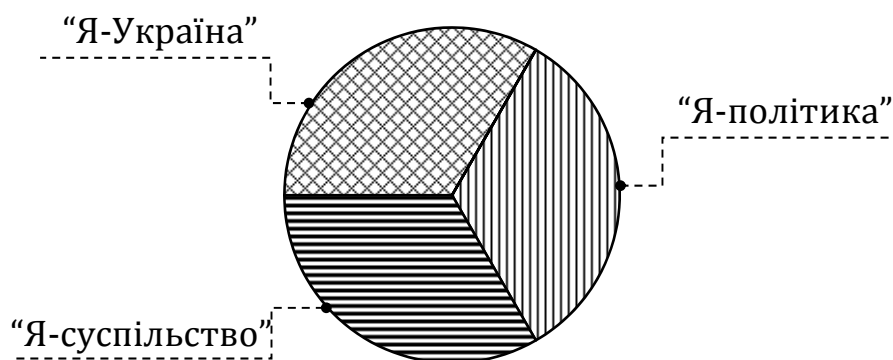

Рис. 2.4.3. Сектори аксіологічного кола “Я-громадянин”

Аксіологічне коло “Я-громадянин” легко виокремити з-поміж інших ще й тому, що друга половина ХХ століття – складний і буремний історико-політичний період: важкий післявоєнний час; панування, трансформація й ліквідація

радянської ідеології; утиски та переслідування, яких зазнавали “незручні” для влади митці; розвал великої країни, сподівання й розчарування, пов’язані із цією подією; пошук себе як частини української нації, як свідомого громадянина своєї країни. Майстри слова як люди мистецтва, як ті, хто завжди гостро сприймає дійсність, ніби оголений нерв, ніколи не стояли осторонь суспільних процесів, навпаки, вони часто були безпосередніми учасниками суспільних пертурбацій, займали активну позицію. В обстежених дискурсах зафіксовано одмінності в оцінюванні щоденниками об’єктів-концептів *політика, ідеологія*, тобто ідеологічних поглядів і суспільно-політичного становища в Україні. Так, у щоденниках Володимира Малика й В. Стуса ототожнено *націоналізм і патріотизм*. Митці за допомогою імплікатур переконують, що негативно конотоване для влади поняття “націоналізм” насправді є любов’ю до свого народу, тобто поняттям з меліоративним забарвленням. Така на той час суб’єктивна оцінка нині огранена об’єктивними параметрами: у колективного інформатора – суспільства – за цим поняттям закріпилися стійкі асоціації з боротьбою за незалежність нації, народу, за збереження його традицій, культури, мови тощо: *За що судили Скалича? За релігійні переконання, за небезпечну для Москви націоналістичну версію християнства* (Ст., запис 12); *Всіх, хто говорить по-українськи, називає українофілами (а в душі – націоналістами)*. *Якось і покійного Мишу назвав українофілом, за те, що завжди говорить по-українськи, бо по-російськи говорить з страшним акцентом* (М., 3.01.1975). Натомість у діаріушах О. Довженка й Остапа Вишні оцінка об’єкта *націоналізм* репрезентована в негативно маркованих модусах осуду, гніву, обурення, *патріотизм* же корелює з поняттям “друж-

ба народів”: *Я знаю: мене обвинувачуватимуть в націоналізмі, в християнстві і всепрощенстві... (Д., 28.11.1943); Товаришу мій Сталін, коли б Ви були навіть богом, я й тоді не повірив би Вам, що я націоналіст, якого треба плямувати й тримати в чорнім тілі. Коли немає ненависті принципової, і зневаги нема, і недобррозичливості ні до одного народу в світі, ні до його долі, ні до його щастя, ні гідності чи добробуту, – невже любов до свого народу є націоналізм? (Д., 27.07.1945); Що єсть благороднішого на світі, як дружба народів? (В., 5.11.1951); Мене вважали, а може, й досі хтось уважає, за націоналіста. Чому? Не розумію! ...Хіба я не розумію, що без допомоги руського народу я був би батраком у польського або німецького пана? А може б, де-небудь конав на турецькім (я забув, як вони звуться) човні? (В., 1.07.1952); Оті дурні, що кричать “націоналіст!”, не розуміють і ніколи не зрозуміють, що я зумів об'єднати любов до мого народу з любов'ю до всіх народів світу! Я, між іншим, боявся цього. Я думав, що сива шапка зневажливо дивитиметься до тибетейки! І який же я був радий, коли відчув, що тибетейка така ж мені рідна, як сива шапка. А я – я говорю чесно! – на це не сподівався! Говорю одверто. І от нате вам: і шапка, і тибетейка рідні... (В., 30.01.1949).*

Об'єкт-концепт *влада* письменники здебільшого супроводжують негативними, експліцитними оцінками зі значенням зневаги, осуду, обурення, несхвалення, заперечення тощо: *Якби в наших вождів було більше глузду, ніж є, подібні крикуни милувалися б небом крізь ґрати (С., 16.10.1962); В Україні чортзна що робиться. Криза поглиблюється... Верховна Рада – стадо баранів. За рідкісним винятком, – невігласи, неuki й запроданці! (М., 5.10.1994); В Україні – безлад, керують нами не патріоти, а люди, яким до України немає діла. Безбатченки,*

шовіністи, казнокради (М., 3.09.1995); У Києві я довідався, що людей, близьких до Гельсінської групи, репресують найбрутальнішим чином. Так, принаймні, судили Овсієнка, Горбала, Литвина, так перегадом розправилися з Чорноволом і Розумним. Такого Києва я не хотів (Ст., запис 6); У СРСР треба сідати вдруге – тоді все зрозуміло і просто. Жодних сюрпризів (Ст., запис 6). О. Довженко й Остап Вишня висловлюють діаметрально протилежну оцінку на адресу представників влади, тогочасної або попередньої, репрезентуючи модуси співчуття, жалю, захоплення тощо. Такі суб'єктивні позитивно конотовані висловлення не можуть претендувати на об'єктивність, тому що не знаходять підтримки в більшій частині суспільства, отже, не є узуальними: Забуває Комітет мудрі слова В. І. Леніна... (В., 12.02.1952); Трудно було бідному Сталіну у цім товаристві (Д., 9.12.1943); І мені до болю в серці жалько Сталіна (Д., 9.12.1943); Для цього в нього є абсолютно безвідмовні засоби вроді імені великого Сталіна... (Д., 13.07.1942).

Меліоративним змістом наповнені нотатки Володимира Малика кінця 1980-х – початку 1990-х років, які стосуються *влади*. Цей об'єкт дістає більше позитивних оцінок через ту причину, що письменник покладав великі сподівання на нове керівництво країни: *Надії збуваються, і хочеться вірити, що наше нове керівництво виведе, нарешті, нашу багатотраждальну країну на світлу й щасливу дорогу. Так хочеться цього! (М., 31.12.1986); Головне – країна повернулася лицем до правди, до морального здоров'я. Одного страшно: щоб не припинився цей благотворний процес. Повернення до старого – смерті подібно (М., 19.04.1987); Вірю в Михайла Горбачова, в його перебудову (М., 11.12.1988). Але знак оцінки змінюється на*

протилежний уже 1992 року, коли представники влади в Україні не виправдали цих надій: *Крим! Крим! Крим! Ми зробили першу помилку, коли в січні 1991-го Кримську область перетворили в Автономну республіку. Другу, коли дали широкі повноваження. Третю, коли в січні цього року не взяли флот. Тепер – пізно. Крим приєднається до Росії. Це непоправна стратегічна помилка. А взагалі Росія веде себе по відношенню до України по-свинськи. Іншої політики я й не чекав... Кравчукові бракує рішучості!* (М., 17.05.1992); *Це рік тотального пограбування України колишньою партократичною клікою, що залишилася при владі. Апатія та тотальне розчарування народу. Яке було піднесення, які були сподівання і надії! Тепер шовіністи й партократи злорадіють – оце вам незалежність!* (М., 31.12.1992).

З-поміж об'єктів оцінювання в аксіологічному колі “Я-громадянин” вияскравлено народ та Україну, які дістають позитивні експліцитні оцінки із семантикою любові, захоплення, часом жалю й співчуття: *Не поневірятися, не лакействувать, а служити йому, народові, чудесному нашому народові, милуватися з нього і радуватися з того, що я маю честь, велику, чудесну, незрівнянну і неповторну честь належати до свого народу* (В., 10.03.1951); *Прощай, Україно, голубонько моя безталанна! Моя слава! Моя прекрасна! Моя перша й остання любов!* (М., 10.08.1996); *Нема на світі другого народу з такою безмірно жахливою долею. Нема і не було в Європі великого пасинка другого, що так би був зневажений в усіх своїх правах на угоду підлих кон'юнктур* (Д., 30.06.1945); *Люблю народ свій палкою любов'ю* (Д., 12.09.1954); *За мною стояла Україна, мій пригноблений народ, за честь котрого я мушу обставати до загибуні* (Ст., запис 4). Із загального патетичного модусу випадають негативно оцінні, депресивно забарвлені

висловлення К. Москальця й Володимира Малика щодо українського народу періоду перебудови й розпаду СРСР: *І, навіть досконало вивчивши німецьку, голяндську, французьку мови, ти ніколи не станеш німцем, голяндцем, французом, ти вічно залишишся бідним українцем, громадянином країни, яка значно частіше зникає, ніж виникає. Писанки, рушники, пісні, Гоголь і Березовський, шаровари, сало, самогон, УПА, ОУН, зневага сусідів, об'єкт "покивання глави"... Мій народ бідний і нерозумний, часто – огидний, але він – мій. І я є таким, яким я є, ще й тому, що я – українець. Ми майже втратили національну ідентичність. А може, і взагалі втратили (Мос., 2.10.1992); В духовному плані довели народ "до ручки" – і він уже відрікся і відрікається від самого себе, від своїх батьків, дідів, від свого минулого. А майбутнього у нього немає. Як у народу. Є субстанція, аморфна маса, денаціоналізована, декласована, навіть фізично вироджена. Сталінська і гітлерівська селекція зробили своє чорне діло (М., 11.12.1988). Незважаючи на загальне позитивне ставлення до українців, щоденникарі негативно маркують оцінки, які стосуються окремих рис ментальності українського суспільства, й репрезентують їх у формі осуду, обурення, часом жалю: Перекиданство – велике наше зло. Воно розвинуло у нас, породило дилетантство і поверхових безвідповідальних нероб (Д., 14.04.1942); Я зрозумів, що маніпулювати громадською думкою – дуже легко (Ст., запис 4); Не розумію, невже не надокучило досі т. зв. українській інтелігенції толочити старе тирло – між мазепинським патріотизмом і кочубеївським інтернаціоналізмом по-російському, тобто сповідувати філософію меншої чи більшої національної зради. Невже їй, цій інтелігенції, не досить того, що вже маємо? Коли у нас забрано історію, культуру, весь дух, а натомість дозволено*

творити душу меншого брата? (Ст., запис 8); У країні відбувається щось незрозуміле. Всі роз'єднані, і це нарешті стало добре помітно (Мос., 10.04.1989); А національна свідомість низька – і все можливо (М., 5.12.1993).

О. Довженко як безпосередній учасник і свідок подій 1939–1945 рр. послідовно вдається до різко негативної оцінки концепту *війна*, актуалізуючи об'єктивні аксіологічні сенси “трагедія”, “біль”, “горе, нещастя”, “страх”, “осуд” тощо. Важко гіперболізувати значення його діаріуша загалом і репрезентації в ньому аксіологічного кола “Я-громадянин” зокрема, оскільки нотатки воєнної доби стали дзеркалом Другої світової війни, спроектованої на мистецьке сприйняття. У щоденникові помітне місце займають суспільно-політичні соціальні й морально-етичні питання, письменника “турбує проблема каліцтва фізичного та духовного” [67, с.165]: *Як страшенно дорого обійшлася народу нашому війна (Д., 6.10.1954); Я жорстоко ображений і розорений війною. Вона одняла в мене честь, дорогого мого батька, розорила мене, пограбувала мій дім доценту, бібліотеку мою знищила і вигнала мене з батьківщини. Вона одняла в мене щастя життя з моїм народом. Тому до самої смерті душа моя буде з тими, кого розорила й обездолила війна. З удовами і сиротами, з каліками, арештантами і вигнанцями, з погвалтованими в неволі рабіннями – дівчатками, що втратили батьківщину й честь і розвіяні по світу, мов чайки в лиху бурхливу годину. З усіма, хто вмер у нелюдське жорстоких катуваннях, у муках, хто вимолював у ката кулю замість петлі, під шибеницею стоя, хто горів у вогні, кричучи (Д., 15.09.1945).*

Змістове наповнення аксіологічних секторів “Я-Україна”, “Я-суспільство”, “Я-політика” фактично демаркує чіткі межі між ними. Знакова і формальна специфіка репрезентації

авторської оцінки об'єктів, які входять до аксіологічного кола "Я-громадянин", зумовлена суб'єктивними параметрами концептуальної картини світу щоденниківів, що ситуативно може набувати ознак об'єктивності. Релевантні модуси для вираження негативної оцінки влади, війни й окремих ментальних особливостей українського народу – осуд, зневага, заперечення, обурення тощо. Натомість позитивні оцінки України, націоналізму / патріотизму об'єднує семантика захоплення й возвеличення.

Окрему групу утворюють об'єкти оцінювання, які стосуються фізичного й морально-психологічного стану щоденникаря: його здоров'я, самопочуття, враження / переживання / емоції тощо; етичних норм і життєвих принципів (міркування стосовно добра і зла, справедливості, порядності, людських чеснот і т. ін.). Об'єднуючись, вони структурують аксіологічне коло "Я-особистість", розчленоване на аксіологічні сектори "Я-здоров'я", "Я-настрій", "Я-мораль" (див. рис. 2.4.4), і постають значущим фрагментом концептосфери кожного діариста.

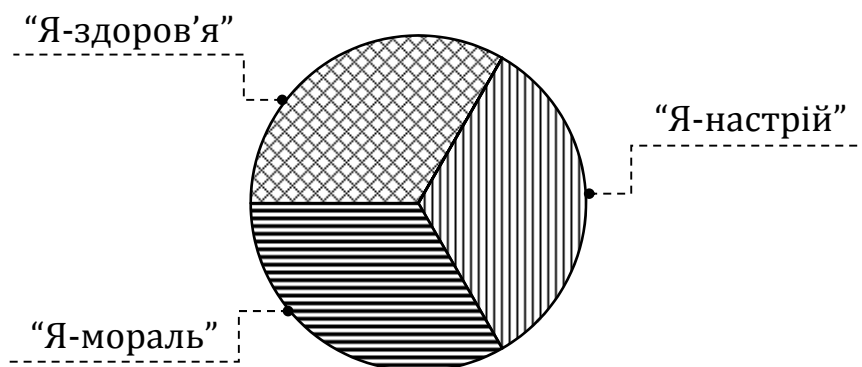

Рис. 2.4.4. Сектори аксіологічного кола "Я-особистість"

Експлікація аксіологічних параметрів концептів *здоров'я, настроїв, мораль* сприяє самоідентифікації й самопрезентації письменника та реалізації самотерапії як іманентної жанрової інтенції щоденника. Об'єкт-концепт

здоров'я репрезентують негативні суб'єктивні оцінки-актуалізатори індивідуальних сенсів “біль”, “хвороба”, “безсилля” тощо: *З цих вояжів я повертався, чуючи на чолі циганський піт* (Ст., запис 2); *...наносившись опок, я ледве що міг ходити (так боліла нога)* (Ст., запис 6). Оприявнюючи особистий суб'єктивний сенс “хвороба”, авторські пейоративні оцінні висловлення в медичному й фізіологічному аспекті об'єктивуються: *Хвилююся. Не можу писати. Стомився, тахікардія, аритмія. Почуваю себе погано* (М., 27.01.1961); *Уже тиждень минає, як не встаю з ліжка, хворий на дизентерію. Ослабло серце, і виснажився весь організм* (Д., 26.07.1945); *Я не на з'їзді. Здоров'я не дозволило* (В., 19.12.1954).

Об'єкт-концепт *настрій* під час оцінювання експлікує такі осібні пейоративно забарвлені поняття, як “смуток”, “самотність”, “відчай” тощо: *Великий смуток заповнив мою душу. Самотність душить мене, не покидаючи ні вдень, ні вночі* (Д., 26.07.1945); *Хіба не моєю – і барвистою, часом кошмарною – ілюзією були ці десять років?* (Мос., 14.08.1990); *Яким же я тільки покірним був щодо світу і всіх його вимог до мене!* (Мос., 22.08.1990); *Настрій препоганий* (М., 29.04.1973); *Хай знає мій стіл про те, як капали мої сльози, не капали, а лилися...* (В., 19.12.1954). Спорадично на цьому тлі з'являються позитивні оцінки власного морального стану: *І все ж я щасливий чоловік!* (М., 8.10.1996); *Вся моя родина дома. От і щастя! От і радість!* (М., 18.01.1975).

Аксіологічно маркований асоціативний ряд концепту *мораль* інтегрує поняття “правда”, “честь”, “чесність”, “моральні принципи / цінності”, “життєві пріоритети” та ін. На рівні суб'єктивних оцінних висловлень сектора “Я-мораль” спостережено послідовну тенденцію до об'єкти-

вування. У контексті вони мають аксіоматичний, засадничий характер, декларують загальнолюдські цінності: *Правда... Тільки вона, правда, була поводитирем у моєму житті. Я ніколи не зрадив правди...* (В., 18.12.1954); *Втрата мужності – це втрата людської гідності, котру я ставлю над усе. Навіть над самим життям* (С., 6.07.1963); *Ніколи не треба забувати, що ти від народу і що твоя робота – для народу! А не для дачі!* (В., 25.05.1952). Суб'єктивна оцінка власних вчинків і здобутків позначена високим ступенем категоричності, має різнознакову природу, позитивну, негативну, і нейтральну й спричинена гострою самокритичністю письменника: *Багато прожив – мало зробив. А міг би більше! Значно більше! Та не моя в тому вина... Зробив, що міг* (М., 23.02.1987); *Вольному воля, а я завжди говорю серйозно. Я людина серйозна. Я ніколи в житті не сміявся. І мені противно дивитись, коли люди сміються* (Д., 6.03.1942); *Умираючи, кажу вам усім: ніколи не сміявся без любові до вас усіх, до сонця, до вітру, до зеленого листу!* (В., 10.03.1951); *Я вів себе як покидьок, навіть ображав людей* (С., 9.11.1962); *І як радісно, що я нічого не вбив! І як радісно, що я ще поїду (обов'язково!), щоб щось убити! І як радісно буде, що я нічого не вб'ю* (В., 23.01.1952).

Оцінні висловлення, які входять до аксіологічного кола “Я-особистість”, здебільшого обарвлені пейоративно. Причина цього полягає в терапевтичному перлокутивному ефектові, який автор бажає досягти завдяки експлікації власних негативних відчуттів і стану. Меліоративно марковані оцінки мають радше факультативний характер. Оцінки цього аксіологічного кола вирізняються тим, що набувають об'єктивних рис, репрезентуючи загальну суспільну думку.

Оцінне ядро аксіологічного кола “**Я з-поміж людей**” конститууюють висловлення, що стосуються членів сім'ї,

знайомих, випадкових перехожих чи супутників, друзів автора. Діаристи фіксують й оцінюють їхні риси характеру, зовнішність, поведінку, достоїнства та вади, здібності, ставлення до себе тощо. Це коло диференційоване на семантично прозорі сектори “Я-член родини”, “Я-друг”, “Я-знайомий” і “Я-перехожий” (див. рис. 2.4.5).

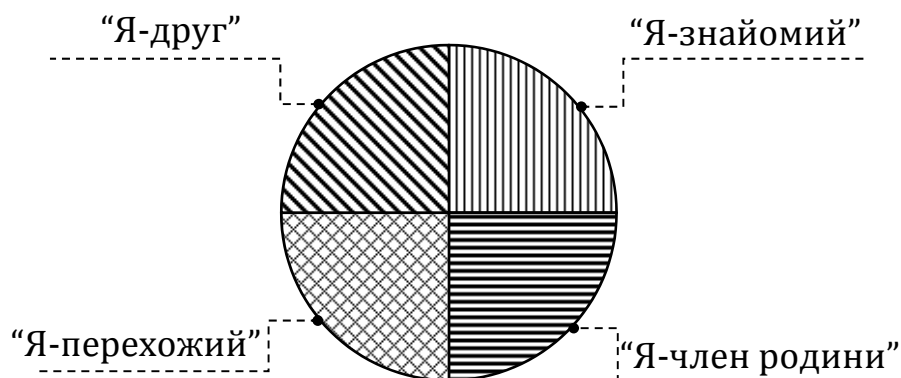

Рис. 2.4.5. Сектори аксіологічного кола “Я з-поміж людей”

Найвиразніше в аналізованих дискурсах репрезентовано концепт *сім'я* в межах аксіологічного сектора “Я-член родини”, причому його об'єкти дістають лише мейоративну оцінку із семантикою любові, прихильності, зрідка співчуття й жалю. Письменник репрезентує власне ставлення до фізіологічних і вікових особливостей, інтелектуальних здібностей, настрою, моральних принципів членів сім'ї: *Життя батькове було нещасливе... Він був неграмотний, красивий, подібний зовнішньо на професора чи академіка, розумний і благородний чоловік. Родись і вирости він не в наших умовах, з нього вийшов би великий чоловік. Прожив він усе своє життя невдоволений, не здійснений ні в чому, хоч і готовий народженням своїм до всього найвищого і тонкого, що є в житті людства... Батькове життя – це цілий роман, повний історичного смутку і жалю* (Д., 28.10.1943); *...[мати. – Л. Д.] стара, самотня, кинута всіма...* (Д., 28.10.1943); *Основна риса характеру нашої сім'ї –*

насміхались над усім і в першу чергу один над одним і над самим собою. Ми любили сміятись, дразнити один одного, сміялись у добрі і в горі, сміялись над владою, над Богом і над чортом, мали велику любов і смак до смішного, дотепного, гострого (Д., 5.06.1945). Аксіологічно марковані висловлення аналізованої групи не претендують на об'єктивність, оскільки на них завжди екстраполюється заангажоване, афективне, іноді патетичне ставлення автора: *Рідна мати моя! Голубонька турботлива!* (М., 28.09.1961); *...а вони [тато з мамою. – Л. Д.] сидять удвох, одні-однісінькі, такі постарілі, тихі такі, сироти мої, майже нічого доброго і не побачивши в цьому світі, тільки вимучившись і перевтомившись* (Мос., 20.01.1991); *Молюся за всіх внуків – найдорожчий мій скарб, що залишаю на цьому світі. Хай будуть здорові та щасливі!* (М., 8.01.1998); *У мене був дід, схожий на Бога... Він був високий, з сірими очима і тонким орлиним носом. У нього був високий лоб і хвилясте волосся, а борода біла. Був він добрий і гордий. Він безумно любив гарну бесіду і гарне слово... Він був добрий дух лугу і риби. Він збирав гриби і ягоди краще за нас і розмовляв з кіньми* (Д., 2.04.1942).

Щоденникарі прискіпливіше ставляться до решти об'єктів аксіологічного кола "Я з-поміж людей". Оцінка на адресу друзів, знайомих, випадкових перехожий завжди експліцитна й має різнознакову специфікацію. Меліоративно конотовані висловлення реалізовано в межах модусів захоплення та похвали: *Ой, які хороші люди! Чудесні!.. Вони, донбасівці, такі мудрі, такі чудесні, що нас із вами розсмішать... Ох і кріпкий орішок! Може, я й не розкушу, та знайдуться люди, що після мене так засміються, так загогочуть, що тільки квакнеш. Скільки єсть там людей, скільки єсть там явищ – чудесних, неповторних...* (В., 29.11.1951); *Жінки за ним... та, боже мій, якби я був*

жінкою – не втримався б! А тепер я бачу його професором, замiчательним хiрургом, державного розуму людиною (В., 14.02.1952); Все бiльше переконуюсь, що Л. Махновець – генiальний учений (М., 14.09.1996); Повертались з iдальнi з милим Андрiєм Малишком, стрiли на вулицi багато дiвчаток. Вони були в чоботях, у незграбних вiйськових шинелях i шапках. Вони були вiйськовi новачки. Вони дивилися на нас пильно i напружено i вiтали по-вiйськовому (Д., 12.04.1942); Ми – за Горенка. Хороша людина (М., 1.02.1963); Дiди-перевiзники – це образ епохи. Дiди-перевiзники через рiки. Харони. Їх багато. Вони смiливи, не бояться смертi i нiби зговорились (Д., 14.04.1942). Щодо репрезентацiї негативного ставлення до осiб, якi не є членами сiм'ї, то ступiнь пейоративностi оцiнки градуюється вiд осуду до обурення, гнiву й навіть ненавистi: Звичайно, нiхто навіть i не подумав узяти за комiр цього негiдника (С., 16.10.1962); Жiнки були злi i страшнi (Д., 1941); Як добре без людей (Мос., 20.02.1991); Я вийшов з почуттям глибокоi огиди до цiєї пiдслiпуватої, страшної злої i грубої чиновної людини. К чортовiй матерi! (Д., 21.04.1942).

Отже, письменники одностайнi в знаковiй специфiцi оцiнки членiв власної родини: аксiологiчно маркованi висловлення на адресу всiх, хто належить до сiм'ї автора, мають мелiоративне забарвлення й фiгурують у модусах любовi, прихильностi, зрiдка спiвчуття й жалю. Палiтра способiв репрезентацiї оцiнки решти осiб – об'єктiв аксiологiчного кола “Я з-помiж людей” дещо розмаїтiша: позитивна оцiнка реалiзована у формi захоплення та похвали, а негативна – осуду, обурення й ненавистi.

“Я-довкiлля” – чи не найменш продуктивне аксiологiчне коло в дослiджуваних щоденникових дискурсах. Семантику його об'єктiв узагальнюють концепти *побут* i

природа. На цій підставі коло розчленовано на такі аксіологічні сектори, як “Я-інтер’єр” та “Я-пейзаж” (див. рис. 2.4.6.).

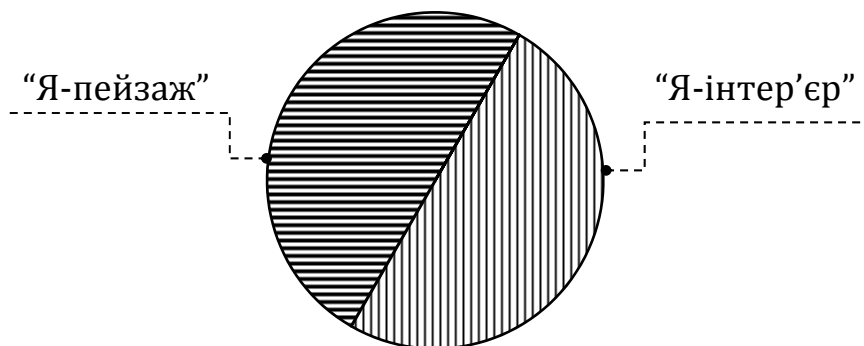

Рис. 2.4.6. Сектори аксіологічного кола “Я-довкілля”

Причину непродуктивності зафіксованих контекстів убачаємо в тому, що на тлі непростої, а часом надмірно важкої, подеколи й нестерпної моральної, політичної, суспільної, творчої атмосфери медитативне споглядання та оцінювання довколишнього інтер’єру або природи втрачало значущість, цінність для суб’єкта. Квалітативно й семантично аксіологічне коло “Я-довкілля” найвиразніше репрезентовано в щоденниковому дискурсі К. Москальця. Позитивні оцінки концептів *побут* і *природа* логічно корелюють із сенсорно-естетичними поняттями “затишок”, “приємні відчуття”, “краса” й об’єднані семантикою захоплення та замилювання: *Сонячний, морозяний, веселий і засніжений день* (Мос., 31.01.1991); *Вийшов на вулицю і завмер, приголомшений: сліпуче весняне сонце, муха вдарилася об окуляри, чотирнадцять градусів тепла, голоси птахів, псів, людей* (Мос., 21.02.1991); *Батурин, Сейм, густий туман над рікою, плюскіт води, – так, як колись, у 1988 році, коли ми з батьком ішли через пішоходку будувати свою хату і зупинилися, приголомшені красою: безлюдним пляжем із жовтим м’яким пісочком, пагорбами з жовто-червоними деревами на батуринському березі біля палацу Розумов-*

ського, перспективою на Острів Осокорів, дерев'яною скрипучою пішохідкою – усе таке граційне, тонке і ламке: “Японія”, – сказав Морозову (Мос., 21.09.1999). Що ж до негативно забарвлених висловлень, то маємо діаметрально протилежну ситуацію. До асоціативного ряду пейоративних оцінок природи й побуту об'єктивно належать поняття “неприємні відчуття”, “неспокій”, “незатишно” й т. ін.: *Лютий вітер, холодно і незатишно в хаті* (Мос., 2.01.1991); *Несамовитий вітер за вікном. Холодно в хаті, руки мерзнуть писати* (Мос., 12.04.1995); *І ніч така чорна, така глупа, січнева, безсніжна ніч стоїть за вікном...* (Мос., 20.01.1991); *Холодно в хаті, мерзнуть руки й ноги. Вітер видуває рештки вчорашнього тепла* (Мос., 9.10.1992); *Після легкої вранішньої зливи, якою закінчилася чергова безсонна ніч, повітря стало парким і важким, наче масло* (Мос., 4.08.1995). Крім того, аксіологічно марковані висловлення, які стосуються об'єктів аксіологічного кола “Я-довкілля”, можуть бути індіферентними щодо знака, репрезентувати споглядальну сенсорно-естетичну оцінку: *Неймовірно синє весняне небо, голі дерева на цвинтарі, дві свічки, які палали на могилі* (Мос., 26.01.1990). Незважаючи на порівняно низьку релятивність для щоденників аксіологічного кола “Я-довкілля”, об'єкти, що входять до нього, є важливим компонентом ціннісної й концептуальної картини світу письменника.

Для інтерпретації змістового наповнення й з'ясування інтенційної глибини діаріуша одним із основних завдань є аналіз об'єктів (персоналій, явищ, подій і т. ін.), які не просто потрапили на сторінки письменницької сповіді, а були позитивно або негативно оцінені автором, тобто стали для нього небайдужими, безпосередньо позначилися на формуванні його Его. Завдяки проектуванню оцінених об'єктів на

“Я-образ” щоденникаря в діарійному дискурсі вирізнено п’ять аксіологічних кіл: “Я-митець”, “Я-громадянин”, “Я з-поміж людей”, “Я-особистість”, “Я-довкілля”. Для кожного з них характерна власна оцінна концептосфера й релевантні форми репрезентації оцінки в них.

Висновки до другого розділу

1. Когнітивний і функційно-комунікативний параметри досліджуваної категорії, гармонійно взаємодіючи з її семантичною площиною, віддзеркалюють екстра- й інтра-лінгвальну специфіку щоденникового дискурсу. Жанрова і прагматична природа діаріуша вможливають вирізнення його диференційних ознак, які проектують функційний та інтенційний вектор суб’єктивної й об’єктивної оцінки.

1.1. Комунікативний акцент щоденникового дискурсу – це явище автокомунікації у форматі “Я – Я” (Ego – Alter Ego), оскільки діаріуші майже ніколи не виконують суто мнемонічної функції, з якою корелює модель “Я – ВІН”.

1.2. Специфікованими постають у щоденнику “Я-образ” (Ego) й мовна особистість автора, які маніфестують психолінгвістичний автопортрет письменника.

1.3. Осібне місце в досліджуваному дискурсі належить образам минулого, теперішнього й прийдешнього, тому що діарист у межах власних записів не лише фільмує події у вигляді суб’єктивованого синхронного репортажу, переповідає факти минулого або апелює до них, а й фіксує плани на майбутнє, облігаторно репрезентуючи об’єктивні та суб’єктивні оцінки людей / явищ / подій тощо. Завдяки цьому “Я-образ” набуває діахронних рис і дає змогу потенційному читачеві уявити життєву фабулу щоденникаря.

1.4. Типологічні характеристики діаріуша засвідчують його належність до групи буттєвих опосередкованих або прямих дискурсів, для яких регулярною є реалізація в моделях змістового прориву й змістового переходу.

2. Лінгвопрагматичні особливості щоденникового дискурсу зумовлюють функційне навантаження оцінного континууму.

2.1. Домінувальний статус демонструють власне-оцінна й інформативна функції як іманентні можливості суб'єктивної та об'єктивної оцінки. У зв'язку з унікальністю "Я-образу" щоденникаря, який потребує омовлення самотерапевтичних маніпуляцій, особливого значення набувають перформативні (авторефлексія й автореференція) й метамовна функції. Суб'єктивна та об'єктивна оцінки здатні виконувати компенсаційну функцію, а також функції заміщення й вираження. Стилестична та прагматична функції сприяють продукуванню художньо змодельованої й інтенційно обарвленої інформації. Нетиповими, обмеженими діарійними параметрами постають апелятивна та волюнтативна функції, тому що реципієнт у щоденниковому дискурсі потенційний, ним може бути навіть сам автор.

2.2. Вербалізація інтенційних ресурсів діарійного дискурсу яскраво репрезентує його органічний взаємозв'язок із суб'єктивною та об'єктивною оцінкою. По-перше, жанрові інтенційні характеристики щоденника й комунікативний намір митця збільшують іллокутивну та перлокутивну силу аксіологічно маркованого висловлення, по-друге, оцінка бере участь у реалізації запланованої або прогнозованої інтенції. З-поміж жанрових інтенцій найпродуктивнішу конгруентність демонструють фіксація, сповідь перед самим собою, самоувічнення, самозадоволення, психічна самотерапія. Діаріуш ніколи не буває інтенційно

одновекторним. Із чотирьох утрадиційнених комунікативних намірів – інформативного, спонукального, емоційно-оцінного, контактного – суб'єктивна та об'єктивна оцінка щоденникаря корелює лише з першими трьома, оскільки контактна інтенція нерелевантна для діарійного дискурсу.

3. Людиноцентричний підхід у дослідженні суб'єктивної й об'єктивної оцінки зумовлює потребу комплексного аналізу аксіологічного виміру мовної особистості щоденникаря, яка актуалізована у вигляді рубрикованого “Я-образу”, або Ego. Удокладнене кваліфікування аксіосфери письменника вможливлує витлумачення кола його цінностей, які формують концептуальне ядро суб'єктивної й об'єктивної оцінки. Когнітивна типологізація дібраного фактичного матеріалу системно відображена в п'яти аксіологічних колах: “Я-митець”, “Я-громадянин”, “Я з-поміж людей”, “Я-особистість”, “Я-довкілля”, що диференційовано на аксіологічні сектори з власним набором засобів мовної реалізації.

РОЗДІЛ 3

ПРАГМАРЕЛЕВАНТНІ ХАРАКТЕРИСТИКИ СУБ'ЄКТИВНОЇ ТА ОБ'ЄКТИВНОЇ ОЦІНКИ В УКРАЇНСЬКОМУ ЩОДЕННИКОВОМУ ДИСКУРСІ

Оцінка й модальність загалом є сутністю висловлення, а не його окремим фрагментом. Оцінка втілює систему цінностей і окремого індивіда, і соціуму загалом, формуючи саме так аксіологічну “картину світу” певного дискурсу. Вона стосується не лише предметів, явищ, їхніх властивостей, а й дій, процесів, станів тощо, тобто охоплює абсолютно всі сфери життя.

Специфіка оцінки полягає й у тому, що вона наскрізно пронизує всі мовні рівні, “набуваючи статусу міжрівневої структурно-семантичної категорії” [89, с. 306]. Засоби репрезентації суб'єктивної та об'єктивної оцінки, однак, функційно неоднорідні, вони демонструють різний стилістичний потенціал, квантитативну результативність та індивідуально-авторську специфікацію (див. Додаток Б).

3.1. Лексико-семантичні репрезентанти суб'єктивної й об'єктивної оцінки

Лінгвістична категорія оцінки має розгалужену систему продуктивних і непродуктивних форм мовного вираження. Безперечно, вона не стоїть осібно, а повноцінно входить до мережі структурно-семантичних і функціональних категорій мови, тісно взаємодіючи з ними. Погоджуємося зі слушною пропозицією Т. А. Космеди [89, с. 92] розглядати категорію оцінки як структурно-семантичну

(із семантичною домінантою), функціональну, прагмасемантичну категорію, що містить концепти *схвалення, осуд, згода, незгода, критика, симпатія, антипатія* та ін.

Дослідження лексико-семантичної системи засобів вираження оцінки в щоденниковому дискурсі передбачає аналіз аксіологічно маркованих лексем, у яких оцінка є виразним компонентом значення, і тих, у яких оцінність реалізується в певних валентних умовах або за допомогою перенесення значення. Оцінний тезаурус обстежених діаріушів демонструє традиційне диференціювання лексем на дві великі групи. Першу групу сформували одиниці із загальнооцінними, другу – із частковооцінними значеннями.

3.1.1. Загальноаксіологічні лексико-семантичні експлікатори категорії оцінки

Загальнооцінна лексика є неоднорідною за своєю природою. До найважливіших її дефініційних ознак слід віднести такі: 1) представлення семантичної структури лише одним компонентом – знаком (“+” або “-”) з інтенсифікатором або без нього; 2) семантичне “спустошення”, відсутність указівки на аспект оцінки; 3) активна валентна спроможність загальнооцінних ад’єктивів і їхня відносна взаємозамінність; 4) витлумачення лексем цієї групи безпосередньо або опосередковано через предикати “хороший” і “поганий” (пор.: [10], [44], [191]).

Незважаючи на свою всеохопність, загальнооцінні лексеми в щоденниковому дискурсі утворюють вужчий континуум порівняно з частковооцінними. Письменники активніше висловлюють своє ставлення до об’єкта в якомусь окремому аспекті, ніж узагальнено, підсумково, холістично. Припускаємо, що це може бути пов’язано із порів-

няно меншою яскравістю або влучністю аналізованої групи оцінних значень, пор.: *Невеличка, але **чудова** (і зараз мені не соромно сказати це слово) поема* (М., 11.01.1958) (загальна оцінка) і *Невеличка, але **геніальна** (і зараз мені не соромно сказати це слово) поема* (часткова креативна оцінка).

Оцінці, вираженій лексемами із загальнооцінною семантикою, не властива прив'язаність до певного аксіологічного кола, вона довільно функціює в кожному з них, що доводить її універсальність.

Холістична оцінка в щоденникових дискурсах репрезентована двома формами – 1) абсолютною (“хороший” – “поганий”) і 2) порівняльною (“кращий” – “гірший”), які так само утворюють біполярну аксіологічну шкалу (див. схему 3.1.1.1): 1) *Казка, на мій погляд, **чудова** й видана **добре**...* (М., 11.01.1958); 2) *Зараз почуваю себе **краще*** (М., 9.01.1969); *Вона скрізь і завжди була **гіршою**, ніж я уявляв її і творив* (Д., 4.03.1945).

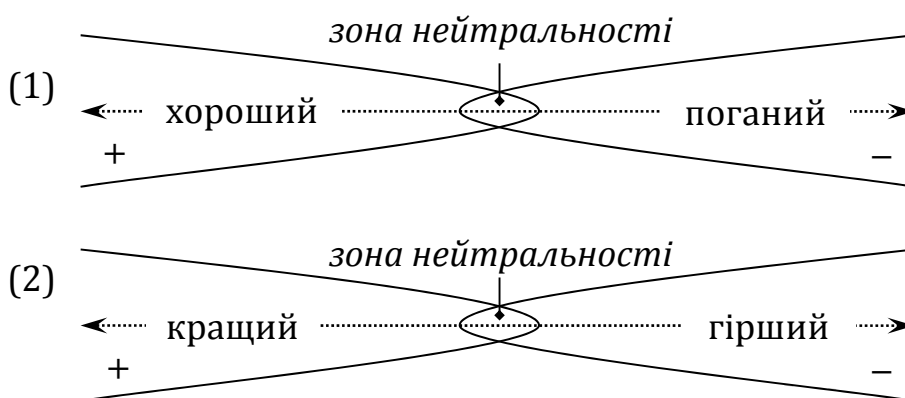

Схема 3.1.1.1. Аксіологічні шкали
(1) абсолютної й (2) порівняльної загальної оцінки

Щодо частиномовної реалізації оцінки, про яку йдеться, то найвищою продуктивністю в досліджуваних текстах наділені семантично поліфункційні прикметники й прислівники. Здатність екплікувати оцінку, оцінні відношення – це їхня іманентна риса, детермінована ономасіо-

логічною природою й категорійними значеннями: ознака предмета, дії, стану й ознака іншої ознаки: *На "Чорний екватор" у "Зорі Полтавщини" була **позитивна** рецензія В. Савченка (М., 2.10.1960); Мені здається, написав **непогану** штуку (М., 11.01.1958); Одержав **розгромну** рецензію на "Туку" від Б. Чалого (М., 28.02.1960); Похвалити – **трудніше**, треба довести плюси... А мінуси – **легше!** (В., 19.01.1951); А я пишу **зле** (=погано) – й відчуваю це (Мос., 4.08.1995); Нічого. Немає нічого нового. І це **добре!** (Мос., 16.04.1989).*

Осібне місце належить тим загальним оцінкам, які репрезентовано іменниками й дієсловами на позначення ставлення автора до об'єкта. Їхня окремішність зумовлена переміщенням аксіологічного акценту з об'єкта (його якостей / властивостей / здібностей) на суб'єкт (його емоції / враження / переживання тощо): ***Люблю** я Твардовського, **люблю** ленінградського Сашу Прокоф'єва... А я його, Сашу Прокоф'єва, ладозького мужика, **люблю** за талант, за чесність... (В., 27.12.1948); Сьогодні казка ще **подобається** мені, жаль нікому її почитати (С., 5.09.1963); Ця книга ["Європейська література і латинське середньовіччя" Е. Р. Курціуса. – Л. Д.] **приголомшила** мене – ще більшою мірою, ніж "Осінь Середньовіччя" Й. Гейзінги, яку прочитав рівно десять років тому (Мос., 14.11.1998); Найвища **насолада** читати Пушкіна й Шевченка!.. Яка **насолада!** (В., 31.03.1949); Мабуть, цей самий сміх перетворив і мою **ненависть** до людей на отаку незвичну привітну **байдужість** (Мос., 15.06.1991).*

Специфіка функціонування загальнооцінних значень у щоденниковому дискурсі не має яких-небудь винятків та логічно вкладається в традиційну концепцію структурно-семантичного й функційного наповнення таких лексем.

3.1.2. Частковоаксіологічні лексико-семантичні реалізатори оцінки

Частковооцінні значення характеризують який-небудь структурний компонент об'єкта з певного погляду. Для класифікування часткових оцінок обирають різні критерії: специфіка взаємодії об'єкта й суб'єкта (Н. Д. Арутюнова [10], Т. І. Вендіна [36]); підгрунтя оцінки (О. І. Федотова [187]); види об'єктів і семантика їхньої сполучуваності зі словом *хороший* (Г. Х. фон Врігт [225]); специфіка фрагмента позамовної дійсності (О. Л. Бессонова [20]); соціокультурне пізнання особистості (В. В. Корольова [86]); співвіднесення понять із реаліями світу (Т. А. Космеда [89]) тощо.

Аксіологічно маркований словник аналізованих щоденникових дискурсів уможливлує вичленування сімох груп часткових оцінок відповідно до узгодження оцінного значення та способу пізнання людиною світу, що її оточує:

1) *креативна* – оцінювання таланту, творчого хисту особи, результатів її мистецької діяльності;

2) *інтелектуальна* – оцінювання рівня розумових здібностей;

3) *сенсорно-естетична* – оцінювання з погляду пізнання об'єкта органами чуття: зору (візуальна оцінка); нюху (одоративна оцінка); слуху (аудіальна оцінка); дотику (тактильна оцінка); смаку (густативна оцінка);

4) *емоційно-чуттєва* – оцінювання емоційного й психологічного стану об'єкта, його почуттів, відчуттів тощо;

5) *фізіологічно-естетична* – оцінювання фізіологічних характеристик особи, стану її здоров'я;

6) *морально-етична* – оцінювання морально-етичної платформи людини / суспільства;

7) *ідеологічна* – оцінювання суспільно-політичного ладу, діяльності політичних і громадських діячів.

Важливо наголосити, що частиномовні параметри загально- й частковоаксіологічних оцінок схожі: ядерними реалізаторами більшості часткових оцінок є прикметники й прислівники, навколоядерними – іменники й дієслова, а периферійними – слова категорії стану.

Аксіологічний ареал **креативних оцінок** у щоденниковому дискурсі формують лексеми, об'єднані аксіологічною опозицією “талант” – “бездара”. Зафіксовані зразки креативної оцінки належать до кола “Я-митець”, оскільки саме ці об'єкти отримують аксіологічну характеристику з погляду їхнього творчого потенціалу, досягнень, здібностей тощо. Оцінки, які репрезентують аналізовану групу, абсолютно суб'єктивні, тому що повною мірою залежать від персональних уподобань, принципів, мистецьких смаків автора, навіть від особистого ставлення до об'єкта.

Негативно марковані значення креативної оцінки не утворюють розмаїтої палітри, вони гуртуються довкола семантичного інваріанта ‘позбавлений таланту, здібностей’: *негеніальний (негеніально), посередній (посередність, посередньо); неталановитий (неталановито); бездарний (бездара / бездарність, бездарно), нездара: Культ бездарних Яворівських, їхній час, їхня година (Ст., запис 7); Друковані органи стали ще бездарнішими і зухвалішими (С., 3.09.1963); Олівейру-Кортасара-Мореллі бісить те, що він не такий геніальний, як йому хотілося б... (Мос., 21.02.1991); Публіцисти вони чудові, сміливі, а художники посередні (М., 24.06.1987).*

Спектр позитивної креативної оцінки формують слова з різною інтенсивністю меліоративності. Інтегрувальною для них є сема ‘наділений здібностями, талантом’.

Найменшу силу позитивної оцінки, що прирівнюється до норми, демонструють лексеми *талановитий* (*талановито, талант*), *майстерний* (*майстерно, майстер, майстерність*), *здібний* (*здібність*): **Здібні** дуже хлопці. Та де здібні – **талановиті** (В., 5.02.1952); *Ліна Костенко проходила кілька талановитими книжками...* (Ст., запис 7); **Талановиті** люди (який **майстер** – Дрозд!), але до чого застосовувати йому свою **майстерність**? (Ст., запис 7). Середній ступінь меліоративної оцінки найяскравіше посвідчують слова на позначення вищого ступеня обдарованості: *геніальний* (*геніально, геній*): *Марк Твен – геніальний гуморист!* (В., 9.04.1949); *Сьогодні народився наш геній, наш Батько й Пророк* [Тарас Шевченко. – Л. Д.] (М., 9.03.1996). Найвища оцінка таланту митця репрезентована лексемами *божественний* (*божественно, бог / напівбог* *): *До речі, серед прозаїків я забув назвати ще одного: Пруста; це був уже справді бог, а не амулет* (Мос., 31.01.1991); *Ще були напівбоги-прозаїки: Лагерквіст, Кафка (якого знали тільки з цитат і переказів Затонського, Наливайка, Гароді й Мотильової), Флобер (тільки мій!), Достоевський, Джойс (“Портрет художника в юності”), латиноамериканці – Маркес, Кортасар, Карпентьєр, Астуриас, прибалти – “Молода естонська проза”, Мате Траат, Енн Ветемаа* (Мос., 31.01.1991); *Цей дивовижно божественний Бах!* (Мос., 3.11.1989); *Він* [Л. В. Собінов. – Л. Д.] *був уже старенький, але співав – як бог!* (В., 28.06.1952). Ад'єктивна база аксіологічної шкали креативної оцінки має такий вигляд:

* Ідеться не про Творця Небесного, а про неземну / напівземну істоту, яка вивищується над іншими завдяки своїм унікальним умінням, талантам.

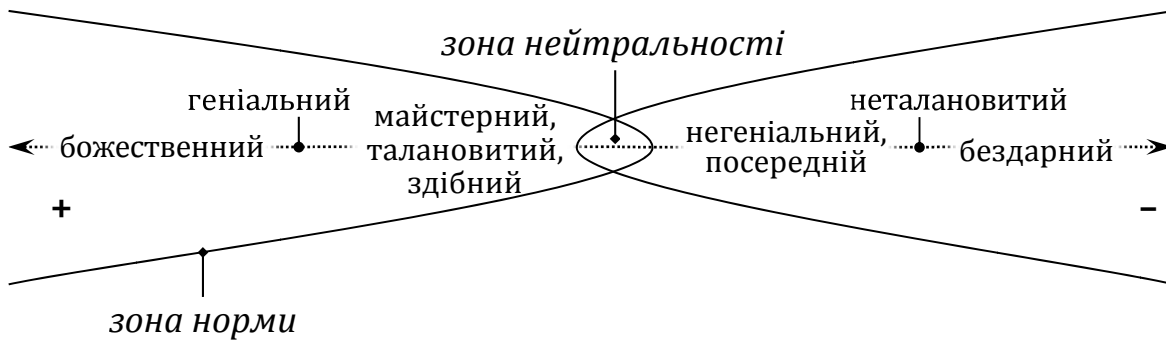

Схема 3.1.2.1. Ад'єктивна база аксіологічної шкали
креативної оцінки

Розряд аналізованої групи меліоративних оцінок розширюють загальнооцінні лексеми, з'яві креативної семантики у яких сприяють особливі валентні умови. Оцінювання особи митця, його діяльності або конкретного твору за допомогою слів *справжній, великий, захопливий, першокласний, могутній, цікавий* і т. ін. спричиняє експлікування в їхньому складі okazіональної семи 'наділений здібностями, талантом': *Ю. І. Яновський – справжній письменник! Справжній! Талановитий! Культурний!* (В., 8.04.1949); *100 років з дня народження Анни Ахматової... Найбільший російський поет ХХ століття!* (М., 27.06.1989); *Сьогодні п'ятнадцяті роковини смерті найбільшого поета нашої доби Володимира Маяковського* (Д., 14.04.1945); *І авторів першокласних – таких, як Винниченко, Хвильовий, Підмогильний* (Ст., запис 8); *Зараз нам потрібні могутні, цікаві, захоплені твори, щоб українці й не українці рвали їх з рук. Такі, як "Дети Арбата", "Белые одежды", як "Граф Монте-Крісто", як "Записки Шерлока Холмса", як романи Купера...* (М., 17.02.1989).

Шкала значень інтелектуальної оцінки біполярна, її джерело – аксіологічна опозиція «розумний» – «дурний». Із зоною норми аксіоматично співвідносний позитивно

забарвлений відтінок шкали, тому що оцінка зі знаком “-” – це відхилення від норми (див. схему 3.1.2.2).

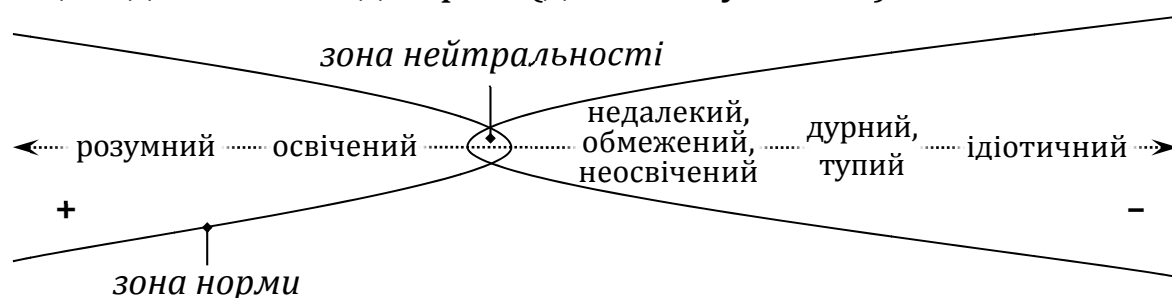

Схема 3.1.2.2. Ад'єктивна база аксіологічної шкали інтелектуальної оцінки

Інтелектуальна оцінка, як і креативна, позбавлена об'єктивних параметрів, тому що залежить від суб'єктивного відчуття / ставлення щоденникаря до об'єкта. Позитивна інтелектуальна оцінка репрезентує небагатий арсенал конкретних реалізаторів, який обмежують семи 'тямущий', 'який має ясний розум': *розумний* (розумно, розуміння, розуміти), *освічений*, *усвідомлення* (усвідомлювати): *Мати була неписьменна, але від природи розумна й добра* (М., 7.04.1967); *...так, щастя настало, добре жити розумно, розумно жити добре...* (Мос., 29.11.1989); *Написано розумно* (М., 11.12.1970); *...вони стали розумними, освіченими і порядними людьми* (М., 2.10.1978); *Більшої карі йому не придумати. Іздається, він це усвідомлює* (М., 20.10.1974). Меліоративне значення може бути посилене демінутивними суфіксами, які вказують на ніжне, поблажливе ставлення до об'єкта оцінювання: *Гарненьке, розумненьке дівчатко* (М., 6.03.1987).

Інструментарій пейоративних реалізаторів оцінки розумових здібностей особи утворюють і загальноновживані, і розмовні слова зі зневажливим забарвленням, які інтегрують у своєму значеннєвому обсязі семи 'розумово обмежений', 'нетямущий', 'безглуздий': *ідіотичний* (*ідіот*,

ідіотизм), твердолобий, дурний (дурник, дурень, дурниця), тупий (тупо, тупість), обмежений (обмеженість), недалекий, тупоголовий, неосвічений, маячня, дурниця, йолоп: А цей **дурень** однією своєю ідіотською фразою нищить наслідки роботи десятків розумних людей (С., 16.10.1962); Минулої неділі ми були в Одесі, де місцеві **твердолобі** натішили нас своїм **ідіотичним** жахом: аби чого не сталося (С., 6.07.1963); ...і, поряд із цим, дріб'язкове роздратування редакційними або всіма іншими співпрацівниками через їхню **тупість, обмеженість, небажання** визнавати його – вищим і т. д. (Мос., 20.01.1991); Ненависна юрба **тупих** і самовдоволених, часом агресивних жлобів знову тектима перед очима... (Мос., 27.02.1995); ...поговорив зі мною по-людському, підтримав і втішив, потвердив, що я не останній у цьому світі, що самогубство – це **ідіотизм**, що можна записати цілу касету моїх пісень – і так далі (Мос., 22.06.1997); До того ж він [Сталін. – Л. Д.] був **мало освіченою, недалекою, тупоголовою обмеженою** людиною з явним синдромом параноїка (М., 26.09.1987). Негативно оціненою може бути не тільки сама особа, а й продукти її розумової діяльності: ...виклав їм усю оцю **маячню** (Мос., 19.09.1989); Невже оте все святе пригадування було лише **маячнею**... (Мос., 22.06.1997); Виходила якась **дурниця** (М., 11.01.1958).

Сенсорне сприйняття світу є найпершим і найважливішим контактом людини з довкіллям, з якого “починається становлення мовної картини світу” [85, с. 282], тому природно, що й у щоденниковому дискурсі **сенсорно-естетична оцінна лексика** утворює одну з найбільших груп, яка репрезентує суб'єктивне й об'єктивне органолептичне пізнання щоденникарем довкілля. Абсолютна більшість зафіксованих зразків належить до аксіологічного

кола “Я-довкілля”, що є також закономірним: саме природа, інтер'єр, екстер'єр, побут найбільше здатні спонукати суб'єкт до естетичного оцінювання за допомогою рецепторів. Значно рідше об'єктами сенсорної оцінки стають особи з аксіологічних кіл “Я з-поміж людей” і “Я-громадянин”. Традиційно біологічна наука розрізняє сім рецепторів людини: нюхові, шкірні, рухові, смакові, зорові, слухові, вестибулярні [29, с. 189]. Більшість же людей схильні аналізувати, оцінювати, а тим паче фіксувати в щоденникових записах інформацію, яка надходить від п'яťох органів чуття: зору, нюху, смаку, дотику й слуху. Відповідно до них сенсорно-естетичні оцінки диференціюємо на візуальні, одоративні, густативні, тактильні, аудіальні. Підтвердження цьому з конкретними коментарями знаходимо в працях І. Я. Франка: “...наша мова найбагатша на означення зору, менше багата, але все-таки досить багата на означення вражень слуху і дотику, а найбідніша на означення смаку і запаху” [190, с. 79].

Спектр **візуальних оцінок** репрезентують дві семантичні домінанти: світло- та кольоропозначення. На основі першої виформовується опозиція “світло” – “темрява”, а на базі другої, за О. В. Волошиною [43, с. 9], – опозиція “хроматичність” – “ахроматичність”. Поділяємо думку дослідниці про те, що антагонізм світла й темряви є доволі умовним, оскільки “одне й те ж фізичне явище може бути визначене як слабеньке світло і як неповна темрява” [43, с. 10], тому оцінка розглядуваного різновиду, безперечно, є суб'єктивною. Її ядро формує передовсім семна опозиція ‘відсутність світла’ – ‘наявність світла’.

Фрагмент оцінної шкали “світло” – “темрява” на позначення “світла” репрезентують лексеми *світлий (світло), сонячний (сонячно)*: *Кімната, заповнена м'яким, затишним*

сонячним **світлом**... (Мос., 1.09.1994); ...сидів на вербовому корені над рікою, споглядання плину води, мерехтіння сонячного **світла** на хвилях, Великий Міст на Сході... (Мос., 14.11.1999); ...падає сонячне **світло** на передвечірні сніги, брами напіврозчинені, тиша... (Мос., 29.11.1989); Було **сонячно**, мороз градусів 10, сухо, тихо (М., 25.12.1975). Функцію маркера полярного фрагмента шкали виконує лексема *темний* та семантично співвідносні з нею слова *темно, темрява, темінь, темніти*: Вітер за вікном ущух, суцільна **темрява** стоїть над селом, світяться сусідські вікна (Мос., 28.09.1993); **Темніє** (Д., 31.12.1946). Зона нейтральності на шкалі візуальної оцінки сформована за участю лексем *сутінки / сутінь, сутінковий* (див. схему 3.1.2.3), аксіологічна індіферентність яких в аспекті світлопозначення зумовлена тим, що вони номінативно фіксують і “напівтемряву, яка настає після заходу сонця”, і “світанкову напівтемряву” [164, т. 9, с. 860], тобто виконують роль проміжної ланки між світлом і темрявою: ...вітри погасять сивину і **сутінь**, ще й виточать сльозу, даремну, бо святу... (Мос., 1.08.1992); ...коли западає нарешті довгождана **сутінкова** прохолода й тиша... (Мос., 1.08.1996).

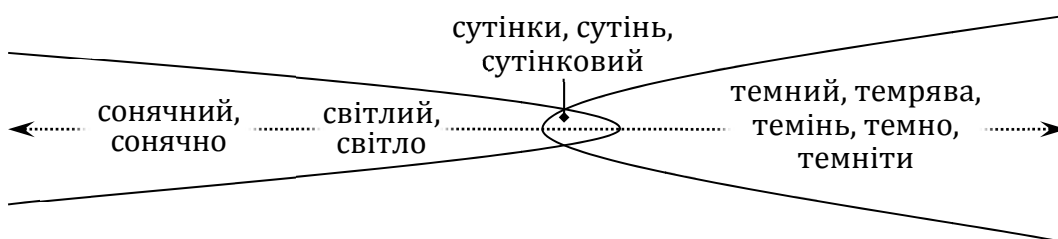

Схема 3.1.2.3. Аксіологічна шкала візуальної оцінки (світлопозначення)

Семантичні опозити візуальної оцінки здебільшого не корелюють із протиставленнями “хороший” – “поганий” або “добро” – “зло” та зоною норми, але, опиняючись у пейоративному семантичному оточенні, під впливом пре-

або постконтексту *темний* (*темно, темрява, темінь, темніти*) обарвлюються негативно: *Мати розповіла мені, як позаминулої зими, вигнані німцями, зимували вони з батьком десь на Бессарабському ринку в темній холодній кімнатці в якійсь підозрливій квартирі базарників-пияків* (Д., 11.12.1943); *Я ходжу самотній, як у темному лісі серед привидів і вовкулаків* (Д., 5.11.1945); *Все темне од часу і темряви в'язниці* (Д., 21.09.1944). Утворюючи полярний відповідник “світлому”, ад'єктив *темний* актуалізує значення “позбавлений світла; погано освітлений” [164, т. 10, с. 67]. Друге його значення “кольором близький до чорного; не ясний” [164, т. 10, с. 67] також спроможне репрезентувати візуальну оцінку, проте вже на іншій, колористичній, шкалі “світлий” – “темний”: *І тільки біла піч із темним димарем осталась* (Д., 19.05.1942); *Вони мають темні голівки з ніжними сонячними ореолами* (Д., 1943 рік); *Вже не світлі, не легкі й не космічні* [про хмари. – Л. Д.] (Д., 2.11.1952); *Де він побачив цих уявних матерів, які замість того, щоб з радісною усмішкою на устах переселятися з тісних мазанок у світлі нові будинки, раптом почали плакати і цілувати одвірки, та ще з такими слізливими причитуваннями?* (Д., 1.11.1954); *Вчора ходив до Батурина, забрати мішок борошна у знайомої, і не міг намілуватись ясними, празниковими, наче біла сорочка, кольорами...* (Мос., 22.01.1995).

Значущість колористичної лексики важко переоцінити, оскільки найпотужніше людське відчуття-сприйняття докільля саме в кольорі. На цьому принципово наголошує А. Вежбицька: “Кольоропозначення можуть виявитися кращим взірцем впливу глибинних перцептивно-концептуальних чинників на формування лінгвістичних категорій та їхнє співвіднесення з дійсністю” [35, с. 338].

Антагонізм слів на позначення кольорів традиційно розглядають у межах опозиції “ахроматичність” – “хроматичність”, що не утворює єдиної семантичної градаційної шкали. Ахроматичні – це кольори, які відрізняються один від одного тільки світлотою, до них належать білий, чорний і всі проміжні між ними сірі кольори; хроматичними називають насамперед кольори сонячного спектра, кожен із яких має такі властивості: кольоровий тон, світлоту, насиченість. Доцільніше розглядати обидві підгрупи осібно, на окремих шкалах.

Крайніми виявами палітри ахроматичних кольорів традиційно є чорний і білий, які не ототожнюються ні зі знаками “+” / “-”, ні з поняттям “норма”, однак здатні набувати ознак об’єктивної оцінки, коли йдеться про об’єкт, який узуально має біле / сіре / чорне забарвлення: *Низькі **білі** хмари зусібч, жовті квіти, голос соловейка* (Мос., 28.05.1993); *Воркування голубів, зелені світанки, рожеві й **сірі** стіни п’ятиповерхових досить-таки обшарпаних “італійських” будинків* (Мос., 14.04.1993). Якщо щоденникар кваліфікує об’єкт як білий / сірий / чорний, коли він за жодних умов не може бути такого кольору, то така оцінка є суб’єктивною: *Хмари були важкі, темно-темно-сині, внизу зовсім **чорні**, а самий верх десь аж майже над нами вже пописано було великими крученими кричущими мазками жовтої і палевої фарб* (Д., 10.05.1942). Позбавлена об’єктивності й оцінка, репрезентована лексемами-найменуваннями відтінків ахроматичних кольорів: *Споглядання **біло-срібних** хмаринок на північному заході – і жару довкола зниклого сонця, неопалима купина; хмаринки поволі теж порожевіли; **срібно-чорна** кора Сестри Марії...* (Мос., 3.08.1998). Аналізований фактичний матеріал дає підстави скоригувати оцінну шкалу ахроматичних кольо-

рів, тому що білу барву “перевершує” колір білосніжний, оскільки він “яскраво-білий; білий, як сніг” [164, т. 1, с. 184] (див. схему 3.1.2.4): *...а тут, біля нашої хати, сьогодні розцвіли півонії, ніжно-рожеві і **білосніжні**, з тонким, святковим запахом... і це святкове, таке радісне цвітіння **білосніжних**, і ніжно-рожевих, і жовтогарячих форм; а над нами – сяє червене небо з такими ж **білосніжними**, як квіти півонії, хмарами... (Мос., 11.06.1991).*

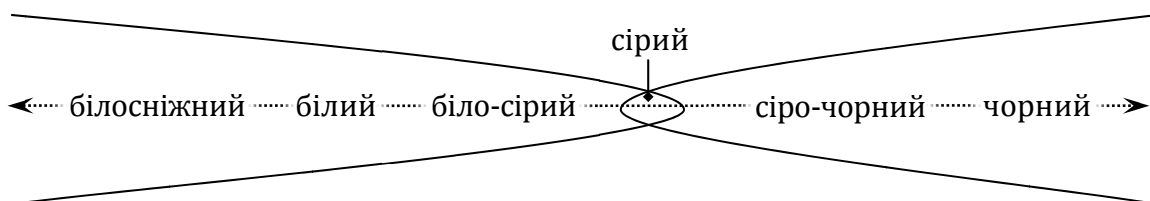

Схема 3.1.2.4. Аксіологічна шкала
візуальної оцінки (ахроматичне кольоропозначення)

Сонячний спектр об'єднує хроматичні кольори, які не протиставляються один одному за жодним критерієм. Лише умовно його можна накласти на спектральну шкалу, де один колір переходить в інший. Унеможлиблює опозиціювання хроматичних кольорів абсолютна суб'єктивність процесу сприйняття та оцінювання барв кожною людиною, індивідуалізованість кольоропозначення. Щоденникарі для цього використовують: 1) назви простих кольорів веселки, які є відносно об'єктивними: *...як очі в мого онука, Павлушки, **голубі** та чисті (В., 5.11.1951); ...а самий верх десь аж майже над нами вже пописано було великими крученими кричущими мазками **жовтої** і палевої фарб (Д., 10.05.1942); 2) суб'єктивні асоціативні кольоропозначення: *Все в **золоті**, а Дніпро, що був два тижні темно-синім, сьогодні став **срібним** (Д., 21.09.1954); ...і все стало знову на свої місця – зеленкувате, **кольору морської води**, небо на півночі, хмарки **кольору фламінго** – на заході і**

півдні... темно-зелені віти сосон, шляхетна їхня сіра кора з рельєфами таємничих малюнків... (Мос., 13.06.1999); Небо **темно-вороне** – така велетенська хмара (Д., 10.03.1952); 3) суб'єктивні назви відтінків: ...**дві пурпурові смуги у ясно-блакитному, а далі зеленкуватому** небі – наче палаючий прапор... (Мос., 3.08.1999); **Зеленкувато-жовтий пісок** (Мос., 11.07.1997); Хмари були важкі, **темно-темно-сині, внизу зовсім чорні...**(Д., 10.05.1942).

Одоративна частковоаксіологічна лексика репрезентує результат пізнання об'єкта органами нюху. Фізіологічно доведено, що всі запахи емоційно забарвлені й “викликають у нас ті чи інші переживання, приємні чи неприємні, “байдужих” запахів не буває” [41, с. 57]. Анти-тетичні вияви одоративних вражень від пізнаного логічно корелюють з опозицією “хороший” – “поганий”, або зі знаками “+” / “-”. Отже, те, що приємно пахне, суб'єкт сприймає позитивно або як норму, а те, що має неприємний запах, викликає негативні емоції.

Діапазон позитивно маркованих одоризмів у обстежених щоденникових дискурсах репрезентують лексеми *пахучий (пахнути, пахощі), запашний (запашно), ароматний (ароматно, аромат), духмяний (духмяно, духмяніти)* (див. схему 3.1.2.5).

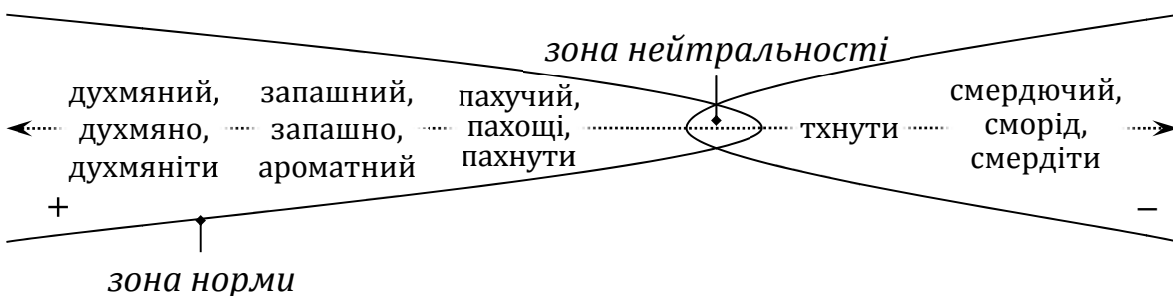

Схема 3.1.2.5. Аксіологічна шкала одоративної оцінки

Об'єктами, які автор позитивно оцінює за допомогою рецепторів нюху, є людина і все, що пов'язане з її буттям, жива і нежива природа в усьому її багатоманітті: *...а потім – Таня і Лавра, вузесенький серпик місяця в руїнах собору, липень, вишита сорочка і довга й **запашна дівоча коса**, яку розплітав... (Мос., 26.11.1992); Без бучних святкувань, без іменних годинників і оберемків троянд та хризантем, які вручалися би **пахучими** і сором'язливими **дівчатками** (Мос., 26.10.1998); ...захлинався літрами міцного, як отрута, чаю або **кавою**, густою, **запашною**, безсенсовною, як виявляється тепер (Мос., 20.01.1991); І я беру ті **булочки**, дві чи три, свіжі, **запашні**, і радію, що хоч трохи втамую голод, і мовчки вдячний Чубаєві (Мос., 27.02.1995); Як давно я не пив чаю з цукром, ласуючи хлібом зі свіжим маслом та **духмяною пінкою**, зібраною з абрикосового варення... (Мос., 1.08.1996); ...полягали біля багаття на **запашному сіні**... (Мос., 24.08.1999); ...несамовито скучив за лісом, вітром у соснах, **пахощами живиці**... (Мос., 12.07.1999); Цвіркуні і нетлі, легкі **пахощі матіол** у сутінках... (Мос., 6.08.1992). Узуальність оцінки зі знаком “+” щодо цих і схожих на них об'єктів (кава, матіоли, булочки, пінка варення й т.ін.) дає всі підстави кваліфікувати її як об'єктивну. Натомість позитивна характеристика здебільшого негативно оцінюваних об'єктів *сигарета, сигара, дим* тощо є за своєю суттю суб'єктивним: *...виявляється, **дим** від **сигарети синій** і **запашний** (Мос., 20.02.1991); ...у голосі лісової пташки, у синьому і **запашному димі**, який стелиться над Вербовим потоком... (Мос., 20.02.1991); ...лише клавесин, віолончель, тиша падаючого за вікном снігу, свічка, відображена у зимовій шибі, запашна кава, келишок бренді й **ароматна міцна сигара**... (Мос., 7.11.1998).**

З-поміж репрезентантів меліоративної оцінки на позначення запаху традиційно називають одоризм *пахнути*. У щоденниковому дискурсі він функціює у двох конструкціях: 1) пахне чим? / як? і 2) пахне хто? / що?, пор.: *Відлига, вітер, навіть у кімнатах пахне весною* (Мос., 20.02.1991); *І справді, небо вогке, зірок мало, пахне чистою землею, водою – і Матіївкою* (Мос., 3.03.1995); *Принеси ж вінок на мою (могилу), надінеш на мене вінець з квітів, з волошок і любистку, ти так гарно ними **пахла*** (Д., 1.05.1942) та *...і **пахнуть** квітучі липи...* (Мос., 2.03.1991); *Вітаю тебе сам, наодинці з книгами і цвіркуном, у тихій вечірній Матіївці, де так **пахнуть** матіюли, посіяні твоїми ріднесенькими руками...* (Мос., 19.08.1992).

Фрагмент негативнооцінної одоративної шкали в досліджуваному дискурсі експлікований поодинокими прикладами. Традиційно неприємні відчуття від запаху мовець утілює в лексемах на кшталт *душить, різже, дратує, лоскоче* тощо. Щоденникарі вдаються до грубіших і різкіших лексем, які мають порівняно вищий ступінь пейоративності, – *смердючий (сморід, смердіти) і тхнути*: *І убога правда, обдерта баба-жебракка з торбами, від якої **смердить**, яка божевільна...* (Мос., 2.10.1992); *Зате навчився я пити горілку, **смердіти** тютюном...* (С., 18.09.1962). Зрідка специфіка ідіостилю та власні етичні міркування спонукають автора послуговуватися евфемізмами для експлікації одоративної негативної оцінки: *В убиральні було багацько “панів”, пам’ятаю, дуже **гостро пахло**...* (В., 28.06.1952).

Точкою відліку для **аудіальної оцінки** є сила звуку, яку людина визначає, оперуючи суб’єктивним поняттям “гучність”, тому знакова специфіка лексем, які репрезентують слухову оцінку, залежить від контексту й особистих уподобань мовця. Так, *гучно / голосно* не завжди

корелює із “погано”, *тихо* – це не обов'язково “добре” й навпаки. Отже, аксіологічна шкала “добре” – “погано” не накладається на шкалу “голосно” – “тихо”.

У щоденниковому дискурсі аудіальні опозити забарвлені позитивно майже в усіх контекстах, вони втілюють радше смаки автора, аніж його критичне ставлення до об'єкта. Фрагмент шкали, маркований семою ‘висока гучність’, експлікують слова *шумний* (*шумно, шум, шуміти*), *гучний* (*гучно*), *голосний* (*голосно, голосити*), *крикливий* (*крик, кричати*), *гомін* (*гомоніти*), *гуркіт* (*гуркотіти*), *торохтливий* (*торохтіти*), *гул*, *гудіти*, *ревіти*, *вищати* тощо (див. схему 3.1.2.6): *Це – поклик Краю; ти нарешті вимикаєш набридливе радіо у своїй свідомості і замовкаєш, починаючи натомість бачити, слухати беззнаковий лісовий гомін, чути давно забуті аромати, – все таке густе і чисте, як мед* (Мос., 10.05.1993); *Перша весняна біомедитація у лісовому храмі, сидючи на землі у позі шишки: той самий торохтливий птах озвався за спиною, я аж здригнувся від несподіванки, – дуже голосно торохтів через невеликі проміжки часу, завдавав темп* (Мос., 16.04.1999); *Ревіло радіо, вищав магнітофон і транзистор: їм було весело* (Ст., запис 1).

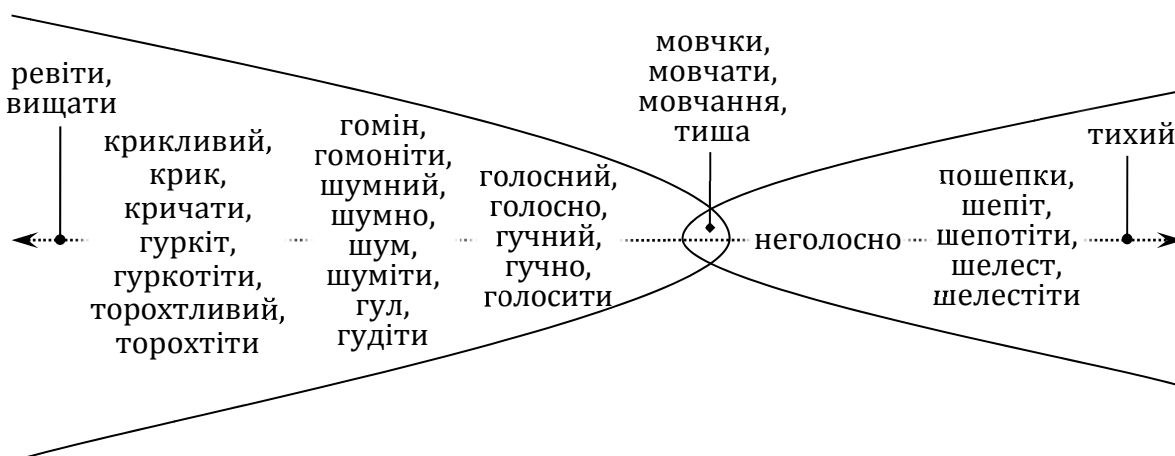

Схема 3.1.2.6. Аксіологічна шкала аудіальної оцінки

Сема 'низька гучність' інтегрує менший континуум лексем, з-поміж яких найвиразнішими є такі: *тихий* (*тихо*), *неголосний* (*неголосно*), *пошепки* (*шепіт*, *шепотіти*), *шелест* (*шелестіти*): **Тихо. Так тихо**, аж у вухах шумить (Мос., 20.01.1991); *Сонце, ніч, тиша...* (Мос., 16.03.1997); *Ось уже і Світланка вклалася, приспавши малого Сашка, позбиравши його іграшки, постеливши мені ліжко, як завжди останнім часом, і пошепки побажавши спокійної ночі* (Мос., 20.01.1991); *Як хімік чи коваль, я плавив героїчні звучання з пустими, нікчемними акордами шелесту паперів і скрипу канцелярських пер...* (Д., 23.09.1945).

Зону нейтральності на шкалі аудіальної оцінки репрезентують лексеми *мовчки*, *мовчати*, *мовчання*, *тиша*, інтегровальними семами для яких є 'нульова гучність', 'відсутність звуку': *Саме тому Дзьосю мовчки кладе сандалію на голову і виходить геть* (Мос., 12.02.1991); *Зате... навчився мовчати і бути обережним, коли слід кричати* (С., 18.09.1962); *Зробити "очну ставку" Нечитайла, Левка чи ще когось з партизанів чи партизанок з кимсь із близьких, дорогих, рідних – живих, чи мертвих, чи тут не караних, – і повне мовчання...* (Д., 6.03.1942).

Тактильна оцінка репрезентує враження суб'єкта від об'єкта, отримані за допомогою органів дотику. Антитетичні тактильні відчуття людини можуть бути різноаспектними: 1) холодно – тепло; 2) м'яко – твердо; 3) гладко – шорстко; 4) приємно на дотик – неприємно на дотик та ін. У щоденниковому дискурсі найпродуктивнішою є перша опозиція. Вона втілюється в лексемах *теплий* і *холодний*, які виражають категорійне значення, але не є крайніми виявами високої або низької температури. Відтинок градуїрованої шкали зі значенням високої температури репрезентують лексеми *теплий* (*тєпло*, *теплó*,

тепліти); *гарячий* (*гаряче*); *жаркий* (*жарко, жар*), *спекотний* (*спекотно, спека*); *пекучий*. Полярна ж сема 'низька температура' об'єднує слова *свіжий / прохолодний* (*свіжо / прохолодно, свіжість / прохолода*); *холодний* (*холодно, холод, холодити*); *морозний* (*морозно, мороз, морозити*) (див. схему 3.1.2.7).

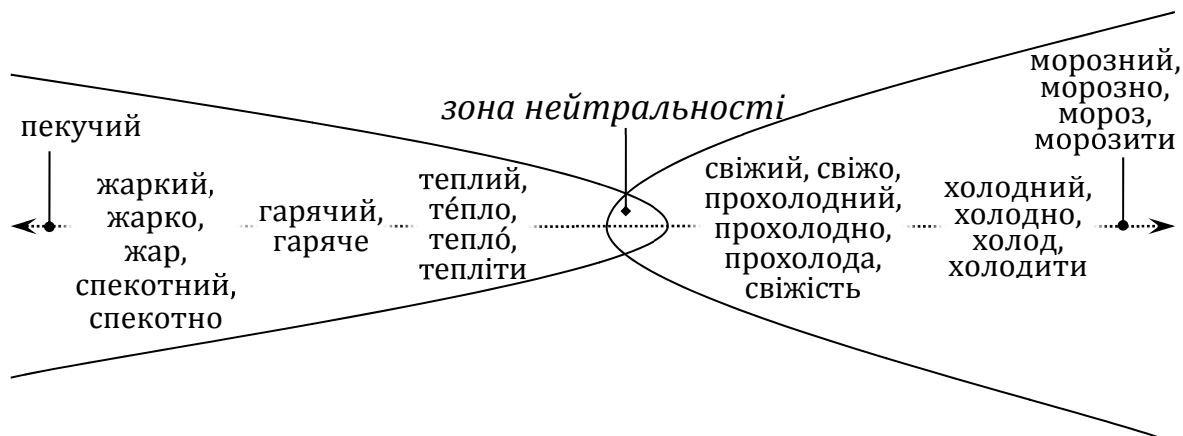

Схема 3.1.2.7. Аксіологічна шкала тактильної температурної оцінки

Знакова сутність тактильної оцінної лексики неоднорідна. *Теплий* (*тéпло, теплò, тепліти*), *гарячий* (*гаряче*), *свіжий / прохолодний* (*свіжо / прохолодно, свіжість / прохолода*) здебільшого ототожнюються з хорошим, позитивним, приємним: *Бачу – живою, усміхненою, в сяйві теплового вересневого сонця...* (М., 6.09.1964); *Весна. Тепло* (М., 8.04.1976); *...і біля однієї з яток вона пригощає мене гарячим червоним вином...* (Мос., 21.06.1991); *Сходив на прогулянку, купив дві буханки гарячого хліба і кулькову ручку для батька* (Мос., 4.08.1995); *Пора на поверхню, за черговим ковтком свіжого повітря* (Мос., 11.07.1997); *Затишний шелест крапель у тополиному листі, прохолода і спокій* (Мос., 5.08.1995). Середні й крайні вияви цього відтинку температурної шкали – лексеми *жаркий* (*жарко, жар*), *спекотний* (*спекотно, спека*), *пекучий* мають негативне забарвлення, викликають неприємні відчуття: *Хоча й Ілля сьогодні, але не вірилося – надто вже безнадійною була*

затяжна **спека** (Мос., 2.08.1994); *У тому раю мусить бути дуже багато снігу, – бо надто **пекучим** було полум'я, в якому згоріли Джим і Дженіс...* (Мос., 1.08.1992). Інша поведінка характерна для оцінок **холодний** (*холодно, холод, холодити*), **морозний** (*морозно, мороз, морозити*), які корелюють зі знаками “+” / “-” каузально. Їхню пейоративність / меліоративність визначають уподобання щоденникаря або відповідність температурних властивостей оцінюваного об'єкта нормі. У більшості ж контекстів аналізовані лексеми обарвлені негативно, тому що людина комфортно й затишно себе почуває здебільшого за теплої погоди, температури в приміщенні тощо: *Усе ще **холодна** весна... **Холодний** вітер, **холодний** сонячний вітер за вікном* (Мос., 14.04.1993); *Було дуже **холодно**, і його почав мучити хворий шлунок* (Ст., запис 11); *Тягне сирістю і **холодом*** (М., 3.05.1971); *Багато вражень. Але погода була дощова, **холодна**... Літо сире, **холодне**, дощове* (М., 23.07.78); *Надворі **мороз**, сніг* (Ст., запис 2).

Оцінювання об'єктів за допомогою органів смаку оприявнює **густативна лексика**. Ця група сенсорно-естетичних оцінок найменш релевантна для обстежених щоденникових дискурсів. Густативну оцінку в діаріюшах спорадично реалізують лексеми, які:

1) належать до шкали “смачно” – “несмачно”, тотожної знакам “+” / “-” (норма = “смачно”). В аналізованих щоденниках репрезентовано лише приємні густативні враження, тобто меліоративно маркований відтинок оцінної шкали, який формують лексеми *смачний* (*смачно, смакувати*), *добрий*; *ласощі* (*ласувати*): *Холодне низьке небо, маленька тюрма на якомусь вигоні, порівняно **добра** страва і тепла тьмяна одиночка* (Ст., запис 1); *Мабуть, у вересні, бо*

на другий день ми сиділи в кімнатці, яку він наймав на площі Калініна, і **ласували** виноградом (С., 27.09.1962);

2) виражають конкретні смакові враження, які виникають під час їжі (кислий, гіркий (гірко, гіркота), солодкий (солодко, солодоці), солоний, гострий): *Навіть Таню і Надійку пригадую спокійно, і гіркота цього разу трохи приємна, як приємна **гіркота** кави (Мос., 20.02.1991); ...Вона роздавала бійцям, стоячи край села коло хати, коло воріт чи перелазу, все: хліб, молоко, **кисле і солодке**, сало, потім воду (Д., 2.04.1942);*

3) експлікують авторську густативну оцінку в сполученні зі словом *смак* у конструкції *смак / присмак чого?: Ритм і гармонія, барви і пахоці, **смак** свіжих осінніх **яблук**, налитих ущерть світлом і соком... (Мос., 3.11.1989); ...гіркуватий **присмак** доброго індійського **чаю**... (Мос., 9.08.1993).*

Сенсорно-естетична оцінка релевантна не для всіх діаріушів. Найбільшу кількість контекстів зафіксовано в щоденниках сповідального, терапевтичного різновидів, яскравим прикладом контамінації яких є “Келія Чайної Троянди” К. Москальця. Сприйняття, пізнання й оцінювання довкілля та людей за допомогою органів чуття – це плідне підґрунтя для самоаналізу, самозаспокоєння, що сприяє оволодінню власним внутрішнім станом. Употужнює медитативний ефект ампліфікація, тобто нанизування сенсорних оцінних образів, вражень, отриманих від різних рецепторів. Оцінка в таких синкретичних конструкціях може бути як позитивна, так і негативна, пор.: *Відчуттям синкретичним, синтезованим, у якому одночасно злилися **пахоці** самосаду з люльки і **свіжого** нічного повітря, напоєного **ароматом** маминих квітів... сяйво **видимих і невидимих** зірок, **темні** постаті дерев – ялини у сусідів, нашої берези; **звуки***

“Бранденбурзьких концертів”, голоси цвіркунів, час від часу гул машин на трасі; холод, яким віяло від лісу, і жар, який линув од чашки з чаєм; твій образ, дівчинко, – тобто присутність пам’яті й уяви, любови і надії (Мос., 9.08.1993); Сьогодні моя улюблена погода: сіре, захмарене небо, жадана прохолода, зелені дерева, пахощі літа і тиші (Мос., 17.07.1999); ...я лежу під швидкоплинним білосніжним димом хмар, пахне свіжою травною... (Мос., 23.09.1998) та Чи це доля моя, істинно моя, і душа моя, жива знову й чиста, як тоді, озивається отак серед темряви, і тиші, і гуркоту поїздів: “Ти не зрадиш мене знову?” (Мос., 3.10.1990). Завдяки органолептичній ампліфікації діарист досягає ефекту меліоративного або пейоративного нагнітання, збільшуючи іллокутивну й перлокутивну силу всього висловлення.

Група **емоційно-чуттєвих оцінок** охоплює лексеми на позначення настрою, внутрішнього стану, переживань, відчуттів об’єкта, який належить здебільшого до аксіологічного кола “Я-особистість” (об’єкт – сам щоденникар), рідше – до “Я з-поміж людей” і “Я-громадянин”. Кількісна перевага контекстів у аксіологічному колі “Я-особистість” зумовлена специфікою щоденникового дискурсу: письменник схильний ставити більший акцент на власну сферу почуттів і відчуттів, емоційно-чуттєвий світ інших людей має меншу цінність для діаріуша й важче корелює з аксіологічною характеристикою. Усі відтінки емоцій можна розподілити на позитивні, коли особа відчувається добре або задовільно, і негативні, коли об’єктові погано. Отже, аксіологічна шкала абсолютно збігатиметься з класичною біполярною меліоративно-пейоративною шкалою, як зображено це на схемі 3.1.2.8:

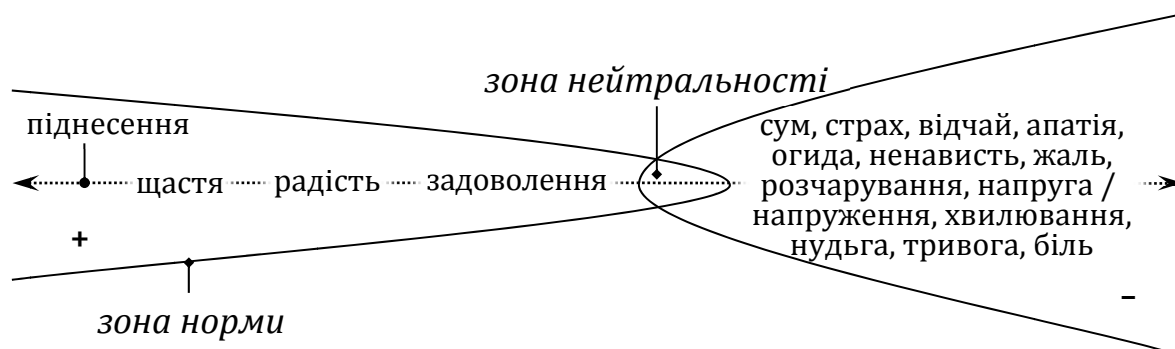

Схема 3.1.2.8. Субстантивна база аксіологічної шкали емоційно-чуттєвої оцінки

Якщо об'єктом емоційно-чуттєвого оцінювання є сам щоденникар, то, на нашу думку, ідеться про відносно об'єктивну оцінку, тому що власний психологічний стан повноцінно й правдиво може схарактеризувати лише він. Оцінка ж емоцій та переживань іншої особи завжди буде суб'єктивною, такою, що може спростовуватися. Спектр позитивних оцінок охоплює відтінки відчуттів піднесення, задоволення, радості, щастя тощо, його репрезентують лексеми *задоволений* (*задоволено, задоволення*), *радий / радісний* (*радісно, радість, радіти*), *тривожно-радісний*, *піднесено-радісний*, *веселий* (*весело, веселитися, веселощі*), *щасливий* (*щасливо, щастя*), *піднесений* (*піднесено, піднесення*) тощо: *А я от їду барином – і страшенно задоволений...* (В., 25.05.1952); *Тривожно-радісний, я вийшов* (М., 11.01.1958); *Слухав з надзвичайною зацікавленістю, веселий, бадьорий і дружній* (Д., 24.08.1943).

На відрізковій оцінній шкалі зі знаком “-” уміщено палітру неприємних відчуттів та емоцій об'єкта: від тривоги, страху, зневіри до огиди й ненависті, типовою частиномовною реалізацією для яких, на відміну від більшості загальних і часткових оцінок, є субстантиви *сум* (*сумувати, сумно, сумний*), *страх* (*страшно, боятися*), *відчай, апатія* (*апатично, апатичний*), *розчарування, огида*

(огидний, огидно), ненависть (ненависний, ненавидіти), жаль, ностальгія, напруга / напруження, нудьга (нудитися, нудний), тривога (тривожний, тривожно, тривожитися), хвилювання (схвилюваний, хвилюватися), біль (болісний, болісно), нещастя (нещасний / бідний) і т. ін.: *Із сумом розумію, що ніколи не зможу емігрувати* (Мос., 10.04.1989); *Народ дивився і завмирає од страху* (Д., 26.05.1942); *Я у відчаї* (М., 17.08.1964); *Апатія й тотальне розчарування народу* (М., 31.12.1992); ...саме це слово викликає *огиду*... (Мос., 13.02.1991); *Весь час у напруженні* (М., 9.01.1992); *Нудьга* (М., 27.03.1960); *Учора цілий вечір був схвилюваний, весь переповнений складними думками: промайнуло моє буремне життя* (Д., 12.09.1954); *Це навіть не жаль, це ностальгія, ота, як у Тарковського...* (Мос., 27.04.1989); *Як боляче, що в наших умовах неможлива звичайна людська солідарність – загальної голодівки і протесту* (Ст., запис 11); *Бідний Сталін!* (Д., 23.04.1942).

Змістовими параметрами **фізіологічно-естетичної оцінки** є:

- 1) риси зовнішності, фізіологічні особливості (анатомічна оцінка);
- 2) стан здоров'я об'єкта (медична оцінка);
- 3) вікові характеристики.

Щодо першої групи, то її семна специфікація 'привабливі риси' – 'непривабливі риси' корелює з меліоративно-пейоративною шкалою оцінок. Те, що естетично привабливе, на думку щоденникаря, оцінюється як позитивне й природно асоціюється з нормою, те, що непривабливе, бридке, дістає негативну оцінку (див. схему 3.1.2.9).

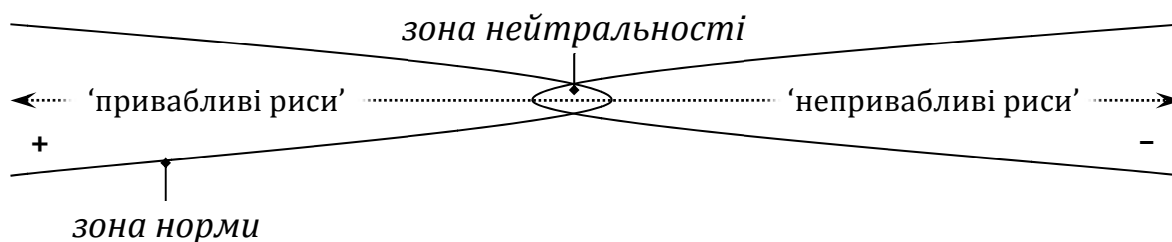

Схема 3.1.2.9. Семна база аксіологічної шкали
фізіологічно-естетичної оцінки (зовнішність)

Об'єкти меліоративної фізіологічно-естетичної оцінки – це особи, які належать до аксіологічних секторів “Я-перехожий”, “Я-знайомий” і “Я-колега”. Інструментарій позитивнооцінних експлікаторів інтегрує інваріантна сема ‘привабливі риси’, він обмежений словами *гарний, красивий (красень), чистий, атлетичний (атлет), сильний, стрункий, симпатичний, привабливий*: *Поруч сидить Чхеїдзе... Красавець* *мужчина і лагідний, скромний, тихий...* (В., 28.06.1952); *Симпатична* *молода людина* [В. Нестайко. – Л. Д.] (М., 11.01.1958); *Атлет... Стрункий красень* [П. Лубенський. – Л. Д.] (М., 23.12.1970); *Обидві досить гарнесенькі, з гарними фігурками* (Д., 22.10.1954).

Лексеми зі знаком “-” здебільшого називають риси зовнішності людини, її статури, частини тіла, репрезентуючи авторське сприйняття їх як бридких, негарних, несимпатичних. Корпус пейоративних оцінок значно ширший, його формують слова *пикатий (пика), патлатий (патли), незграбний, скоцюблений, кривий, косий, тонкий, страшний, негарний, некрасивий, непривабливий, брудний, бридкий* і т. ін. Об'єктом такого оцінювання може бути сам письменник як осердя аксіологічного кола “Я-особистість”: *Розмахуючи довжелезними патлами, я читав тоді вірші про реальну любов до небезпечної вітчизни* (Мос., 13.04.1989); *Час на сцену, Костику, твій вихід. Глядачі, слухачі і читачі скупили за твоєю незграбною постаттю, тихим і*

хрипкуватим голосом; в'ються нетлі, палають зорі, не вмовкають цвіркуни (Мос., 1.08.1992). Негативна оцінка зовнішності малознайомих / незнайомих осіб (здебільшого з аксіологічних секторів "Я-перехожий", "Я-знайомий", "Я-політика") не лише експлікує їхню невідповідність уявленням діариста про красу, а реалізує імпліцитне ставлення до кого-небудь загалом: ненависть, неприязнь, огиду, обурення тощо: *Але пики в обох злі, як у гадюк* (Д., 22.10.1954); *Пригадую диявольську пику, що скорчив Берія, коли привезли мене до Сталіна...* (Д., 10.08.1953); *Ходжу скоцублений* (М., 24.06.1987).

Аксіологічно конотовані лексеми, які детермінують стан здоров'я, стосуються головню самого письменника й марковані лише знаком "-", оскільки позитивно обарвлений відтинок аксіологічної шкали відсутній. Пейоративний континуум експлікаторів формують:

1) об'єктивні медичні терміни – назви хвороб: *аритмія, тахікардія, радикуліт, ангіна, трахеїт, грип, застуда, бронхіт* тощо: *Стомився. Тахікардія, аритмія* (М., 27.01.1961); *Та й куди ти підеш, коли температура під 40, страшний нежить і кашель, що роздирає душу...* (Мос., 14.11.1998); *Ось уже десятий день хворію – трахеїт, бронхіт* (М., 19.04.1987); *Боліло горло – ангіна... Потім – радикуліт* (М., 24.06.1987);

2) загальноновживані слова *утомлений* (*утома, утомлено, втомитися*), *змучений* (*змучено, змучитися, мука, мучитися*), *хворий* (*хвороба, хворіти*), *знесилений / безсилий* (*знесилено, безсилля, безсилий*), *безпорадний* (*безпорадно, безпорадність*), *біль* (*боляче, боліти*), *виснажений* (*виснажено, виснажитися*) та ін. із семантикою поганого / важкого самопочуття, фізичної безпорадності, безсилля: *Так в тяжкій безнадійності і помер у великих*

муках... (Д., 28.10.1943); *Фізично я майже безпорадний, хоч морально ще не зовсім виснажився* (С., 22.07.1963); *Так іще ніколи не боліло. Мучився днів чотири чи п'ять* (М., 24.06.1987); *...я спочивав начебто в Барвісі тижнів зо три і повернувся звідти знову хворим* (Д., 25.04.1948).

Осібне місце в континуумі фізіологічно-естетичних оцінок належить тим лексемам, які репрезентують вікові характеристики об'єкта. Їхня семантична специфікація "старий" – "молодий" лише ситуативно корелює зі знаками "+" / "-" або не корелює взагалі. Аналізовані полярні значення регулярно експліковані таким прикметниковим та іменниковим корпусом: *старий* (*старість*); *молодий* (*молодість, молодь, молодик*), *юний* (*юнацький, юнацтво, юнь, юнак*), напр.: *Дивився я, стара вже людина, і думав: та хіба ж можна вмерти? Ніколи!* (В., 27.12.1948); *Мене дуже вразила одна моя бесіда з бійцем-шофером, молодим, хорошим сибірським юнаком* (Д., 19.01.1944).

Лексеми із семантикою **морально-етичної суб'єктивної оцінки** не прив'язані до певного аксіологічного кола. Вони стосуються і відомих, і невідомих авторів осіб, і його самого. Ця група об'єднує слова, які репрезентують соціальні норми й правила поведінки, уявлення письменника про добро та зло, порядність / непорядність, людські чесноти тощо. Усередині аналізованого типу частковооцінних значень простежено доволі чітку диференціацію на меліоративні й пейоративні: щоденникар маркує знаком "-" те, що ототожнює з безчестям, злом, непорядною поведінкою, недотриманням моральних норм, а позитивним письменник визнає все те, що, на його переконання, асоціюється з добром, порядністю, гідністю тощо (див. схему 3.1.2.10).

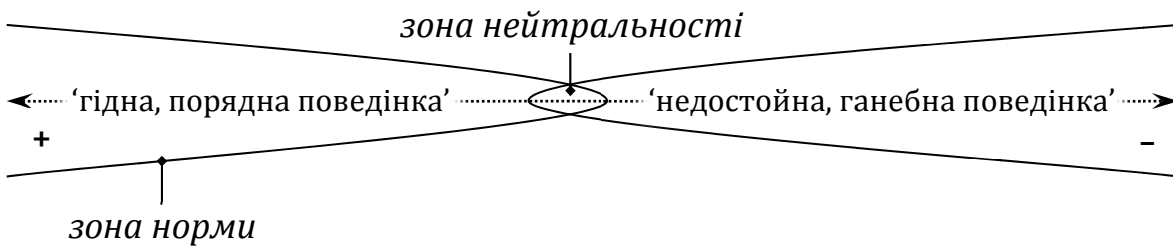

Схема 3.1.2.10. Семна база аксіологічної шкали морально-етичної оцінки

Негативно обарвлені морально-етичні оцінки об'єднує семантика обурення, невдоволення, гніву аж до ненависті. З-поміж них ядерну позицію займають іменники й дієслова, а навколоядерну – прикметники та прислівники: *негідник, маніяк, скот, авантюрист, падлюка, мерзотник, мерзота, парій, ізгой, люмпен, шкода (шкодити), холуй (холуйство), цькування (цькувати), грабіж / крадіжка (грабувати / красти), гвалт (гвалтувати), хамство (по-хамськи, хамський, хамити, охаміти), свинство (по-свинськи, свинський), агресія (агресивний), зло (злий), безчестя (безчесний), нехлюйство, брехня (брехати); сахатися, докучати (надокучливий), огризатися, паскудити, гудити; людоджерський, нечесний (нечесно), брутальний (брутально)*. Призначення зафіксованих субстантивів – оцінювання об'єкта через його номінацію: *Не міг одмовити двом редакційним маніячкам, тепер буду довго каятись* (Д., 21.11.1943); *Звичайно, ніхто навіть не подумав взяти за комір цього негідника* (С., 16.10.1962); *Авантюристів у нас вдосталь – і вони рвуться до влади* (М., 24.01.1989); *Письменник став парією, ізгоєм* (М., 30.05.1973); *Падлюки з штабу ухитрилися...* (Д., 12.07.1942). Крім того, аналізовану групу часткових оцінок репрезентують іменники з інтегрувальною семою 'поведінка об'єкта': *Невже ось таким холуйством можна прислужитися чомусь доброму?* (Ст., запис 8); *Тепер цькування зайшло на нове коло* (Ст., запис 3). Морально-

етична оцінка, виражена аксіологічно маркованими вербативами, реалізує ставлення щоденникаря до дій об'єктів: *Вони **крали, били, грабували і гвалтували*** (Д., 15.03.1942); *Вони **сахалися** мене, мов чумного* (Ст., запис 4); *Н, на мою думку, зовсім **охамів*** (Д., 21.04.1942); *Стало відомо, що КДБ, міліція, партком старанно **нацьковують** проти мене людей* (Ст., запис 3); *Особливо **докучав** капітан Любавін* (Ст., запис 3); *Але обидві **огризалися** на мої запитання, наче перед ними стояв не сивий відвідувач, а їхній найлютіший ворог* (Д., 22.10.1954). За допомогою пейоративно конотованих адвербативів й атрибутивів діаристи оцінюють морально-етичні характеристики об'єкта шляхом експлікації його ознаки або ознаки його дії / стану: *А взагалі Росія веде себе по відношенню до України **по-свинськи*** (М., 17.05.1992); *Молоді люмпени, доволі **агресивні**, а втім, і **боягузливі** за певних обставин* (Мос., 14.04.1993); *Бо пишатися вони не вміють, бо люблять тільки **хамською** любов'ю* (Ст., запис 9–10); *Один з них мало не побив мене за те, що я сказав уголос про його **брутальне** поводження* (Ст., запис 1); *Нашу з Рильським роботу перевіряє чиновник, причім **нечесний** чиновник, заробітчанин... І хочуть, щоб я наслідував його, вірив і признавав його зауваження* (В., 12.02.1952); *Що за політика **людоджерська!*** (М., 1.04.1988).

Позитивно заряджені морально-етичні суб'єктивні оцінки менш продуктивні в описуваних щоденникових дискурсах. Вони функціують здебільшого в межах модусів захвату, замилювання, схвалення тощо і стосуються самого автора або відомих, небайдужих йому людей. Аналізовану підгрупу оцінок репрезентують головно прикметники й прислівники та семантично співвідносні з ними іменники: *чесний* (*чесно, честь, чесноти*), *добрий* (*добре, добро,*

доброта), гідний (гідно, гідність), правдивий (правдиво, правда), серйозний (серйозно), благородний (благородно, благородство), високоморальний, ніжний (ніжність), ліричний, по-дитячому, ласкавий (ласкаво, ласка): Людина, що не має ні листів, ні грошей (навіть на те, щоб закупити продукти на 4 крб. місячно), він [С. Ф. Скалич. – Л. Д.] тримається з винятковою **гідністю** (Ст., запис 12); Вольному воля, а я завжди говорю **серйозно**. Я людина **серйозна**. Я ніколи в житті не сміявся. І мені противно дивитись, коли люди сміються (Д., 6.03.1942); А я – я говорю **чесно!** – на це не сподівався! (В., 30.01.1949); Повинен поки що сказати, що Маяковський був великий чоловік, з отакеним серцем. **Благородства** надзвичайного (В., 24.08.1952); Мужня зовнішність – і **по-дитячому добре, ніжне, ліричне** серце (М., 23.12.1970);

Континуум **суспільно-політичних, зокрема ідеологічних, оцінок** яскраво ілюструє хронологічну динаміку й статику знака оцінки (“+” / “-”), яка має суб’єктивний характер і функціює в межах аксіологічного кола “Я-громадянин”.

З-поміж ідеологічних оцінок виділяємо підгрупу тих, які не змінюють знак аксіологічного маркера в діаріушах різних років і авторів. Вони об’єктивно, навіть поза контекстом, не втрачають меліоративного або пейоративного забарвлення. Статично позитивно конотованим в українському щоденниковому дискурсі є лексеми *патріотичний, патріот, патріотично*, однаке примітно, що в діаріушах середини ХХ століття вони стоять в одному синонімічному ряді зі словами *комуністичний, комуніст*, що видається закономірним для тогочасного ідеологічного ладу: *Я патріот Радянського Союзу і комуніст, хоча й недосконалий, проте в великій мірі вищий за добру половину*

гнобителів моїх (Д., 5.06.1945). Стабільне об'єктивно негативне забарвлення демонструють субстантиви й співвідносні з ними ад'єктиви *диктатор* (*диктаторський*), *шовініст* (*шовіністичний*), *партократ* (*партократичний*), *сталінщина*, *брежнєвщина*, *безлад* / *безладдя*, *чистки*, *голод*, *репресія*, *війна*, *денаціоналізація* (*денаціоналізований*), *імперія* (*імперіалізм*, *імперський*), якими щоденникарі характеризують недостойних політичних діячів, негативні тенденції в суспільно-політичному ладі або попередні періоди в історії України: *Мерзенний диктатор Чаушеску заарештований!* (М., 24.12.1989); *На мій погляд, треба звернутися до оцінки, яку йому [Сталінові. – Л. Д.] дав народ – деспот, кат, кривавий маніяк, що винищив щонайменше 50 млн. радянських людей (чистки, голод, репресії, війна – 20 млн., знову голод і знову репресії)* (М., 26.09.1987); *Тепер шовіністи й партократи злорадіють – оце вам незалежність!* (М., 31.12.1992); *А половина з тих, хто розмовляє [українською. – Л. Д.], денаціоналізовані, байдужі до національних питань або залякані сталінщиною та брежнєвщиною* (М., 21.09.1989); *Навіть Солженіцин – дарма що розумний, і сам зазнав горя – не може повністю позбутися імперських амбіцій* (М., 9.10.1990); *У центрі – безладдя* (М., 4.09.1991); *Та й сам народ наш такий роз'єднаний, денаціоналізований, деморалізований, що з його боку не буде ніякої підтримки...* (М., 28.02.1989).

Змінність аксіологічного маркера демонструють лексеми *комуністичний*, *комуніст*, *комунізм*, *радянський*. У щоденниках 40–50-х років ХХ століття називання об'єкта комуністом або радянським митцем / робітником має меліоративне забарвлення, проте вже з 60-х років така оцінка з уст українських майстрів слова все частіше

отримує негативну специфікацію, часом з відтінком іронії. Зміна місця лексеми на шкалі оцінок спричинена соціокультурною, суспільно-політичною переорієнтацією та переглядом системи цінностей: *Годі б уже мені мучитися і спокутувати свій гріх перед Сталіним. Треба прийматись за роботу і довести йому, що я **радянський** митець.., а не одіозна талановита постать з “обмеженим світоглядом”* (Д., 1.03.1944); ***Радянська** література правди не писала* (М., 14.11.1992); ***Комуністи** все роблять, щоб завалити державу, щоб установити **радянську** владу і Союз* (М., 5.10.1994); *Почалася моя робота. Бригада [...] – ударна, **комуністична**. Чи не половина робітників – партійні. Це показова бригада. Вони мали мене виховувати* (Ст., запис 1). Пейоративно марковані в щоденниках 40–50-х років заангажовані оцінки *націоналістичний* (*націоналіст, націоналізм*) ототожнюються з поняттям “ворог народу”, у дискурсі діаріушів наступних років через низку суспільно-політичних змін вони набувають меліоративного обарвлення, пор.: *Староста. Поліцай. **Націоналіст**. Дворушник* (Д., 12.06.1942); *Керівництво навіяло йому думку, що я **ворог народу**, небезпечна і шкідлива людина, **націоналіст, контрреволюціонер**, поплічник Гітлера і диявола* (Д., 19.04.1944); *А тепер по секрету: я гордий, я задаюсь, що я переміг, переборов у собі і заздрощі, і **націоналістичну коросту**, і все-все...* (В., 20.01.1951); *А я чесно дивлюся у вікно. І мені так хороше, що я **не націоналіст!** Ні!* (В., 21.02.1951); *Потім Бадзьо був репресований як автор **націоналістичної** роботи “Право жити”. **Націоналістичної** тому, що, за Бадзем, кожен народ має дихати, а не животіти під імперіальною кормигною* (Ст., запис 8). Отже, аксіологічна шкала часткової ідеологічної оцінки має такий вигляд:

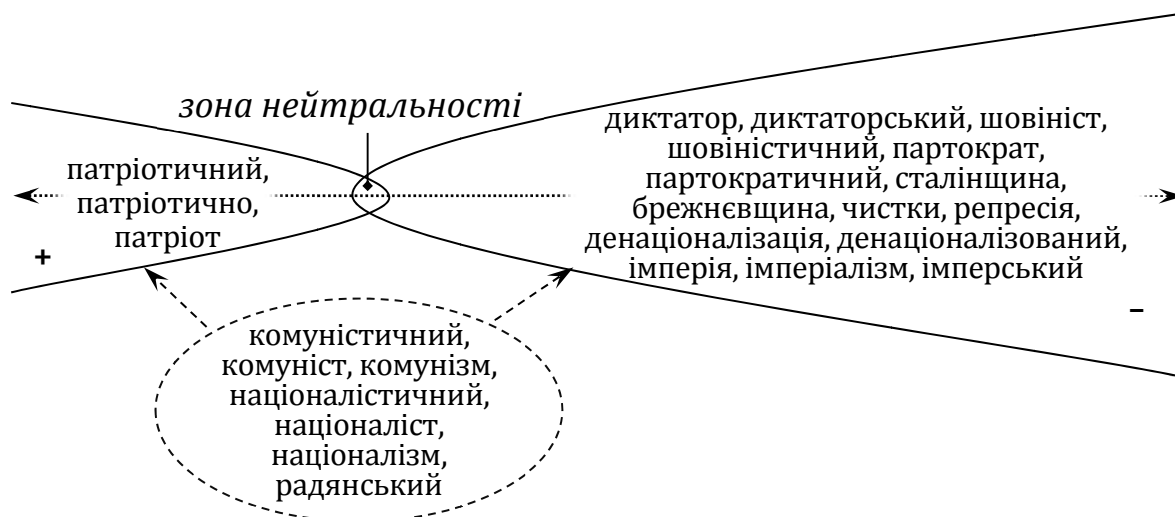

Схема 3.1.2.11. Аксіологічна шкала ідеологічної оцінки

Незважаючи на те, що в кожного письменника як свідомого громадянина завжди є власна позиція стосовно подій, які відбуваються в державі, група ідеологічних оцінок належить до найменш продуктивних в українському щоденниковому дискурсі другої половини ХХ століття. Автори цю тему або свідомо оминали з огляду на специфіку інтенційного вектора діаріуша (К. Москалець), або, можливо, до певного часу остерігалися ймовірних наслідків свого правдорубства (Володимир Малик), або були заручниками часу й тоталітарного режиму (Остап Вишня, О. Довженко), тому ідеологію, суспільно-політичний лад як мікротеми щоденників репрезентують здебільшого імплікатури, підтекст.

3.1.3. Тропи як продуктивні репрезентанти оцінки

Лексико-семантичні зображально-виражальні засоби, безперечно, є мовними феноменами, тому що вони формуються в мовленні і є наслідком переосмислення значення лексем. Тропи, не руйнуючи референцію, трансформують стереотип світобачення реципієнта, його розуміння мово-

вираження. Їхня природа полягає в нашаруванні на денотативний зміст лексеми елементів виразності, які є наслідком операцій тотожності, сумісності, контрастності, подібності тощо. “Фактично тропи, – наголошує Л. І. Мацько, – є стилістично маркованою вторинною номінацією” [111, с. 327], до якої автор вдається, шукаючи нові, оригінальні засоби образності. Вони є релевантними для літературно-художнього жанрового різновиду діаріуша, який активізується в другій половині ХХ століття поряд із класичним, фактографічним щоденником і виходить за межі письменницької чернетки або простої хроніки, стаючи орнаменталізованою й белетризованою “формою особистісного самовираження” [160, с. 99]. Для подання художньо змодельованої інформації в такому щоденникові майстри слова не принагідно, а регулярно залучають ресурс красного письменства, зокрема систему зображально-виражальних засобів. З-поміж обстежених діарійних дискурсів до фактографічного типу найбільше тяжіє “Синя книга” Володимира Малика, а до орнаменталізованого – “Келія Чайної Троянди” К. Москальця.

Важливо тримати на оці те, що специфіка функціонування будь-якого художнього засобу вмотивована письменницькою манерою щоденникаря, його вподобаннями, ситуативною доцільністю тощо. Здатність виконувати оцінну функцію – одна з основних потенцій тропів, оскільки висловлення власної думки про об’єкт у формі метафори, оксиморона, перифрази й т. ін. репрезентує авторську небайдужість до цього об’єкта, позитивно або негативно марковану цінність об’єкта для митця. Арсенал художніх засобів озброює діариста невичерпним інструментарієм для влучного, образно яскравого експлікування суб’єктивної або об’єктивної оцінки. Традиційно основу тропеїчної системи формують метафора, епітет, гіпербола, літота, перифраза.

Аксіоматично слід сприймати й те, що всі різновиди діаріюшів наповнені аксіологічно зарядженими засобами **епітетизації**, які реалізують діахронно зумовлену 1) суспільну й 2) індивідуальну думку. Призначення перших засобів полягає в тому, що вони, усталюючись як узуальні, логіко-класифікаційні характеристики предметів / явищ / осіб, експлікують об'єктивну оцінку: *Неймовірно добре пише, це, може, вперше я читаю український роман із таким захопленням і зачудуванням* (Мос., 6.08.1992). Специфіку й роль других визначає те, що вони, індивідуалізуючи мову щоденникаря й виконуючи художньо-естетичну функцію, маніфестують суб'єктивну оцінку: *Чорна дата!* (М., 22.06.1966); *Ти забрав мою матір, мою золоту душу, ти обікрав моє серце!* (М., 6.09.1962). Є підстави твердити, що межа між вирізненими групами епітетів дифузно-умовна, “надто коли враховувати психологічний компонент у їхній семантиці” [65, с. 171]. Отже, вони не становлять окремої підсистеми загально- й частковоаксіологічних репрезентантів оцінки, а іманентно закладені в значеннєвому обсязі суб'єктивної та об'єктивної оцінки, супроводжують її від моменту виникнення й до всіх можливих форм реалізації й цим протиставляються іншим тропам з яскраво вираженою аксіологічною специфікацією – метафорам, перифразам, оксиморонам, гіперболам, літотам.

Метафори є найпродуктивнішою групою лексико-стилістичних засобів вираження оцінки. Пов'язано це насамперед з невичерпними функційними й семантичними можливостями цього тропу: діарист-письменник, досконало володіючи арсеналом зображально-виражальних засобів мови, за допомогою метафори створює унікальні, надзвичайно яскраві, влучні образи, позитивний чи негативний емоційний ефект. Погоджуємося із Н. Д. Арутюною, яка

стверджує, що сам механізм мислення налаштований на продукування метафори: “Людина здатна не тільки ідентифікувати окремі об’єкти, не тільки усвідомлювати подібність між сферами, які сприймаються різними органами чуття (пор.: *твердий метал і твердий звук, тепле повітря і теплий тон*), а й фіксувати спільність між конкретними та абстрактними об’єктами, матерією і духом (пор.: *вода тече, життя тече, час тече, думки течуть*) ...людина не стільки відкриває схожість, скільки створює її” [8, с. 6].

У сучасній науці метафора давно вийшла за межі тлумачення як суто поетичного тропу, її сприймають як “певну ментальну (когнітивну) модель, за допомогою якої відбувається осягнення дійсності, а нова інформація, явища й предмети отримують свої назви й оцінку” [105, с. 149]. І ця ментальна модель у щоденниковому дискурсі відбиває й особливості конкретної мови, і специфіку мови кожного автора, і культури, яка її породжує. У ній часто закодовано архетипні образи, національні ідіоми, паремії тощо, наприклад: *Дивізія – це на раз пообідать* (Д., 1941); *Приятельські стежки між мною та Негодою і Оглобліним, можна сказати, позаростали буйним шпоришем* (С., 5.09.1963). Метафора справляє бажаний прагматичний вплив на адресата за умови, якщо він володіє достатнім рівнем фонових знань. Однак дослідники прагматики дискурсу слушно зауважують, що не варто нехтувати й конкретним, ситуативним її значенням.

Сучасна філологія пропонує різноаспектні класифікації метафори, зокрема такі: 1) за структурою: прості (однокомпонентні), складні (багатокомпонентні); 2) за частиномовним виявом основного компонента метафори: іменникові, прикметникові, дієслівні; 3) за функцією: порівняння, протиставлення, загадка, номінація, базисна мета-

фора, приписування властивостей, відкриття; 4) за належністю до систем мови й мовлення: узуальні (або стерті, мертві, згаслі, мовні), авторські (образні, оказіональні, мовленнєві); 5) за семантикою: антропометафори (персоніфікація, прозопопея, уособлення), зоометафори, ботанометафори (або біометафори), метафори-опредмечування ознак, метафори-синестезії (сенсорні метафори) та ін. Для з'ясування специфіки реалізації оцінки за допомогою метафори вважаємо недоцільним послуговування структурними або частиномовними типологіями, натомість варто озброїтися змістовою таксономією метафор, тому що осердя оцінки – це значення та його знак (“+” або “-”).

Услід за прихильниками семантичного принципу класифікування (Б. І. Болквадзе [26], О. А. Вербицька [37], Т. А. Єщенко [64], А. В. Купіна [98], Л. В. Макаренко [106], О. І. Тимченко [179], О. М. Тищенко [180], А. О. Ткаченко [182]) метафори-експлікатори оцінки диференціюємо на три великі групи (метафора-оживлення, метафора-опредмечування, метафора-синестезія), кожна з яких зазнає внутрішнього поділу (див. схему 3.1.3.1.).

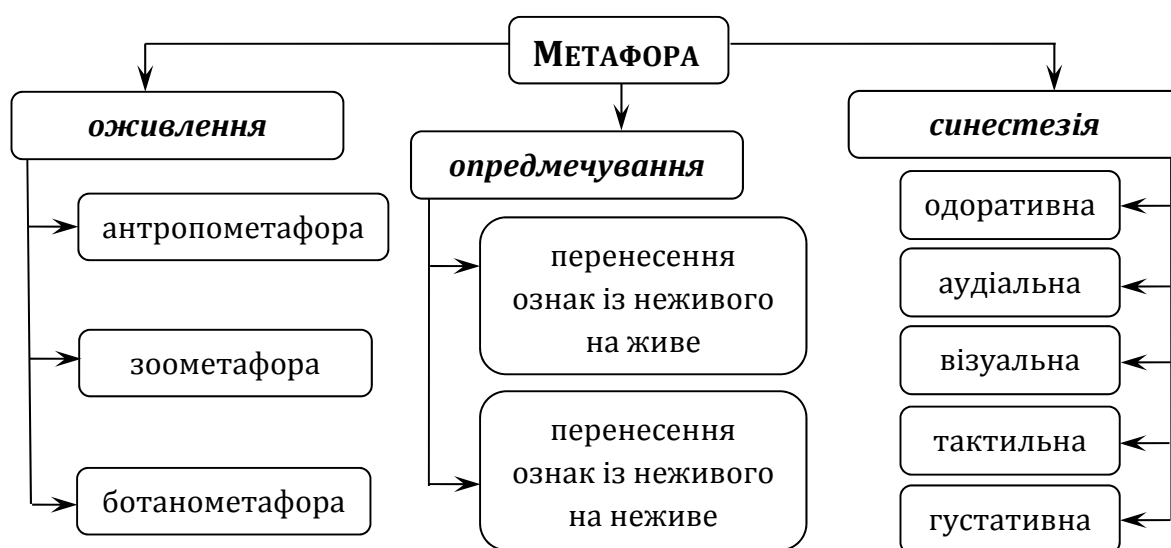

Схема 3.1.3.1. Семантична класифікація метафори

Метафору-оживлення, або персоніфікацію, уособлення, логічно вважають первинною, оскільки “оживлення природи було первинним (“наївним”) ступенем розвитку метафоричного мислення” [72, с. 35]. Залежно від того, чиї саме риси / ознаки приписано об’єктові, цей різновид сегментують на антропометафору, зоометафору й ботанометафору.

Завдяки антропометафорі значення поняття / предмета / явища збагачується семою ‘людинототожність’. Олюднення неживого відбувається під час суб’єктивного оцінювання об’єктів, які здебільшого належать до аксіологічного кола “Я-громадянин”: *Усе, що створено на Україні за останні 60 років, поточено бацилою недуги* (Ст., запис 8); *Крихітна батьківщина, одна тільки вона здатна нагодувати тебе словом, спокоєм і святістю* (Мос., 10.04.1989); *Природа / космос – це Христос, зраджений людиною і розіп’ятий за посередництва техніки; але оцей Розіп’ятий воскресне, щоб порятувати людину, яка зрадила і відреклася, порятувати Іуду і Петра* (Мос., 6.07.1997); *Щоб лікувати суспільні болячки, яких у нас більше, ніж досить, треба не боятись роздягнути хворого і змазувати ті виразки добрим квачем критики, правди* (М., 30.10.1986). Крім того, у межах антропометафори відбувається перенесення ознак від однієї людини на іншу. Цей різновид зафіксовано в аксіологічних колах “Я-митець”, “Я з-поміж людей”, причому щоденникарі послуговуються таким художнім засобом для синхронного номінування й позитивного оцінювання об’єкта: *Він був добрий дух лугу і риби* (Д., 2.04.1942). Зрідка в щоденниках фіксуємо зоометафору. Її основна функція – негативне оцінювання об’єктів: *І тільки сьогодні, майже через два роки, довідавсь я, що була*

гадина, що вкусила мене нишком під серце [про Ч. М. – Л. Д.] (Д., 19.09.1945); *Ота поетична індичка може сказати: “Зачем?”* (В., 3.12.1951); *Це якийсь шашіль у мові* (В., 12.02.1952). Ботанометафора (ототожнення об'єкта з рослинами) в досліджуваному дискурсі виявляє однакову продуктивність на рівні позитивного й негативного оцінювання: *Сумні приклади з кібернетикою, генетикою, бурхливе проростання поганок в літературі і живопису...* (С., 8.10.1962); *І як приємно, коли полтавський “лорд-мер” квітне* (В., 27.12.1948). На основі перенесення ознак рослин на істот / неістот синтезуються узуальні суспільно-політичні метафори, релевантна сфера використання яких – аксіологічне коло “Я-громадянин”: *Це паростки демократії* [про сесію Верховної Ради України. – Л. Д.] (М., 14.06.1990); *Як може розвиватися національне дерево, коли йому врубано півкрони?* (Ст., запис 8).

Опредмечування як різновид метафори традиційно витлумачують як перенесення ознак 1) із неживого на живе, 2) із неживого на неживе. Обидва рідновиди демонструють результативність в експлікуванні здебільшого негативної суб'єктивної оцінки в аксіологічних колах “Я-митець”, “Я-громадянин” і “Я з-поміж людей”: *По-моєму, мемуари – некролог...* (В., 28.06.1952); *Та й наша Полтавщина – це заповідник реакції* (М., 4.09.91); *Одному з них я був потрібен, доки міг щось допомогти, другий виявився звичайнісіньким флюгером* (С., 5.09.1963); *Відтак і техніка – не-обхідна для виконання Божої волі. Вона – хрест ганьби, який Христовою смертю-воскресінням преображається на Хрест Слави і Спасіння* (Мос., 6.07.1997); *До чого змілів наш гумор, як зубожіла сатира* (С., 21.10.1962). Зрідка метафора-опредмечування експлікує меліоративну оцінку: *Слова у його поезіях репаються від*

пристрасті і думок (С., 8.10.1962); *Роздмухуєш жаринку життя свідомости, яка зайнялася від кави, тютюну і Моцарта* (Мос., 14.04.93).

Щодо метафори-синестезії, або перенесення ознак з однієї чуттєвої сфери на іншу, то вона утворює непродуктивну групу в письменницькому щоденниковому дискурсі. Діаристи здебільшого послуговуються лексемами із прямим частковооцінним сенсорно-естетичним значенням. Специфікою метафори-синестезії є те, що вона перебуває на покордонні метафори й оксиморона, оскільки щоденникарі, удаючись до форми гри слів, поєднують у межах одного висловлення непоєднувані з погляду органолептики лексеми: *...які солодкі ці гіркі блискучі пахощі, яке все нове і справжнє у глибинах простору, котрі нарешті відкрилися натомленим очам...* (Мос., 20.03.1991); *Ні, я не розучився писати, і корінь, який тримаю в руках, пахне вічним сяйливим буттям, пахне печальною радістю...* (Мос., 13.04.1989). Конституенти метафори-синестезії належать до різних чуттєвих сфер людини: густативної (*солодкі, гіркі*), візуальної (*блискучі*) та одоративної (*пахощі*). Прикметно, що в континуумі зафіксованих метафор не спостережено безпосереднього зв'язку між типом метафори й знаком репрезентованої нею оцінки.

У сучасній лінгвістиці усталилася думка, що **перифрази** пов'язані з новою аксіологічною семантикою слів і словосполучень, яка виникає у зв'язку з бажанням дати предметові, явищу, особі, дії певну оцінку [173, с. 68]. Така оцінка нерідко є "прихованою", оскільки вможливорює уникнення прямого номінування осіб або їхніх ознак, властивостей, дій тощо. Зауважимо, що в досліджуваному дискурсі цей троп не є продуктивним, тому що в письменник-щоденникарі залишається сам на сам із собою й

може дозволити собі називати речі своїми іменами, не кодуючи їх. Це пояснено тим, що в діаріушах перифрази виконують здебільшого експресивну або підсилювальну, а не пом'якшувальну функції, тобто функцію евфемізму. Здебільшого в основі перифрази – вирізнення характерної риси, яскравої ознаки об'єкта, що сприяє легкому розумінню змісту тропа та його декодуванню. Найбільшу концентрацію негативно обарвлених перифраз спостережено в аксіологічному колі “Я-громадянин”. Історичні, політичні й суспільні події, явища, конкретні особи за допомогою аналізованого тропу отримують якісно нову, заряджену різкою пейоративною тональністю назву: *Яка фатальна для Росії, для України, для всіх народів Союзу, окрім Фінляндії та Польщі, помилка історії* [Велика Жовтнева соціалістична революція. – Л. Д.]! (М., 6.11.1990); *Ліквідовано СРСР – хижу імперію...* (М., 15.12.1991); *Тоталітарна божевільня-імперія, у якій випало народитися, щосили створювала ілюзію своєї вічності і непорушності* (Мос., 8.08.1994); *Уздівши пам'ятник деспота* [Сталіна. – Л. Д.], *він запитав мене...* (С., 19.09.1962); *І жодна художня наволоч не замалювала їх на пам'ять нащадкам, боячись, мабуть, звинувачень в націоналізмі або біологізмі чи пантеїзмі, чи ще якомусь “ізмі”* (Д., 4.10.1954).

В аксіологічному колі “Я-митець” перифраза також демонструє високий ступінь продуктивності. Для оцінювання письменницької праці автори послуговуються здебільшого позитивно маркованими перифразами, часто обарвленими патетикою: *Поезія – це прекрасна мудрість* (С., 21.10.1962); *Хай тільки не зневажає він нас, маленьких чорноробів поезії* (С., 18.09.1962). В аксіологічних колах “Я-громадянин” і “Я-довкілля” меліоративну перифразу фіксуємо спорадично: *Плакав у кабінці для голосування,*

коли викреслював **лицарів** наших – Чорновола, Лук'яненка, Юхновського, але проголосував за Кравчука (М., 2.12.1991); *Блакитне яскраве небо і жовта шпаківня на чорній яблуні, яка виростає з білого снігу, під яким також чорна земля, дивлячись на яку із космосу, не бачиш цієї чорноти, – освітлений ізмарагд, усміхнений сапфір, дорогоцінна кулька* [про планету Земля. – Л. Д.] (Мос., 21.02.1991). В обстежених щоденникових дискурсах майстри слова не лише активно продукують індивідуально-авторські перифрази, які репрезентовано вище, а й використовують ресурс узуальних, загальнономовних перифраз: *Розпадається сталінська тюрма народів!* (М., 9.12.1989); *Лицеміри в рясах прекрасного Ісуса і його матір перетворили в насильників людської плоті і духу* (С., 8.10.1962); *...і Бунін, і Зеров наважилися би народитися вдруге – адже ці, червоні* [комуністи. – Л. Д.], *втратили силу...* (Мос., 23.09.1998); *Він* [С. Ф. Скалич. – Л. Д.] *Божий чоловік, дуже сумлінний за вдачею, вірує в нове пришестя Христа з фанатичною відданістю* (Ст., запис 12).

До використання **гіперболи** і її своєрідного антиподу – **літоти** щоденникарі вдаються з метою підкресленого посилення / применшення розмірів, рис, значення оцінюваного об'єкта тощо. Ці художні засоби сприяють пожвавленню викладу, акцентуванню уваги на сутнісних характеристиках повідомлюваного. Здебільшого гіпербола й літота репрезентовані у складі епітетів, метафор чи порівнянь. Такий синкретизм посилює емоційно-оцінний ефект, увиразнює модальну сферу щоденникового дискурсу, зокрема її аксіологічний складник: *Кінотеатри жалюгідні, екрани подібні до поштових марок, маленькі, як правило, скрізь, і нікому в голову не приходить, що екрани можуть бути великими і враження од картини зовсім*

іншим – величним і прекрасним (Д., 4.07.1945); *Яку гору труда перевернув І. С. Їжакевич!* (В., 30.01.1949); *Замучені, зганьблені, голодні, нещасні жінки плакали, цілували наших бійців, цілували все, що було на них, цілували зброю, припадали до холодних танків на снігу і поливали їх горючими сльозами* (Д., 6.03.1942).

Нетиповим для щоденникового дискурсу є **оксиморон** – специфічний засіб вираження категорії оцінки, який утворюється сполученням семантично непок'єднаних лексем, що водночас перетворюється на гру слів, каламбур. Ефектний аксіологічний образ автор формує за допомогою полярних за змістом прислівників, прикметників, іменників і дієслів з оцінним емоційно-чуттєвим, морально-етичним, суспільно-політичним, аудіальним, фізіологічно-естетичним та іншим значенням: *Я стою у черзі і **терпляче-нетерпляче-байдуже-оскаженіло** чекаю* (Мос., 2.03.1991); ***Закон повного беззаконня** – ось єдиний регулятор наших т. зв. взаємин* (Ст., запис 7); *...важко зосередитися на такому холоді; якби бути таким легким, летючим, граціозним, як це маленьке деревце, якби вміти так **голосно мовчати**, так сповна втілювати себе – і більше нічого іншого...* (Мос., 20.04.1999). Діаристи нерідко вдаються до синтезу кількох художніх засобів, наприклад метафори й порівняння, утворених на базі оксиморона: *А так – Гельсінський рух схожий на **немовля**, що збирається **говорити басом*** (Ст., запис 12).

Для яскраво образного, неординарного, оригінального оцінювання об'єкта майстер слова послуговується різноманітними деструктивними механізмами, руйнуючи стереотипні моделі експлікування оцінки, що найпереконливіше демонструє фрагмент щоденникового запису Остапа Вишні: *Мені дуже страшно дожити до того моменту (чи часу),*

коли **дзвінкосерйозний Малишко**, або **людодотепний Воскрекасенко**, чи **несміливо-сміливий Смілянський**, чи **колючий Маківчук**, чи **їйбогузьялюблюприроду** (а любить він таки її по-справжньому) **Новиченко**, чи **авиколінебудьтягли Гончаренко**, чи **недайбогхтонебудьдізнаєтьсящояспінінгіст Вільховий**, чи **їйбогутоваришіяобов'язковопоїдуаяякжеж Копиленко**, чи **татамдвіщучкийодинокуньчик Дорошко**, чи **поїхалибачилинестрілялякстрілялиневлучили М. Т. Рильський**, чи **можеайбожеіябпоїхавтаквоноякстріляєтакбахкаєаптичкажвонахочезжити П. Г. Тичина**, чи **івменебуласучечкаойсучечкачорнахорошаіяїйбогумисливець О. Є. Корнійчук**, **айщовименіговоритеябільшефутболіст Ю. К. Смолич**, чи **ойохотавонаменепродменамочить Ю. І. Яновський**, чи **словочестіубившітсотнайшоводну Богдан Чалий**, чи **івменепесгавкаєаяжодинавменехазяїни Семен Склярєнко**, чи **нащоменімисливськарушницяколиятойщогреблірвав Платон Воронько**, чи **аможезмисливствонедужеідеологічновитримане Микола Руденко**, чи **австалинградемынеохотились Борис Палійчук**, чи **актоегознаєтстреляетнестреляет М. М. Ушаков**, чи **Ярославмудрийтежходивналови І. А. Кочерга**, – от коли ці всі коли-небудь де-небудь скажуть: **“Остап Вишня – старий!”** – І, збираючись на полювання, додадуть: **“Не турбуйте його!”** – я того ж часу – візьму й помру! (В., 18.04.1949). Для оцінювання більшості об'єктів-осіб Остап Вишня використовує унікальний стилістичний прийом – лексикалізацію речення. За допомогою орфографічної, графічної й синтаксичної деструкції інтертексту авторові вдається відтворити мовлення кожного з тих, кого згадано в розглядуваному контексті. Зростаючись у досить специфічну й стихійну лексему-новотвір, речення отримує нову прагматичну

настанову – воно не виконує функції прямої мови, а фіксує іронічно-доброзичливу авторську оцінку.

Отже, оцінка – це соціально й індивідуально зумовлена лінгвістична категорія. У ній віддзеркалено каузальні авторські вподобання й узуальні суспільні настрої. Тезаурусне багатство української мови оснащує автора лексемами із загальнооцінними й частковооцінними значеннями. Перші репрезентують холістичну оцінку – аксіологічний результат, специфікований лише знаком “+” або “-”. Другі виражають оцінку в якомусь аспекті й у межах щоденникового дискурсу диференціюються на інтелектуальну, креативну, емоційно-чуттєву, сенсорно-естетичну (візуальну, аудіальну, одоративну, тактильну й густативну), ідеологічну, фізіологічно-естетичну, морально-етичну. Кожен із різновидів часткових оцінок семантично прив'язаний до одного або кількох аксіологічних кіл, тоді як загальні оцінки завдяки власній універсальності позбавлені такої детермінації, вони вільно функціують в усіх аксіологічних колах. Часткові й загальні оцінки здебільшого завжди накладаються на біполярну меліоративно-пейоративну шкалу (“+” / “-”). Виняток у цьому зв'язку становить група візуальних оцінок, що пояснено таким фактом: семантика і хроматичних, і ахроматичних кольорів спорадично корелює із поняттями “добре” – “погано”. З метою створення точних і яскравих аксіологічно маркованих художніх образів майстри слова послуговуються ресурсом зображально-виражальних засобів. Найбільшу продуктивність в експлікуванні авторської оцінки в щоденниковому дискурсі засвідчили епітети, метафори оживлення й опредмечування, перифрази, оксиморони, гіперболи та літоти.

3.2. Фразеолого-стилістичні маркери категорії оцінки

Фразеологізм – одна з найвиразніших мовних форм естетичного сприйняття, оригінального мислення, ціннісних орієнтирів, яка відображає менталітет народу. У цій специфічній мовній царині знайшли належну естетичну оцінку всі явища суспільного й особистого життя людини. Недаремно фразеологізми називають “блискучими зразками моральних суджень, які рекомендують, наставляють, оцінюють” [186, с. 53]. Оцінність справедливо вважають визначальною функцією фразеологізмів, тому що вони не лише номінують предмети, явища, дії, а й влучно, стилістично яскраво характеризують, оцінюють їх. Одиниці, про які йдеться, здебільшого належать “до тих понятійних сфер, які пов’язані з емоційно-експресивним станом людини або з тими аспектами її діяльності, які характеризуються якісними й модально-оцінювальними ідеографічними категоріями” [3, с. 16].

Для з’ясування оцінного потенціалу й місця фразеологізмів в арсеналі експлікаторів оцінки в щоденниковому дискурсі вирішальною є не граматична специфікація кожного окремого компонента, а лексичні й семантичні особливості всього фразеологізму, той новий зміст, який утворюється поєднанням окремих слів. “З семасіологічного погляду, – слушно зауважує М. Ф. Алефіренко, – фразеологічне значення є сукупністю впорядкованих смислових елементів – сем, співвідносних із певними властивостями предметів і явищ, хоч прямої відповідності між елементами означуваного й означувача не існує, оскільки саме утворення фраземного знака відзначається асиметричністю його експонентної і змістової структури” [3, с. 20]. Семантична цілісність

фразем робить експліковану ними оцінку влучною, часом гострою, такою, що привертає увагу і створює яскравий художній образ.

Примітно, що фразеологізми підтверджують загальну тенденцію в експлікуванні оцінки: негативно обарвлені висловлення домінують над позитивними. Виконуючи функцію понадмір яскравого засобу вираження власного ставлення / враження / відчуттів / почуттів, фразема в письменницьких діаріюшах репрезентує передовсім пейоративну оцінку в модусах суму, осуду, гніву, а часом і обурення: *Я дійшов уже до краю* (Д., 23.08.1945); *Ходить, задерши носа* (М., 11.12.1966); *З цих вояжів я повертався, чуючи на чолі циганський піт* (Ст., запис 2); *Гнули комедію інші* (Ст., запис 3). Реалізація меліоративної оцінки за допомогою фразеологізмів у щоденниковому дискурсі досить спорадична. Типовою для неї є форма захвату або співчуття: *Ох і кріпкий орішок* [донбасівці. – Л. Д.]! (В., 29.11.1951); *Фізично він* [М. Х. Пилипенко. – Л. Д.] *був як дуб!* (В., 2.08.1952); *Я виріс під його могутнім крилом* (М., 9.03.1996); *Просто з ШІЗО Олексу перевели в лікарню, де він вилежав ще три місяці і, як знятий з хреста, повернувся до камери* (Ст., запис 11).

Щодо частотності фіксацій в аксіологічних колах щоденникового дискурсу, то фразеологізми як продуктивні експлікатори категорії оцінки відчутно заявили про себе в колах “Я-митець”, “Я-особистість” і “Я-громадянин”. В аксіологічному колі “Я-митець” суб'єктивні оцінки у формі літературних і народних фразем реалізують ставлення письменника і до власної, і до чужої творчої діяльності. Розмовні усталені вирази покликані збагатити аксіологічно марковане висловлення відтінком іронії, сарказму, посиливши негативну тональність авторської

оцінки: *І я також продовжую виводити каракулі або, як казали ми в дитинстві, – “каляки-маляки”... І Кашка продовжує виводити каляки-маляки. І Пашковський. І Андрухович. І всі решта* (Мос., 4.08.1995); *...потім надійшли гарбузи з “Дніпра” і “Вітчизни”* (С., 3.09.1963); *Йде з трудом, зі скрипом* [друга частина роману “Дорога без кінця”. – Л. Д.] (М., 6.04.1965); *Як упоратися з ними, як очистити ці Авгієві стайні* [ідеться про мову. – Л. Д.]? (Мос., 2.12.1995). Ставлення до свого психічного або фізичного стану діарист фіксує негативними засобами фразеології в межах аксіологічного кола “Я-особистість”: *Голова важка* (М., 3.01.1965); *...все це був курс реабілітації, відновлення психічної рівноваги після армії* (Мос., 27.04.1989); *Читаю – і плачу. І скрегочу зубами* (М., 1.04.1988); *Поки що, окрім військових, наше життя отруюють двоє: В. Федоренко і побутовий Острогляд* (Ст., запис 8). В аксіологічному колі “Я-громадянин” щоденникарі для оцінювання об’єктів послуговуються ресурсом різних генетичних типів фразеологічних одиниць, найпоширенішими з-поміж яких є 1) античні та язичницькі ремінісценсії: *Він [український інтелігент. – Л. Д.] теж многоликий янус, радянський Світовид* (Ст., запис 10); *Провінція – це окрема країна, п’ята колона, троянський кінь, Вандея навіки віків* (Мос., 14.04.1993); 2) усталені суспільно-політичні вислови: *Коли у нас забрано історію, культуру, весь дух, а натомість дозволено творити душу меншого брата?* (Ст., запис 8); 3) вислови відомих людей: *П’ята колона діє* (М., 14.06.1992); *Я не знаю, чи в нас, у письменників, обраних, вибраних, інженерів людських душ, – невже серед нас можуть бути люди, байдужі до таких явищ?* (В., 26.12.1948); 4) усталені етноформули: *Потребує мама головне моральної підтримки, виплакуючи*

очі за сином (Ст., запис 12); *Хмари над Україною згущуються* (М., 14.06.1992); *...і це справді був бунт, несміливий, під сурдинку...* (Мос., 19.09.1989); А "сталіністи" ще й досі *лижуть смердючі п'яти* своєму "вождеві" і "батькові", "генієві всіх часів" і т. д. і т. п. (М., 24.12.1987).

Трансформаційний потенціал фразеологічних одиниць сприяє з'яві новотворів. Фразеологізм виконує роль продуктивного семантичного підґрунтя, або фразеологічної алюзії, для виформування авторського образного паремійного неологізму: *Багато ще в нього є недосконалого, невдалого, наївного, почасти дрібного, але не в цім річ: на дрібному зерні пшениці полова навіть обов'язкова* (використано фразеологізм "відсіювати зерно від полови") (В., 5.02.1952); *Жду його, як віруючий прищестя Христового!* (використано фразеологізм "друге прищестя Христа") (С., 18.09.1962).

Аналізовані мовні явища в щоденниковому дискурсі демонструють здатність утворювати складні стилістичні фігури, зокрема антитезу, або брати участь у їхньому конституюванні, пор.: *Боже, я вже прокляв той час, коли став письменником. Дурна професія! Трудисься, мов віл, хвилюєшся, а забракувати твою роботу – раз плюнути!* (М., 11.04.1965) і *Головне – країна повернулася лицем до правди, до морального здоров'я. Одного страшно: щоб не припинився цей благодіючий процес. Повернення до старого – смерті подібно* (М., 19.04.1987). Такий прийом уявляє аскіологічний образ, робить його об'ємнішим, таким, що здійснює більший вплив на потенційного реципієнта й дає змогу авторові емоційніше передати свої думки.

Прагматичний потенціал фразеологічних одиниць уможлиблює вияскравлення оцінності як їхньої найпосутнішої ознаки: під дією контексту й позамовних чинників

актуалізуються інтенційні параметри фразем, вони експлікують авторське ставлення до об'єкта, враження від нього. Найбільша кількість фразеологічних одиниць зафіксована в межах аксіологічних кіл “Я-громадянин”, “Я-митець” і “Я-особистість”, тому що саме ці іпостасі є найбільш значущими для письменника як автора щоденника. Об'єкти, які належать до названих кіл, ніколи не залишають діариста байдужим і завжди зазнають оцінювання. Спектр фразем-експлікаторів оцінки в обстежених щоденникових дискурсах розмаїтий генетично (питомо українські й запозичені) та стилістично (літературні й народні).

3.3. Синтаксико-стилістичний інструментарій реалізації категорії оцінки

Ураховуючи прагматичний аспект дослідження категорії оцінки, а також той факт, що оцінна семантика вповні реалізується лише в межах висловлення, на окрему увагу заслуговує аналіз синтаксичних засобів вираження суб'єктивної та об'єктивної оцінки в щоденниковому дискурсі. Слушно зауважує О. П. Сковородніков, що “саме синтаксис приховує в собі величезні стилістичні можливості, які полягають здебільшого в його здатності репрезентувати найтонші відтінки думки” [162, с. 155]. Синтаксичні конструкції з аксіологічного й прагматичного погляду відзначаються більшою виразністю, структурною варіативністю, яскравістю й переконливістю створюваних письменником образів. “Елементарна поетичність мови, тобто образність окремих слів і постійних сполучень, – наголошував свого часу О. О. Потебня, – хоч би яка була вона помітна, незначна порівняно зі здатністю мов

створювати образи зі сполучення слів, все одно образних чи безобразних” [143, с. 104]. Варто враховувати й те, що для синтаксико-стилістичних реалізаторів суб'єктивної та об'єктивної оцінки не є характерним закріплення за яким-небудь типом аксіологічних кіл.

3.3.1. Синтаксико-стилістичні засоби вираження категорії оцінки на реченнєвому рівні

З-поміж атрибутивних і адвербіальних синтаксем найпродуктивнішими експлікаторами суб'єктивної та об'єктивної оцінки в щоденниковому дискурсі є **відокремлені означення й обставини**. Вони ускладнюють додатковими значеннєвими характеристиками репрезентовану реченнями ту або ту семантику, оскільки “містять елемент додаткового повідомлення, тому набувають більшої синтаксичної ваги й стилістичної виразності в реченні, ніж невідокремлені” [206, с. 162]. У досліджуваних діаріюшах аксіологічно найрезультативнішими є відокремлені члени речення, які виражені дієприкметниковим і дієприслівниковим зворотами, а також однорідними означеннями.

Дієприкметниковий зворот належить до тих небагатьох засобів, які здатні експлікувати об'єктивну оцінку. Для дієприкметника разом із залежними словами типовим є репрезентування істинної ознаки, що існує об'єктивно, поза системою цінностей діариста. Аксіологічно марковані дієприкметники неоднорідні в плані значення. Семантичний центр формують ті, які вказують на сенсорне сприймання оцінюваного об'єкта, його переміщення або фізичний стан: *...і на поверхні з'явився спогад-переживання про той старий французький фільм, бачений у вересні...* (Мос., 8.11.1995); *...коли слухаєш музику, дивлячись на нічний*

собор, **освітлений ліхтарями**, – і лискуча брукована дорога попереду... (Мос., 26.01.1990); *Портрет Вірджинії Вулф, дерев'яний круцифікс, привезений із Кракова...* (Мос., 1.04.1994); *Виявляється, цей чай, привезений Тузом, настільки гарний, що його не треба виварювати...* (Мос., 9.08.1995); *Генерал, поранений у ногу...* (Д., 12.06.1942).

У відокремленій обставині, що має форму дієприслівникового звороту, яка репрезентує оцінку дії або стану об'єкта, спостережено іншу закономірність: аксіологічна домінанта не збігається зі структурною, тобто дієприслівником, якщо він постав на базі позбавленого оцінної конотації дієслова з інваріантним значенням волевиявлення, відчуття / сприймання, руху, емоційного стану тощо: *Режисери побачили, що вистава може не вийти – почали обструкцію, **не даючи мені говорити*** (Ст., запис 4); *Повертаючися з роботи, **не чуючи ніг**, я грів воду в мисці і, вклавши електронагрівача, готував собі ропу, аби попарити ноги* (Ст., запис 5); *В обох написах вона прощалася з людьми і з Батьківщиною, **ідучи на безнадійну загибель*** (Д., 7.11.1956); *Вона згодилася з тим, **тамуючи сльози*** (Ст., запис 4).

Значно рідше аксіологічне ядро звороту міститься в самому дієприслівникові, семантика якого виразно експлікує авторське ставлення до повідомлюваного. Такі дієприслівники утворюються від оцінно конотованих дієслів на позначення фізичного й емоційного стану, інтелектуальних спроможностей тощо: *Сашко спить, а вони сидять удвох, одні-однісінькі, такі постарілі, тихі такі, сироти мої, майже нічого доброго і не побачивши в цьому світі, **тільки вимучившись і перевтомившись*** (Мос., 20.01.1991); *Служити Господові, **славлячи Його і радіючи**; у цій радості – Його слава* (Мос., 23.06.1997); *...виходиш сюди,*

*виходиш в сюди, якого стільки чекав і так кликав, **не знаючи його справжнього імені**, кликав прозрінням, дійсністю, вірою, всіма на світі іменами...* (Мос., 20.03.1991).

Відокремлені однорідні означення як репрезентанти категорії оцінки в щоденниковому дискурсі працюють одразу на два прагматичних ефекти: з одного боку, завдяки постпозиції до означуваного слова з'являється додаткове змістове навантаження, а з іншого – нанизування однотипних ознак сприяє увиразненню й посиленню аксіологічного образу загалом. Зазвичай діаристи послуговуються відокремленими однорідними означеннями у формі прикметників із загальнооцінним і частковооцінним емоційно-чуттєвим, фізіологічно-естетичним, інтелектуальним значенням: *Скільки єсть там людей, скільки єсть там явищ – **чудесних, неповторних...*** (В., 29.11.1951); *Я дожив до того часу, коли я ходжу вулицями в Києві – **радісний, веселий, легкий...*** (В., 20.01.1951); *Ніколи не забуду, коли мій батько, Михайло Кіндратович, **старий, розумний, дотепний**, співак чудесний (баритон у нього був), схиляється, було, до барининої ручки* (В., 26.12.1951).

Функційно найближчі до відокремлених членів речення **приєднувальні конструкції**, які в сучасному мовознавстві номенують по-різному – парцельовані другорядні члени речення, парцеляти. Поділяємо думку П. С. Дудика про те, що “при приєднанні певний елемент думки виникає ніби під час її висловлювання, реалізації, являючи собою доповнення до неї, ніби випадкове, але дуже важливе і зумовлене конкретною потребою мовлення, свідомим прагненням мовця до розширення, уточнення того, що він сказав уже раніше” [62, с. 203]. Парцеляція – експресивне явище саме усної мови, адже її виникнення пов'язане з неможливістю в живому спілкуванні все

запрограмувати наперед до останнього слова. А щоденник, як відомо, – це найчастіше потік думок, потік свідомості, які “матеріалізуються” у слові спонтанно, під впливом почуттів і вражень.

Парцеляція як фігура мови поділяє речення на самостійні компоненти, що, по-перше, сприяє “зміні стилістичного фокусу речення”, а по-друге, “насичує кожен виокремлюваний компонент максимальним змістом” [69, с. 774]. Найвиразнішу стилістичну спеціалізацію мають атрибутивно- й адвербіально-оцінні парцеляти, завдяки яким автор увиразнює аксіологічні характеристики висловлення й акцентує увагу на найпосутніших параметрах об’єкта. Означальні приєднувальні конструкції здебільшого складаються з одного чи кількох прикметників або дієприкметників, які репрезентують загальноаксіологічну та частковоаксіологічну інтелектуальну, емоційно-чуттєву, деструктивну, морально-етичну, креативну та ін. семантику: *Опера! **Справжня!*** (В., 20.01.1951); *Читав оповідання. **Хороше*** (М., 13.11.1961); *Розумний, чудесний, чарівний був хлопчик із синіми лукавими очима. **Дотепний, веселий і серйозний*** (В., 14.02.1952); *Одбивали ми у німців наші села. **Напівспалені, поруйновані, засмічені, зганьблені, поругані*** (Д., 6.03.1942). Атрибутивно-оцінні парцельовані конструкції найчастіше ускладнюються додатковими компонентами, які виконують інтенсифікувальну функцію, зокрема 1) підсилювально-видільними частками: *Сидить жінка... Годує немовля... **Серйозна... Глибока... Задумлива... І, може, навіть печальна...*** (В., січень 1955); 2) вставними словами, з-поміж яких переважають ті, що експлікують гіпотетичну й констатувальну модальність: *Балашов. Убогий руський брудний городок. **Очевидно, в минулому купецький***

(Д., 12.07.1942); *Класовий чистун* [про С.Г. – Л.Д.]. ***Але, безумовно, хороший*** (Д., 13.08.1943); 3) порівняннями: *Горбаті німецькі солдати. ***Криві, тонкі, як глисти**** (Д., 1941) тощо.

Адвербіальні приєднувальні конструкції з оцінним значенням здебільшого виражені прислівниками або непрямыми відмінками іменників з прийменниками чи без них. Вони доповнюють семантику основного носія валентності, від якого граматично й за змістом залежать: *Як би мені хотілося, щоб усі люди, щоб увесь народ ***співав! Голосно! Щиро! На весь голос!**** (В., 19.01.1951). Проте часто такі парцеляти уточнюють синтаксично однорідну обставину основного речення: *...втома ***всюди і завше однакова. Навіть на Марсі**** (Мос., 13.04.1989); *Втрата мужності – це втрата людської гідності, котру я ставлю ***над усе. Навіть над самим життям**** (С., 6.07.1963).

Розглянуті групи аксіологічно маркованих приєднувальних конструкцій, або парцелятів, виконують у щоденниковому дискурсі дві важливих прагматичних функції: 1) посилюють зміст приєднуваного компонента, чим досягається потужніший зображально-виражальний ефект, 2) “ритмо-інтонаційні особливості приєднувальних зв'язків роблять мовлення більш переривчастим, а значить, і більш експресивним” [62, с. 208].

Порівняльний зворот в аналізованих діаріюшах посідає чи не найчільніше місце в арсеналі синтаксичних експлікаторів суб'єктивної та об'єктивної оцінки, оскільки “вказує на суб'єктивне сприйняття події, явища, на образне сприйняття навколишнього світу на основі подібності ознак” [2, с. 369]. Його основне призначення полягає в тому, щоб підкреслити й інтенсифікувати образ одного предмета чи явища за рахунок іншого, викликати в реципієнта певні

естетично скеровані асоціації та почуттєво-оцінні реакції, активізувати увагу й образне мислення. Крім того, “порівняльні структури поживають мовлення, уточнюють, конкретизують, а подекуди й унаочнюють певні явища” [200, с. 266]. О. О. Потебня підкреслював виняткову важливість цієї фігури в стилістичній системі мови: “Сам процес пізнання є процесом порівняння” [142, с. 255]. На цьому ж наголошувала й М. Х. Коцюбинська: “У широкому розумінні якесь порівняння лежить в основі майже всіх тропів, особливо метафоричної групи” [91, с. 38]. Воно є потужним засобом експлікування категорії оцінки в щоденниковому дискурсі, даючи змогу письменникові яскравим образом висловити своє позитивне або негативне ставлення до об’єкта оцінки, актуалізуючи певні аксіологічні кола діариста, пор.: “Я-митець”: *Партійні керівники, як це не дивно, стали дивитися на письменників, як на потенційних ворогів режиму* (М., 30.05.1973); *Я розпочав сю роботу [сценарій “Мічуріна”. – Л. Д.] перед війною і зараз повернувся до неї, як до теплої рідної хати* (Д., 19.01.1944); “Я з-поміж людей”: *Сьогодні він [Драч. – Л. Д.] – як балакуча тіточка* (Ст., запис 7); *І хлоп’я сиділо само, як підбитий чи покинутий ключем журавлик* (М., 11.01.1958); *А сама [Надійка. – Л. Д.] кудись пішла і довго не поверталася – така струнка і недосяжна, як літній вечір над костелом* (Мос., 11.04.1989); “Я-особистість”: *Я вів себе, як покидьок, – навіть ображав людей* (С., 9.11.1962). З-поміж структурних різновидів порівняльних зворотів домінують ті, що утворені сполучниково-підрядним способом за допомогою функційно неоднорідних сполучників *як, наче, неначе, мов, немов, ніби*. Сполучник *як* надає порівнянню переконливості й достовірності, а сполучники *наче / неначе, мов / немов / немовби, ніби*

вказують на умовність і ймовірність оцінки, репрезентованої порівняльним зворотом, пор.: *Полонені німці на вулицях, де їх б'ють люди, **як собак**, чим попало* (Д., 28.03.1945); *Часом здається, **наче з тебе живцем здирають шкіру*** (Мос., 28.09.1993); *Вигляд такий, **неначе у них вийнято мозок*** (Д., 7.08.1942); *За всім цим стоїть і те моє істинне "я"; але воно, **мов сполох або пір'їнка...*** (Мос., 15.09.1989); *Мені здається, що я прожив уже все своє життя, **немов ангели покинули мою душу*** (Д., 16.12.1943); ***Немовби в краплині води, в ній одбивається все наше життя*** (Д., 2.06.1946); *П'яні наглядачі Іркутська – **ніби вихоплені з когорти жандармів-самодурів часів Миколи I чи Олександра II*** (Ст., запис 1). Порівняння, в основі яких лежить зіставлення оцінюваного об'єкта із живими та неживими об'єктами або їхніми діями / станами, сприяють активному входженню реципієнта в комунікативну сферу щоденникового дискурсу.

Посилювальну, експресивну й уточнювальну функції здатні виконувати аксіологічно марковані **вставлені компоненти**. Їхнє основне призначення – “уточнення, доповнення, роз'яснення предметного змісту речення або введення додаткового змісту та інформації до його структури” [69, с. 577]. Мовознавці схильні вважати, що ці конструкції “корелюють з об'єктивною модальністю”, оскільки “постають носіями додаткових об'єктивних смислів, репрезентують окрему пропозицію тощо” [69, с. 577]. З огляду на аксіологічне навантаження вставлених компонентів для щоденникового тексту таке твердження видається не зовсім коректним. Безперечно, вони експлікують додаткові значення, проте є суб'єктивними, тому що моделюють додаткову оцінку, віддзеркалюють авторське ставлення / враження / відчуття тощо. Прикметно, що з-

поміж досліджуваних щоденникових дискурсів вставлені компоненти виявилися продуктивним засобом реалізації оцінки лише в діаріуші Остапа Вишні. У вставленнях письменник або маніфестує нову оцінку: *На зорі моєї літературної роботи я (страшений курій), я не курив, я нічого, доки не сів до столу, я нічого не читав, – ні газет, ні журналів, – щоб голова моя була свіжа* (В., 8.02.1952), або посилює, конкретизує вже висловлену: *Такий великий (а який же він великий!), як Саксаганський, він (ой, як це сказати?), він “снисходив” до возного!* (В., 27.12.1948). Звісно, вставлення – це факультативна частина висловлення. Відсутність додаткової інформації, яка в ньому сфокусована, “не може вплинути ні на зміст, ні на структуру висловлення” [69, с. 580]. Однак вона суттєво доповнює семантичну площину й оцінки, і висловлення загалом, озброює реципієнта допоміжними для інтерпретації дискурсу знаннями. Здебільшого вставлені конструкції співвідносяться із двома аксіологічними колами – “Я-митець” та “Я-особистість”. Перше коло репрезентує ставлення майстра слова до інших митців, до власної й чужої творчості: *Дуже (спасибі йому!) допоміг мені М. Т. Рильський* (В., 12.02.1952); *А я, грішний, завжди хочу бачити в людському труді (гра акторська – це великий труд!) тільки хороше!* (В., 19.01.1951). Аксіологічне коло “Я-особистість” за допомогою вставлення експлікує самооцінку автора, його відчуття й внутрішній стан та ін.: *...він наслідник, спадкоємець всієї слави полтавської, всієї історії (аж страшно!) – і він бере це...* (В., 27.12.1948); *А я – я говорю чесно! – на це не сподівався!* (В., 30.01.1949); *Який жах (а може, й не так уже страшно), що я знаю особисто людей, що створили перли нашої літератури* (В., 18.12.1949).

Поряд зі вставленими конструкціями, але менш активно та з іншим комунікативним призначенням функціують у щоденниковому дискурсі **вставні компоненти**. Їх справедливо зараховують до суб'єктивної площини висловлення, вони “вводяться в речення з метою вираження суб'єктивної оцінки мовцем тих чи інших подій, станів, не змінюють основного об'єктивного плану речення, а надають йому особливого забарвлення, забезпечуючи корелятивність із суб'єктивним планом” [69, с. 574]. Ці засоби покликані репрезентувати експліцитну присутність автора. Особливість діаріуша полягає в тому, що образ автора в ньому експліцитний повсякчас, тому функція вставних компонентів у діаріушах інша: вони актуалізують підсвідомість письменника, формують внутрішній діалог, автокомунікативний акт. Повсякчас для інтерпретації аксіологічного потенціалу вставних елементів необхідне залучення контексту, а також екстралінгвальних компонентів досліджуваного дискурсу: момент у житті автора, умови створення запису та багато іншого. З-поміж вставних слів і конструкцій найбільшим ступенем продуктивності вирізняються ті, що виражають або тверду переконаність митця у своїй оцінці (*звичайно, безумовно, безперечно, безсумнівно, звісно, поза всяким сумнівом*), або сумніви (*мабуть, можливо, може, ймовірно*): **Звичайно**, тут тіснувато (Мос., 14.04.1993); **Безумовно**, був правий Щербаков, радивши мені не поспішати з друком... (Д., 21.11.1943); *...первинною усе ж, мабуть, була відсутність світогляду, здатного протистояти обставинам або ж не зважати на них завдяки власній самоцінності і самоцільності...* (Мос., 20.01.1991); **Можливо**, це думки надто невідготовлені, чернеткові (Ст., запис 11); **Може**, це одна з причин нашої національної трагедії (Ст., запис 9–10). Варто

зауважити, що ці вставні слова перебувають на покордонні експлікаторів й інтенсифікаторів оцінки, оскільки репрезентують насамперед епістемічне модальне значення “категорична достовірність / проблематична достовірність”, на яке накладається аксіологічна, диференційна для них, сема.

Функційно активні вставні структури *на мій (ваш / наш / твій / його) погляд, на мою (вашу / нашу / твою / його) думку, по-моєму (по-вашому, по-нашому, по-твоєму, по-їхньому)* допомагають діаристові висловити обережну, підкреслено суб'єктивовану оцінку, позитивна або й негативна тональність якої за таких умов пом'якшується: *Казка, на мій погляд, чудова і видана добре* (М., 11.01.1958); *На думку Гомбровича, наш стосунок до світу мусить принципово перемінитися...* (Мос., 2.08.1994); *На мою думку, ідея Народного руху України може зіграти злий жарт...* (М., 28.02.1989); *Для літератури, по-моєму, треба перш за все – чесність* (В., 15.05.1949). Вставні компоненти регулярно репрезентують також емоційний стан автора, його ставлення до описуваних подій, внутрішнє переживання. Їхнє функційне ядро становлять конструкції *на жаль, на зло (як на зло), на лихо, чого доброго, на щастя, на диво*: *Андрійко, на жаль, хворіє грипом, залишився з Борею дома, в Києві* (М., 25.02.1991); *Кинув його туди полковий Б., як на зло* (Д., 30.05.1942); *На лихо, вибрав собі в сусіди NN* (М., 23.05.1971); *...ще родиться, чого доброго, міліціонерша та й оштрафує* (Д., 10.11.1945); *На щастя і на диво, вся сім'я, після гроз і потрясінь, зібралася додому* (М., 25.05.1980).

Під впливом автокомунікації до діаріушів активно проникають явища живого розмовного мовлення, які насичують зокрема й оцінні висловлення емоційністю,

роблять їх влучнішими, додають їхній семантиці нових відтінків. До таких явищ експресивного синтаксису належать у щоденниковому дискурсі **нечленовані речення, або комунікати**, які здебільшого є семантично несамодостатніми. Їх традиційно диференціюють на стверджувальні, заперечні, питальні, спонукальні, емоційно-оцінні, структури мовленнєвого етикету. Найбільший аксіологічний потенціал в емоційно-оцінного різновиду розглядуваних конструкцій, найпродуктивнішими з-поміж них є такі: *Ах! Ех! Ох! О! От! Тю! Чорт зна що! Ай! Тьху! Тьфу! / Тфу Фу! Пху!* Їхня природа базована на безпосередній реакції автора на дію об'єкта або й на сам об'єкт. "Будучи позитивною чи негативною, така реакція є водночас і емоційною, й оцінною" [62, с. 239]: *Ах! Ах!* (В., 26.12.1949); *Чому? Ну... ну, ч-чому-у? Ах!* (Д., 30.12.1954); *О! Вавка* (Д., 18.04.1948); *От!* (В., 19.12.1949); *Ех, заступників би їм хоч парочку, зітхав я двадцять літ...* (Д., 29.03.1947); *Тю, лихо його забери!* (Д., 31.01.1953); *Чорт зна що!* (М., 1.04.1971); *Так? Не подобається! Ай-ай-ай* (Д., 13.07.1952); *Можна загубити не тільки талант, можна втратити розум і бажання жити в оцій інерції підозри, перестраховництва (фу, яке гидке прокляте слово) і приниження* (Д., 16.10.1945). Семантичний діапазон описуваних нечленованих речень розмаїтий – страх, біль, погроза, сумнів, нерішучість, недовіра, натяк, обурення, досада, відчай, докір, невдоволення, іронія, насмішка, подив, захват тощо – і здебільшого контекстуально залежний. Наприклад, у текстовому фрагменті *Вишня – украв! Ой-ой-ой! Так я вам скажу по секрету. Все своє життя літературне я стежив, щоб – не дай бог! – не вкрасти чогось у іншого.* (В., 8.02.1952) завдяки пре- і постконтексту вдається встановити іронічно-оцінне

значення структури *Ой-ой-ой!* – автор переконаний у нереальності висловленого в попередньому реченні. Крім експлікації власного змісту, емоційно-оцінні комунікати підсилюють інтенцію речення, якому підпорядковані. Так, нечленовані структури, репрезентовані вигуками *Тьху! Тьфу! / Тфу! Фу! Пху!* і т.ін., майже завжди експлікують емоційну негативну оцінку об'єкта. Щоденникар у гострій формі за допомогою них виражає почуття огиди, зневаги, обурення тощо, причини яких можна встановити з інших, семантично домінантних речень: *Тфу! Все-таки гідко бути українським письменником!* (М., 11.09.1971); *Тфу! Яке свинство!* (М., 11.09.1971). Аксіологічно насажені також деякі структури мовленнєвого етикету, зокрема ті, що репрезентують подяку: *Спасибі їм, полтавчанам, за любов до "Наталки", за молодість спасибі їм!* (В., 27.12.1948); *Вони [Дем'ян Сергійович і Корнійчук. – Л. Д.] все-таки по-своєму мене трохи шанують, спасибі їм* (Д., 5.11.1943); *Добрі люди захистили. Дякую їм!* (М., 27.06.1989); *Молодці словаки. Дякую* (М., 10.03.1989).

Що ж до структури автокомунікативних конструкцій, то в контексті діалогізму потрібно чітко розмежувати поняття діалогічності внутрішнього мовлення та його діалогізованості. Діалогічність характеризує внутрішній монолог із погляду комунікативної настанови передусім на себе (усвідомлення себе як іншого) і лише подеколи формально на когось іншого. А діалогізованість є структурним виявом діалогічності, оскільки діалогізм внутрішнього монологу може бути прихованим. "Діалогізованість у внутрішньому монологі виявляється по-різному. Один з найпоширеніших засобів – використання форм другої особи, а також поділ мовлення на репліки (наприклад, монолог у форматі запитання – відповідь)" [99,

с. 10]. У досліджуваних дискурсах діалогічність репрезентують вставні й вставлені конструкції, а також нечленовані речення як імпліцитні маркери автокомунікації. Діалогізованість як експліцитну форму бесіди із самим собою або потенційним реципієнтом уповні спроможна експлікувати **антипофора** – риторичний роздум, у якому автор із метою розбудови теми ставить запитання й відповідає на них, тобто членує мовлення на репліки. Такий різновид автокомунікації, діалог з уявним читачем, але фактично із самим собою, активно використовує у своєму щоденникові Остап Вишня, рідше – О. Довженко й К. Москалець. Завдяки антипофорі реципієнт діаріуша відчуває себе активним учасником комунікації. Такий нерозривний комплекс “запитання – відповідь” у формі питального й окличного речень у рази посилює авторську суб'єктивну оцінку, семантика якої зосереджена в усій конструкції загалом. Употужнення оцінки стає можливим ще й тому, що антипофорі в аналізованих дискурсах властива експліцитна, зумисне підкреслена емоційність, пор.: *Досконала робота? Розуміється, ні!* (В., 12.02.1952) і *Розуміється, це недосконала робота*. В оригінальному контекстові не просто подано оцінку об'єкта, а завдяки емоційному акцентові й використанню специфічної конструкції вона вияскравлюється з усієї семантичної площини та набуває нової інтенційної сили.

Антипофора сприяє реалізації однієї з основних інтенцій щоденника – психологічної самотерапії. За допомогою автодіалогу, що є змаганням емоційного з раціональним, автор аргументує власні погляди, позицію. Здебільшого зміст антипофори утворюють оцінні розмисли письменників про об'єкти, які належать до різних аксіологічних кіл, а саме: “Я-громадянин”: *Спідниці,*

безрукавки, кереї, сині штани (не сині, а взагалі широкі!) – хіба я їх не люблю? Люблю і любитиму! (В., 26.12.1948); **Хто послав мені любов? Пречиста вода великої Ріки мого народу!** Се її цілюща волога оповила, омила мене, її вічно дівоча українська ласка і бездоганна чистота її багато-щедрих фарб (Д., 14.11.1952); “Я-митець”: А от такий собі, – може, великий, може, невеликий, – артист, як Золотаренко, він грав з пошаною до великого твору Котляревського. І виграв! І переміг Саксаганського! Переміг, може, не талантом, а любов’ю! **Несвідомо, думаєте? Ні, свідомо!** (В., 27.12.1948); **За що?! За що люблять? Я ж нічого, достойного великого радянського народу, не зробив!** (В., 10.03.1951); “Я-особистість”: Вона сідає в кабінку, посміхаючись водієві – своєму, очевидно, знайомому, – а в мене на очах сльози радості. **Чому? Життю.** Його простим, ніби звичайним явищам прекрасного, людяного, ніжнього... (Д., 24.10.1952); **Гірко мені? Гробить мене розпач чи жаль? Ні!** Небо таке ясне і повітря прозоре (Д., 12.09.1954); **І справді: на кого можна покликатися? На кого можна покластися? Ні на кого** (Мос., 31.01.1991).

Для репрезентації позитивної або негативної оцінки майстри слова часто послуговуються **нечленованими стверджувальними й заперечними реченнями Так!** і **Ні!**, які є прямою, категоричною відповіддю на поставлене запитання. Її увиразнення забезпечує емоційний наголос, експлікований окличною інтонацією. Стверджувальний комунікат **Так!** виконує функцію інтенсифікатора, дублюючи й посилюючи оцінку в прекоптекстові: **Помилявся? Так! Помилявся, і дуже помилявся** (В., 10.03.1951). Заперечне нечленоване речення **Ні!** виконує іншу роль – завдяки створюваному антитетичному протиставленню автор емоційно переконливо виражає оцінне значення,

антонімічне до того, яке міститься в питальному реченні в преко́нтексті: *Чужий він мені? Ні! Не чужий! Він – мій син!* (В., 19.12.1954); *Лакей? Ні! Не пресмикався!* (В., 20.10.1950); *Толстовське “непротивление”?* **Ні!** (В., 20.10.1950); *Що це?! Типове це для нас, для нашого часу?! Ні!* (В., 17.03.1949).

Риторичні звертання та питання також сприяють репрезентації діалогізованості щоденникового дискурсу. Виконуючи апелятивну функцію, вони, по-перше, здійснюють вплив на читача, по-друге, експлікують ставлення діариста до адресата, яким може бути реальна або метонімічна особа, по-третє, є класичним типом внутрішнього діалогу письменника: *Що, дорогі тт. художники?! Богомаз?! Іконописець?! Не наш?! Хлопчики ви мої! Якби у вас було стільки майстерства, сили, уміння, як у Їжакевича, – як би ми з вами продвинули вперед наше мистецтво!* (В., 30.01.1949); *Чую галас: “Націоналізм!” Це – на мою адресу! Ех, дітки мої! Навіть формально це до мене не чіпляється!* (В., 30.01.1949); *Діти мої! Та зрозумійте, що зняти ті штани ніжно, хороше, не ображаючи хазяїна тих штанів, – це мистецтво* (В., 26.12.1948); *Спасибі вам усім, мої дорогі рецензенти, за вашу думку про мою роботу! Пишіть, що хочете; говоріть, як знаєте!* (В., 12.12.1949); *“Татку, таточку”, – стрибала вчора біля мене Владислава; доню, донечко...* (Мос., 21.02.1991); *Ай, мамо моя!* (В., 26.12.48); *Найбільший скарб всього людства є сама людина. Хіба не так?* (Д., червень 1945); *Що то за простір, коли в ньому не можна рухатися? Яка то поезія, коли вона не мислить?* (С., 21.10.1962). Необхідно зауважити, що звертання з оцінним значенням у жодному разі не можна розглядати поза контекстом, оскільки в дискурсі їхня інгерентна позитивна семантика часто модифікується в іронічну або й саркастичну, як-от у

діаріюші Остапа Вишні: *дорогі тт. художники; хлопчики ви мої; дітки мої; мої дорогі рецензенти* та ін. Упадає в око те, що у висловленнях зі звертаннями, репрезентованими метонімічною особою, риторичні вокативи – абстрактні поняття та найменування явищ неживої природи сприймаються не буквально, а метафорично, оскільки вони експлікують “складну недиференційовану думку” [174, с. 309]: ***О батьківщино моя! Велика арена кривавих битв, о дике поле Європи! О червоні маки Поділля під оманливим голубим небом, оспіваним поетами і проклятими тими, хто кров пролив*** (Д., 30.06.1945); ***Світе мій, чому любов до свого народу є націоналізм?*** (Д., 19.01.1944); ***Чорний, проклятий ранок! Ти забрав мою матір, мою золоту душу, ти обікрав моє серце!*** (М., 6.09.1962). Створюючи ілюзію діалогу, риторичні звертання й питання в описуваних контекстах знімають емоційну напругу автора і цим самим засвідчують повернення його до нормального стану.

Емоційне ядро в діаріюшах створюють **оптативні речення**. Т. С. Шабат-Савка, проаналізувавши комунікативну площину таких конструкцій, зафіксувала їхню розмаїту інтенційну палітру. З-поміж задекларованих дослідницею різновидів оптативів аксіологічно маркованими виявились “оптативи зі значенням побажання – синтаксичні конструкції, за допомогою яких мовець бажає добра чи зла адресату, собі чи комусь іншому” [199, с. 455]. Оцінний зміст виокремленої групи речень має біполярну знакову специфіку. Гранично негативна семантика сфокусована у висловленнях, комунікативним наміром і семантикою яких є проклинання, побажання лихого тощо. Експлікацію оцінного оптатива вможливають різні граматичні засоби, зокрема такі:

– конструкції із частками *хай, нехай, бодай, аби*, які “експресивно передають відношення основного змісту речення до дійсності через модус бажальності” [174, с. 126]: *По суті кажучи, ця редакція вирвала у мене сценарій, **бодай їй добра не було*** (Д., 21.11.1943);

– синтаксичні структури з обов'язковою сполукою “імператив дієслова *бути* + прикметник / дієприкметник”: “Адекватно”, – *чую я голоси, **будь вони трижди прокляті!*** (В., 5.11.1951); ***Будьте прокляті ви, нікчемні гроші!*** (С., 27.12.1962); ***Будь прокляте все!*** (М., 13.02.1975);

– еліптичні речення з опущеним присудком (головним членом односкладного речення) на позначення наказу, прокльону тощо: ***К чортовій матері!*** (Д., 21.04.1942).

Позитивну оцінку містять оптативи зі значенням побажання добра, блага і т. ін., а також бажаності для суб'єкта певних дій чи станів. Окреслену аксіологічну палітру послідовно репрезентують:

– конструкції зі сполукою “імператив дієслова *бути* + прикметник / дієприкметник”, які є okazіональними з погляду експлікації меліоративної оцінки, оскільки типова семантика для них – прокльони: ***Та будь же ти тричі щасливий!*** (В., 26.12.1948); ***Благословенна будь, моя многотраждальна земле!*** (Д., 30.06.1945);

– речення із синтаксичними формантами, виразниками бажального змісту, частками *хай (би), нехай, хоч (би)*: *Було б непогано написати щось “вишневе” про Донбас. **Хай би посміялися!*** (В., 29.11.1951); *Покидаючи Вас усіх, мої дорогі, кланяюся Вам земно за те, що бачив Вас, за те, що жив із Вами. **Хай буде Вам добре!*** (В., 3.12.1951); ***Господи, хоч би було все гаразд!*** (М., 9.01.1970). Ці позитивно конотовані оптативи здатні продукувати повтор – стилістичний засіб, який увиразнює оцінне значення,

посилює його експресію й зображально-виражальний ефект. Таким засобом активно послуговується Остап Вишня. Для нього експресивний синтаксис – це невичерпне джерело створення яскравих оцінок і образів: ***Хай живе мій онук і хай він ніколи не бачить барині! Хай!*** (В., 26.12.1951); ***Хай живе література! Хай живе слово!*** (В., 27.06.1952).

Результативним інструментом вираження оцінки в щоденниковому дискурсі є **номінативні речення**. У зафіксованих аксіологічно маркованих називних синтаксичних конструкціях змістовий та граматичний центр формує субстантив із позитивним / негативним загальнооцінним і частковооцінним емоційно-чуттєвим, морально-етичним, а також сенсорно-естетичним значенням. Функціонування субстантива у формі номінативного речення, специфічна уривчаста інтонація додають висловленню нових значеннєвих та інтенційних відтінків. Ланцюжки називних речень репрезентують динаміку вражень, думок тощо: ***Розподіл квартир. Ажіотаж! Крики! Скандал!*** (В., 26.05.1952); ***Багато телеграм, привітань. Багато шуму*** (М., 25.02.1971). Завдяки власній семантичній лаконічності, структурній сконцентрованості такі речення створюють переконливі й влучні оцінні образи: ***Два дні був у Полтаві на науково-практичній конференції учителів-мовників. Нудьга*** (М., 27.03.1960). Іменник *нудьга* інтегрує в собі всі потенційні розлогі оцінки автора щодо події, яка відбулася, а також його власний емоційний стан: на конференції було настільки нецікаво, що діарист не захотів навіть докладніше схарактеризувати її. Незважаючи на свою змістову насиченість, номінативне речення *Нудьга* поза контекстом не є самодостатнім: важко зрозуміти, який саме об'єкт оцінює письменник.

Здебільшого контекстуальна залежність виявляє себе як іманентна ознака досліджуваних структур: *Наближається моє 50-річчя. Клопіт* (М., 26.01.1971); *Для таланту? Чепуха... Масло для масла...* (В., 5.02.1952); *У Н. Хоменко вийшла книжечка "Альфа Центавра". Позавчора зайшли з Безорудьком. Плаче. Істерика* (М., 21.03.1971). Лише зрідка називні речення функціують на правах самостійних одиниць, що не потребують додаткових засобів для повноцінної інтерпретації. Здебільшого за допомогою цих незалежних конструкцій щоденникарі оцінюють фізичний або моральний стан особи: *Депресія* (М., 30.05.1973); *Душевна депресія* (М., 25.11.1972); *Бідненьке дівчатко!* (М., 2.03.1975); *Бідний синок!* (М., 14.04.1971). Емоційний спектр номінативних речень розширюється завдяки інтонації та інтенції автора. Реалізації гострої емоційності під час оцінювання об'єкта регулярно сприяють окличні речення, з-поміж яких високим ступенем продуктивності вирізняються ті, що мають у своєму складі фразеологізований компонент *та й годі: З 22.02 Олесь знову захворів t° – 38,4; 37,5; 37,4... Горе та й годі!* (М., 25.02.1965); *Чудасія та й годі! Чи мені потрібна та нагорода?* (М., 21.03.1971). Ланцюжки риторичних питань у формі називних речень нагнітають емоційну напругу, утілюють гостре занепокоєння письменника, його небайдуже ставлення до оцінюваного об'єкта, а питальна інтонація змушує читача сконцентруватися на експлікованих оцінках: *Безорудько: "Мордовцев саме так описав запорожців – як розбійників, грабіжників, волоцюг, бандитів... Вони такими якраз і були!" Що це? Провокація? Невігластво? Чи лютість?* (М., 1.04.1971); *Що його смикнуло за язик? Кар'єризм? Бажання вислужитись?* (М., 20.12.1972).

Чільне місце серед наділених аксіологічною здатністю складних синтаксичних конструкцій посідає **антитеза**, яка вможлиблює оцінювання об'єкта через підкреслене зумисне зіставлення / протиставлення двох протилежних, але пов'язаних між собою понять, явищ, речей, ідей та образів. Письменник вдається до цього засобу заради підсилення враження, більшої переконливості. "Різке протиставлення, – наголошує О. Пономарів, – дає можливість авторові створити надзвичайно виразний, об'ємний образ. Антитеза сприяє змалюванню картин, у яких зіставляються прямі й переносні значення слів, використовується різке й несподіване зіткнення різнорідних понять" [139, с. 69–70]. Крім того, вона, переконує Л. І. Мацько, "ніби розширює межі людського мислення, світосприйняття, розкриває новий простір пізнання" [111, с. 369]. Як стилістична фігура антитеза сприяє логічному виділенню й упорядкуванню тексту, уяскравлює лексичні засоби, употужнює їхній емоційно-експресивний потенціал.

Відповідно до розташування елементів, що вступають у відношення суперечності або протиставлення, антитезу диференціюють на просту й складну [139, с. 69–70]. У щоденниковому дискурсі спостережено обидва різновиди. Просту антитезу формують одна або кілька антонімічних пар, які входять до структури речення: *Інтересно, корисно, але ж і **трудно!*** (В., 8.02.1952); *Боже, як **мало** я зробив, а люди вважають – **багато*** (М., 18.02.1988); *Для мене це була в ті **похмурі** дні **приємна** несподіванка* (М., 11.01.1958); ***Дві тисячі** трупу, і в льоху **одна-однісінька** забита жінка* (Д., 6.03.1942). Що ж до складної антитези, то її конституюють опозити-компоненти різних речень: *Я родився для **добра і любові**. Мене вбила **ненависть великих** якраз у момент їхньої **малості*** (Д., 31.01.1945), а також ті

контексти, у яких антитетичними є цілі речення: *Написати про світ і людину в двох планах: епохи діда і моєї. Світ великий, красивий, вічно повний новин і таємниць. Отся безмежність, неосяжність світу більш, як це не дивно, влаштовувала людину в ньому, аніж зараз, коли радіо-пропелеро-стратосферо-телевізію демони, що виплигнули з пляшки, отруїли людину, посіяли печаль і зло* (Д., червень 1945).

За Л. О. Новиковим, антитеза може бути нерозгорнутою і розгорнутою. Нерозгорнута антитеза – це просте протиставлення пари або декількох пар антонімів: *Робота каторжна, а заробітки – мізерні* (М., 30.05.1973); *Той сміх, що не ображає, а виліковує, виховує людину, підвищує...* (В., 20.01.1951); *Його стаття про “Київ” Вінграновського – і гарна, і грішна* (Ст., запис 7). У розгорнутій антитезі план змісту антонімічних слів посилюють інші слова, зокрема антоніми [122, с. 249]: *А цей дурень однією своєю ідіотською фразою нищить наслідки роботи десятків розумних людей* (С., 16.10.1962); *Як багато зомбі довкола – і як мало тих, хто ще чи вже не втратили своєї душі, свободи, своєї волі* (Мос., 3.10.1990). У пропонованих фрагментах в антонімічні відношення вступають одночасно по дві пари, одним із компонентів яких є числівник (*однією, багато, мало*) або іменник із квантитативним значенням (*десятків*), причому вони виконують допоміжну роль, сприяючи увиразненню й посиленню протиставлення.

Не менш значущим і функційно навантаженим засобом вираження категорії оцінки постає в щоденниковому дискурсі **градація**. Її природа полягає в поступовому нагнітанні засобів художньої виразності для підвищення чи пониження їхнього емоційно-сислового наповнення. Градація як дискурсивна категорія має власні ознаки:

комунікативна цінність повідомлюваного; упевненість / невпевненість в істинності повідомлюваного; відповідність форми вираження змістові; узагальненість / конкретність повідомлюваного; ясність формулювання; категоричність оцінки; почуття, емоції й оцінки (див.: [138, с. 5]). Отже, використання градації для характеристики / оцінювання особи, предмета, явища чи дії засвідчує виняткову роль об'єкта для автора або вплив першого на другого. В обстежених щоденникових дискурсах митці слова вдаються до висхідної градації (клімаксу), зразків спадної (антиклімаксу) не зафіксовано. Завдяки клімаксу як стилістичній фігурі аксіологічний образ стає динамічним, рельєфним і переконливішим, зростає інтонаційно-змісто-ве напруження висловлення загалом. Для досягнення цієї мети діаристи здебільшого нанизують лексеми з різноманітним частковооцінним значенням: *...що я маю честь, велику, чудесну, незрівнянну і неповторну честь належати до свого народу* (В., 10.03.1951); *...прожили ми це життя... бідно, хворо, незатишно, сором'язливо, по-своєму гордо, – як зуміли* (Мос., 20.01.1991). Цю модель градаційної конструкції можуть доповнювати й прагматично посилювати (1) усталені вислови й (2) перифрази: *Керівництво навіяло йому думку, що я ворог народу⁽¹⁾, небезпечна і шкідлива людина, націоналіст, контрреволюціонер, поплічник Гітлера і диявола⁽²⁾* (Д., 19.06.1944). Формувати градаційний ланцюжок здатні не лише окремі слова, а й синтаксичні структури, зокрема порівняльні звороти, завдяки чому динамізується зображально-виражальна сила створеного образу: *І яскравий йому бог дав талант! Отакий, як народ, – як сонце, як вітер, як тіні від верб, як шарудіння очерету від вітру...* (В., 2.08.1952).

Для увиразнення градаційного образу щоденникарі вдаються й до **графічної та орфографічної деструкції**, продукуючи девіантні стилістично-синтаксичні новотвори, посилюючи їх афіксальною тавтологією: *...любов не може бути інструментом, яким Отець кшталтує нас, доводячи до **досконалости-доладности-довершености-свято-сти...*** (Мос., 26.08.1996); *Я вже не знаю іншого настрою. Тільки оце **напівбездум'я, напівстраждання, напіввиснаженість, напівсон.** Усе – **напів.** **Напів-усе, напів-я.** Відтак: **бездумність, страждання, виснаженість, не-сон, не-все, не-я*** (Мос., 15.09.1989). В обстежених щоденникових дискурсах зафіксовано конструкції, у яких поєднано кілька градаційних ланцюжків: *І раптом усвідомив – **теж спокійно, без вибухів, без істерики, без німбів і стигматів*** ⁽¹⁾, – *власне, не усвідомив навіть, а сприйняв як **настрій, як тему для весняного надвечір'я в Самборі, як те, чого мені ніколи, мабуть, не вдасться пояснити словами, як пробудження і осяяння*** ⁽²⁾ (Мос., 16.04.1990); *Зробити “очну ставку” Нечитайла, Левка чи ще когось з партизанів чи партизанок з кимсь із **близьких, дорогих, рідних – живих, чи мертвих, чи тут не караних*** ⁽¹⁾, – *і повне **мовчання і непризнавання, не визнавання*** ⁽²⁾, *що свідчило б про велетенську духовну силу людей...* (Д., 6.03.1942). Крім того, градацію може супроводжувати повтор. Такий прийом у разі посилює оцінно-емоційне нагнітання: ***Плач мужчин, плач вночі, плач у полі, плач у хаті*** (Д., 6.03.1942).

Градуйовану оцінку щоденникарі застосовують здебільшого для експлікації власного ставлення / відчуття / враження від об'єктів – осіб, дій, явищ тощо, які належать до аксіологічних кіл “Я-miteць”, “Я-громадянин”, “Я-особистість” і “Я з-поміж людей”.

Синтаксико-стилістичний мовний рівень є важливим джерелом продукування нових, індивідуально-авторських засобів вираження оцінки. Він дає змогу письменникові створювати аксіологічні образи за допомогою як лаконічних, сконцентрованих, так і розлогих, багатокomпонентних, ускладнених структур. Для увиразнення емоційної площини дискурсу щоденникарі найактивніше використовують ресурс експресивного синтаксису: парцеляція, питальні конструкції, номінативні й оптативні речення, вставні та вставлені конструкції тощо.

3.3.2. Складне синтаксичне ціле як особливий репрезентант оцінки

Традиційно складне синтаксичне ціле (ССЦ), або надфразну єдність, вважають особливою синтаксичною одиницею, якій притаманна власна семантична, структурна й функційна природа. Окремішність ССЦ зумовлена тим, що йому “властива єдність думки, вислову, теми, суб’єктивно-модального забарвлення. Це цілісне утворення, в якому зв’язок окремих речень зумовлюється ставленням мовця (автора) до висловлюваного” [206, с 373]. Із текстового потоку складне синтаксичне ціле вичленовується завдяки своїй змістовій самостійності. Структура ССЦ – це сукупність різновидів його внутрішніх зв’язків та різнорівневих мовних одиниць, “що утворюють мовний конгломерат, який відповідає цілеустановці автора” [150, с. 90]. Вилучення або заміна будь-якої структурної одиниці стане причиною зміщення прагматичних і комунікативних акцентів усієї надфразної єдності. Саме тому семантична домінанта є відправним пунктом диференціації ССЦ.

У проаналізованих щоденникових дискурсах зафіксовано непоодинокі випадки вираження суб'єктивної або об'єктивної оцінки одного об'єкта різнорівневими мовними засобами в межах декількох речень, які водночас об'єднані в складне синтаксичне ціле. Використання такого експлікатора дає змогу діаристові поглибити, розширити образ, щоб досягти бажаного зображально-виражального ефекту, посприяти якомога точнішій інтерпретації повідомлюваного потенційним реципієнтом. Крім того, оцінні висловлення у формі ССЦ наповнені емотивністю, оскільки так багатослівно щоденникарі характеризують об'єкти, які справили на них неабияке враження або мають виняткову цінність тощо. Емотивність аксіологічно забарвлених надфразних єдностей допомагає реалізації однієї з визначальних функцій і самої оцінки, і діаріуша загалом, – самотерапії, сповіді, позаяк будь-яке оцінне висловлення письменника обов'язково має екстралінгвальне підґрунтя та є втіленням його світобачення й внутрішнього світу. Щодо цього слушно зауважує С. Т. Шабат-Савка: “Такі складні синтаксичні комплекси вирізняються сентенційною універсальністю, величавістю змісту, філософськими узагальненнями, афористичністю, яка виявляється не тільки у виборі синтаксичної форми, а й в авторському прагненні саме так передати життєву істину, філософську позицію” [200, с. 284].

Складне синтаксичне ціле, семантичним ядром якого є об'єкт і оцінка, у сучасній лінгвістиці тексту й дискурсології позначають терміном “оцінний субдискурс” (Н. М. Мирнова [114], Н. В. Гончарова [49]), дефінуючи його як “підпорядковану частину діалогічного дискурсу іншого типу, яка характеризується наявністю аксіологічної структури” [49, с. 7]. Іншими словами, це дискурс у дискурсі

з власною мікротемою, комунікативними тактиками й стратегіями. Така концепція є цілком логічною, вона безпосередньо пов'язана з процесом ідентифікування надфразної єдності як продуктивного засобу вираження оцінки в щоденниковому дискурсі. Проте варто зазначити, що оцінний субдискурс і складне синтаксичне ціле корелюють як зміст і форма: ССЦ є засобом реалізації, мовним утіленням семантичного наповнення оцінного субдискурсу.

За формою, обсягом, змістом і рештою параметрів зафіксовані надфразні єдності, які експлікують суб'єктивну авторську оцінку, демонструють одмінності. Генерувати ССЦ може навіть одне речення, у якому аксіологічно марковані компоненти нанизані за законами градації, утворюючи своєрідний механізм, що додає динаміки всьому контекстові: *О, як незвично бачити все це: вологу чорну землю, зелений мох, дрібний весняний дощик навскоси; яке все нове і справжнє у глибинах простору, котрі нарешті відкрилися натовленим очам, – і цей сильний молодий вітер, наповнений голосами птахів, і ці дивні прекрасні хмари...* (Мос., 20.03.1991).

Окремий тип ССЦ становлять конструкції, у конституюванні яких беруть участь декілька речень. Вони утворюють великий дискурсивний масив, оцінний зміст якого стосується лише одного об'єкта: *Весь час у напруженні. За долю України. Натискують на нас з Москви. Інсинуації, дезінформація. Про флот особливо. Ніби ми ні копійки не вклали в нього за сімдесят років. Ніби Україна краде, а не її, бідну, обдирали 350 років. Яке свинство! Хоч би швидше вирватись з цього ненависного ярма! Хоч би раз ковтнути живлячого повітря справжньої волі! Боже! Дай мені сил дожити до того дня!*

Або візьми моє життя в обмін на волю! (М., 9.01.1992); **Не люблю епітетів. Надміру епітетів. Цим грішить Стельмах. Мова його така завихрена, завітчана епітетами та іншими красивостями мовними, що іноді годі з першого разу розшолопати зміст речення. Зовні воно красиве. А схопити, уявити те, що хотів сказати автор дуже важко. Багато словесної половини! Важко і нудно читати. А якщо й додати, що й сюжет Стельмах будує так, як казах – пісню, тобто нанизує безперервно безліч фактів і фактиків, без яких можна обійтись, то стане зрозуміло, чому важко переказати зміст його творів. Читаєш – і перед тобою туман! (М., 7.06.1969).**

В обстежених дискурсах у формі надфразної єдності однаковою мірою репрезентовано позитивну й негативну оцінки. Інтенсивність пейоративності може варіюватися від простого невдоволення, осуду до обурення, огиди, ненависті, пор.: *На мене завжди находив гнітючий сум при одній лише думці про перегляд картини. Вона скрізь і завжди була гіршою, ніж я уявляв її і творив. І се було одним з нещасть мого життя. Я був мученик в результатах своєї творчості. Я ні разу не мав насолоди. Навіть спокою од споглядання результатів своєї безмірно тяжкої і складної праці. І чим далі, тим все більше переконуюсь, що 20 років кращого свого життя потратив я марно. Що б я міг сотворити!* (Д., 4.03.1945) і *Справді, Сталін не зійшов на п'єдестал, не люди поставили його, а він сам виліз – через віроломство, підлість, виліз криваво і зухвало, як і всі кати. Тепер цей тигр, що живився чоловічиною здох би від люті, коли б дізнався, якою знахідкою для збирачів металолому стали його бездарні, лубкові пам'ятники* (С., 19.09.1962). До континууму меліоративних оцінок, репрезентованих

складним синтаксичним цілим, входять яскраво виражені відчуття захоплення, прихильності, дружнього співчуття, як-от: *Помер Яновський Юрій. Тільки що одержав телеграму з Києва і говорив з Оленою по телефону. Нещасливий мій друг. Скільки й пам'ятаю я, весь час він мучився, страждав фізично й душевно. Все життя його було скорботне. Навіть писати перед смертю почав по-руськи, очевидно, з огиди до обвинувачень в націоналізмі, з огиди до дурнів безперечних, злих гайдуків і кар'єристів. Чоловік талановитий, чесний, тонкий, ображений до краю життям. Вічна Вам пам'ять і земля пером, друже й письменнику нещасливий* (Д., 26.02.1954).

За структурно-синтаксичними параметрами аксіологічно марковане ССЦ умовно диференційовано на дві групи. До першої входять ті надфразні єдності, у яких речення репрезентовані складними багатоконпонентними конструкціями, поєднаними ланцюжковим зв'язком. Оцінка, реалізована в такому контексті, може здаватися дещо роззосередженою, пом'якшеною. Завдяки ж ефекту нагромадження автор досягає бажаного інтенційного результату: *Олівейру-Кортасара-Мореллі бісить те, що він не такий геніальний, як йому хотілося б; і він починає сікатися до мови, до філософії, до кохання, намагається витягти сам себе за волосся вище власного зросту, напихає роман (не тільки "Гру в класи") іменами модних поетів, філософів, назвами модних на той час Дзен і гіпі, нашпиговує текст цікавими (бо ж він не дурний) цитатами, – і на всьому цьому лежить порохнява аргентинського провінціалізму, прагнення видавати себе не за того, ким він є насправді; біда ще й у тому, що сам Кортасар усвідомлює це, а від такого усвідомлення неможливо заховатись; і от замість нехай не геніального,*

але дуже цікавого Кортасара-новеліста ми маємо провінційного романіста з претензіями. Це те, що загрожує не тільки мені, а всім присутнім: бажання видаватися геніальнішим, ніж ти є насправді. Але нічого, з роками це минає; а хто таким і помер, то тут уже нічого не вдієш. “Бажання видаватися геніальнішим, ніж ти є насправді”, – **добре** сказано (Мос., 21.02.1991).

Другу групу становлять ті структури, яким притаманні уривчастість. Це головно обірвані, короткі, неповні, односкладні речення. Оцінка в таких контекстах сконцентрована, вона домінує над рештою інформації, емоційна напруга увиразнює й акцентує увагу на кожному окремому експлікаторові: *Помітив я ще одне в колгоспах: ніде не зустрів жодного веселого обличчя. Усі невеселі, стурбовані. І багато облич печальних. Важко живеться народу. Немає пісень. Ніде не співають. Є горілка. Як страшенно дорого обійшлася народу нашому війна (Д., 6.10.1954).* Фрагментарність й експресивність оцінки, вираженої розгляданням різновидом ССЦ, письменник може посилювати графічною деструкцією. Такий прийом членування й вияскравлення компонентів надфразної єдності використовують у своїх щоденниках Остап Вишня й О. Довженко *: *...І от Тимошенко... / Він не тойкає, не отойкає, не тогокає... Він упивається у вас, він ніби помпу своїх очей встромляє у вашу думку... Що? Як? Одне слово! Одну мисль!.. / І ви знаєте, – він вас заражає на творчість, на дерзання, на роботу! / Для такої людини хочеться щось ізробити, бо це людина творча. / Творець! / Багато ще в нього є недосконалого, невдалого, наївного, почасти дрібного, але не в цьому річ: на добірному зерні пшениці половина навіть обов'язкова. / Але це*

* Авторський абзац позначено скісною рисою (/)

творчість... / А творчість, справжня творчість, вона не тільки радує, вона запліднює... / От вам і Тарапунька! (В., 5.02.1952); *У мене був дід, похожий на Бога. І коли я молився Богу, я бачив на покуті ніби портрет діда, а сам дід лежав на печі і кашляв. / Він був високий, з сірими очима й тонким орлиним носом. У нього був високий лоб і хвилясте волосся, а борода біла. Був він добрий і гордий. Він безумно любив гарну бесіду і гарне слово. Мати вважала його за чорнокнижника і ховала його Псалтир. Потім вона почала палити його по листочку в печі. / Він був добрий дух лугу і риби. Він збирав гриби і ягоди краще за нас і розмовляв з кіньми* (Д., 2.04.1942).

Складне синтаксичне ціле як продуктивний засіб вираження оцінки дає змогу письменникові відтворити власне сприйняття світу, імпліцитно зреалізувати інтенцію розмірковування, яка спроектована на психологічну самотерапію. Структурно-семантичні потенції надфразної єдності відкривають перед діаристом невичерпні можливості для стилістично унікального експлікування різнознакової суб'єктивної та об'єктивної оцінки. В обстежених щоденникових дискурсах синтаксичні конструкції виконують роль універсального репрезентанта категорії оцінки, ними послуговуються всі діаристи. Проаналізовані аксіологічно забарвлені синтаксеми радикально не вирізняються від узуальної парадигми синтаксичних засобів вираження оцінки в художньому дискурсі. Відбір експлікатора для реалізації авторської оцінки об'єкта може бути зумовлений ідіостилем письменника, інтенційними особливостями щоденника або комунікативним наміром конкретного запису в ньому. Усі синтаксичні конструкції, до яких вдаються майстри слова, щоб вербалізувати своє ставлення / враження / почуття до об'єкта, покликані

вирізнити оцінку, акцентувати на ній увагу, посилити прогнозований прагматичний і зображально-виражальний ефект. Синтаксико-стилістичні засоби нечасто демонструють кореляцію з певним аксіологічним колом і знаком, їх справедливо можемо вважати узуальними з формального погляду експлікації оцінки.

3.4. Інтенсифікатори об'єктивних та суб'єктивних оцінних значень в українському щоденниковому дискурсі

Самостійні частини мови не завжди без допоміжних засобів експлікують суб'єктивну та об'єктивну оцінку. Значно частіше специфіка дискурсного середовища вимагає увиразнення авторської оцінки, збагачення її новими семантичними відтінками, акцентування на ній уваги тощо. Реалізацію цих інтенцій уможлиблює залучення інтенсифікаторів – модифікаторів змісту висловлення, які посилюють функційне навантаження висловлення загалом і певної оцінки зокрема (див. Додаток В). Їхня комунікативна мета полягає не тільки в повідомленні реципієнтові, що ознака перевищує норму, а й у збагаченні висловлення афективним компонентом, употужненні інтенційного та емотивного аспекту оцінки.

3.4.1. Партикули як специфічні засоби інтенсифікації оцінки

Найпродуктивнішими в спектрі інтенсифікаторів є частки. У мовознавчій науці немає єдиного погляду щодо їхнього лексичного значення. Традиційно вважають, що “семантичний обсяг часток дуже широкий, їх лексико-граматичні значення дуже мінливі і залежать від синтаксичного слововживання” [52, с. 287]. Одна з основних

ознак партикул – здатність утілювати ставлення мовця до повідомлюваного, передавати різні семантичні відтінки тощо. Ця функція зближує частки з категорією оцінки, допомагає першій увиразнювати другу, виконувати роль інтенсифікатора змісту домінантного експлікатора оцінки. Із цим завданням якнайкраще здатні впоратися підсилювальні й оклично-підсилювальні (*так, як, такий, який, ще*), вказівні (*от, ось*) та видільні (*тільки, навіть*) партикулятиви. Вони уподібнюються функційними властивостями й різняться сполучуваністю:

– частки *такий, який* поєднуються із субстантивами й атрибутивними синтаксемами – носіями оцінного значення: *Часом **такий** непотріб, **така** халтура або бездарність...* (М., 3.07.1978); *І **який** перед ними шир! **Які простори!*** (В., 3.12.1951);

– партикули *так, як* інтенсифікують оцінку дії або стану: ***Як** це трудно!* (В., 3.12.1951); ***Так** мені важко! **Так болить** серце!* (М., 6.10.1963);

– підсилювальна частка *ще* здебільшого репрезентує ступінь вияву ознаки, вираженої атрибутивною або адвербіальною синтаксемою: *Друковані органи стали **ще** бездарнішими і зухвалішими* (С., 3.09.1963); *Тепер я став у Черкасах **ще** самотніший, бо немає і того колективу, що був у “Молоді Черкащини”* (С., 5.09.1963); *І знову думав про тебе, дівчинко, уявляючи твоє світле лице між серпневих зірок, відчуваючи, але **ще** не усвідомлюючи, як повільно чистішає серце* (Мос., 9.08.1993);

– видільні частки *тільки, навіть* маркують іллокутивно важливі компоненти оцінного висловлення [133, с. 125, 127]: *Не весело й не сумно, **тільки** щем якийсь у серці, **тільки** прийняття всього, що було, – і непам'ять про нього* (Мос., 20.02.91); *Все написане **тільки** півправа*

(М., 11.09.1971); *Я не можу **навіть** по-справжньому заздрити Сар'янам і Шостаковичам...* (С., 18.09.1962).

В одному фрагменті дискурсу часто функціює два або більше аксіологічних центри, експлікатор кожного з яких посилюється часткою, що створює певний ефект емоційного нагнітання: *Як барвисто, з **якими** цікавими візерунками виплетена тканина людського буття, а ми **такі неухважні** до барв і ліній, що складають наші долі й характери, наші народи й України* (Мос., 13.04.1989); *Так затишно на душі, **такий чистий** світ перед очима* (Мос., 2.04.1991).

Займенниковий прикметник *скільки*, партикулюючись, самостійно експлікує квантитативну оцінку, тому не є інтенсифікатором. Аксіологічні параметри цієї частки реалізують семантику гіперболізовано неозначеної кількості оцінюваних об'єктів: *Скільки єсть там людей, **скільки** єсть там явищ – чудесних, неповторних...* (В., 29.11.1951). Увиразненню експресивності контексту з партикулою *скільки* сприяє, крім інтонації, змістового й емоційного акценту, форма окличного речення: *Потомилися, але **скільки** вражень!* (М., 26.07.1960).

Традиційно у номінативних реченнях вказівні частки *ось, от* репрезентують “раніше згадуваний або очікуваний предмет або явище при його появі з метою виділення з-поміж інших предметів або явищ” [174, с. 260]. Але в аксіологічно маркованих називних реченнях ці партикули змінюють свою інтенційну роль – виконують функцію інтенсифікаторів, підкреслюють і впотужнюють висловлену автором оцінку, звертають на неї увагу реципієнта, додають контекстові емоційності: *Книги, читачі – **ось** нагорода! **Ось** справжнє щастя письменника!* (М., 21.03.1971); ***От** уже ніяк не сподівався!* (М., 23.05.1971); ***Ось** як злетів!*

(Д., 23.10.1954). Таку ж силу мають у присубстантивній позиції синтаксично-службові сполучення *от і, ось і*, які виконують роль маркера висновковості: ***От і щастя! От і радість!*** (М., 18.01.1975). “Емоційно-експресивні аксіологічні значення подиву, захоплення” експлікують фразеологізовані сполуки *оце тобі й, от тобі (от тобі й), от вам і* [133, с. 124]: ***От вам і Таранунька!*** (В., 5.02.1952); ***І от вам: інфаркт – і людини нема*** (В., 2.08.1952); ***От вам “чужі” діти*** (В., 19.12.1954). Зрідка в номінативному реченні за умови відсутності оцінного компонента в семантиці лексеми, яка формує граматичний центр, вказівні частки виражають імпліцитну оцінку, ключем до інтерпретації якої є пре- і постконтекст: *Характерний наказ німців – видавати комуністів і прибічників партизанів... От часи! Мимоволі згадується епоха Богдана і Запорозжя* (Д., 1.04.1942); *Чорт його знає. Таке дурне наснилося, що до цього часу не можу прийти до пам'яті. Чи це сон, чи, може, справді... Слухай! Де ж це я вчора?.. Хм! От історія...* (Д., 16.02.1952).

3.4.2. Слововіртно-стилістичні підсилювачі оцінних значень

Арсенал словотворчих засобів інтенсифікації оцінки досить розмаїтий. Аксіологічно марковані лексеми, у складі яких є морфеми суб'єктивної оцінки, вважають винятково продуктивними експлікаторами, такими, що належать до ближньої периферії функційно-семантичного поля досліджуваної категорії та “є більш спеціалізованими для вираження семантики оцінки. Для них контекст суттєвої ролі не відіграє, ці одиниці зберігають оцінність поза мовним оточенням” [125, с. 9]. Найчисленнішу групу підсилювальних афіксів утворюють суфікси, з-поміж яких

найбільшу продуктивність демонструють демінутивні й ті, що вказують на ступінь вияву ознаки.

Семи зменшеності й / або пестливості репрезентують суфікси *-еньк-*, *-оньк-*, *-очк-*, *-ик-*, *-ісіньк-*, *-к-*, *-ок-*: *Маленький, тату* (пор.: малий) (Д., червень 1945); *Бідне Галинятко!* (пор.: Галиня) (М., 29.12.1963); *Голубонька турботлива!* (пор.: голубка) (М., 28.09.1961); *Дали йому там хибарку при гуртожитку* (пор.: хибару) (В., 9.08.49); *Прийшов дядько Толік, п'янений, вибирав картоплю у сестри, попросив закурити...* (пор.: п'яний) (Мос., 25.08.1999). Нешаблонне мислення спонукає автора до нешаблонної реалізації повідомлюваного, сприяючи з'яві оказіональної деривації. Так, Остап Вишня з метою максимальної применшеності ознаки поєднав морфеми *-усіньк-* і *-еньк-*, унаслідок чого замість загальноновживаних прикметників *отакісінький та отакенький* виформувався оцінний атрибутив *отакунький*: *М. Х. Пилипенко за все своє життя не випив, мабуть, і отакунької чарки горілки, не викурих жодної цигарки, – і ви дивіться: інфаркт!* (В., 2.08.1952). Демінутиви-інтенсифікатори принципово відрізняються від тих зменшено-пестливих суфіксів, які є безпосередніми носіями оцінного значення, оскільки лексема без такого суфікса втрачає будь-яке аксіологічне забарвлення: *Ніноці* вчора виповнилося три роки (пор.: Ніні) (М., 6.03.1987); *Бідний хлопчик!* (пор.: хлопець) (М., 24.01.1970). Натомість якщо позбавити слово підсилювального демінутива, то висловлення все одно збереже оцінну тональність, пор.: *Я – маленький чоловічок, мурашка, комашинка в народній величі* (В., 20.10.1950) і *Я – малий чоловік, мураха, комашина в народній величі*.

Формально вищий ступінь вияву ознаки репрезентують компаративні суфікси *-ш-*, *-іш-*. Вони збагачують

зміст статичної ознаки семою кількості. Не можемо погодитися із твердженням, що “в прикметниках вищого ступеня порівняння простежується відсутність суб’єктивної оцінки мовця” [15, с. 126], оскільки щоденникар оцінює міру вияву якісних характеристик об’єкта, здебільшого покладаючись на власні відчуття і враження, винятком є таке оцінювання, що відбувається на підставі зіставлення точних фізичних параметрів (ваги, довжини, глибини, температури тощо). В обстежених дискурсах суфікси *-ш-*, *-іш-* виражають суб’єктивний ступінь інтенсифікації авторської оцінки: *Я повернувся, ще більш хворий і обтяжений, ще **пригніченіший** і **безпорадніший**, **немічніший**, **негодящий** для буття...* (Мос., 16.03.1997); *Верлібр – це вивільнення ритму ментального, тому він **безпосередніший** і **глибший** за своєю дією...* (Мос., 19.01.1991); *...література – це перл у кришталях і чистота в **найчистішому*** (В., 18.12.1949); *А коли тебе вже визнали таким уже талантом, що **талановитішого** й у світі не було...* (В., 8.02.1952).

Аугментативні й власне-підсилювальні суфікси *-езн-*, *-елезн-*, *-енн-*, *-ущ-* є семантичними відповідниками прислівника *дуже*. Вони інтенсифікують пейоративне оцінне значення, підкреслюють негативне ставлення автора до оцінюваного об’єкта: *Розмова батька чи діда з синами офіцерами-льотчиками **далечезних** рейдів, що повернулися з війни* (Д., червень 1945); *Розмахуючи **довжелезними** патлами, я читав тоді вірші про реальну любов до небезпечної вітчизни* (Мос., 13.04.1989); *Полтаву зруйновано **страшенно!*** (В., 27.12.1948); *Топа мій **худющий** зробився...* (Мос., 23.10.1994).

У дискурсі семантика демінутивних морфем не обмежена зменшено-пестливою сферою: використання

таких словотворчих засобів сприяє утворенню нових емоційно-оцінних відтінків значень. Наприклад, в Остапа Вишні іменник *хлопчики* на тлі риторичного звертання в окличному реченні сприяє з'яві відтінку іронії, насмішки: ***Хлопчики ви мої!*** (В., 30.01.1949). У Василя Симоненка ад'єктив *звичайнісіньким* так само експлікує не зменшено-пестливу, а зменшено-іронічну інтенцію: *Одному з них я був потрібен, доки міг щось допомогти, другий виявився **звичайнісіньким** флюгером* (пор.: звичайним) (С., 5.09.1963). Для оцінювання одного об'єкта щоденникарі можуть одночасно використовувати кілька лексем із підсилювальними демінутивними суфіксами. Такий прийом суттєво інтенсифікує саму оцінку об'єкта, а також аксіологічну й демінутивну тональність висловлення загалом, пор.: ***Гарненьке, розумненьке дівчатко*** (М., 6.03.1987) і ***Гарне, розумне дівча***.

Префікси також не позбавлені інтенсифікувального конотаційного потенціалу. Ідеться про морфєми *за-*, *пре-*, *над-*, *най-*, *гіпер-*, *архі-*, *екстра-*, *супер-*, *ультра-*, які, приєднуючись до твірної основи, посилюють оцінку. Так, префікс *за-* репрезентує незначний ступінь вияву ознаки, він є носієм семи 'трохи більше, ніж звичайно, потрібно': *Праця на заводі ім. Паризької Комуни (мене взяли туди формувальником) виявилася **затяжка** для мене...* (Ст., запис 6). Натомість префіксальна морфєма *пре-* експлікує високий ступінь інтенсивності ознаки, оскільки конкретизує план змісту лексеми, у складі якої функціонує семантичною характеристикою "дуже": *Настрій **препоганний*** (М., 29.04.1973); *Весна **препогана*** (М., 3.05.1971). Найвищий же ступінь інтенсивності ознаки реалізує генетично й формально неоднорідна група префіксів *над-*, *най-*, *гіпер-*, *архі-*, *екстра-*, *супер-*, *ультра-*, які інтегрує

інваріантна сема 'занадто, надмірно, надзвичайно': ***Найпростіший і найкоротший*** шлях до так званого щастя – стати обивателем (С., 22.07.1963); *Звідси й наш **супервiдчай**, кусючість душ, що виявляється і серед найкращих* (Ст., запис 11); *На 10 сторінках оцей **ультрарапiд** мільйонної долі секунд* (Д., 18.10.1947).

3.4.3. Адвербативні інтенсифікатори оцінки

Незначний сегмент спектра інтенсифікаторів суб'єктивної та об'єктивної оцінки в щоденниковому дискурсі утворюють квантитативно-квалітативні прислівники, основне призначення яких – вираження інтенсивності дії або міри чи ступеня вияву якісної ознаки. Такі адвербативи позбавлені власного аксіологічного значення, семантичним центром оцінного висловлення, у яких вони функціують, є прикметник або інший прислівник, рідше – субстантив. Кількісно-означальні адвербативи не мають яких-небудь обмежень у плані сполучення з негативно або позитивно обарвленими оцінками. За класифікацією інтенсифікаторів, запропонованою Д. Болінджером і доповненою Н. Д. Арутюною (див.: [9, с. 246]), квантитативно-квалітативні прислівники – посилювачі оцінки диференційовано на такі групи:

1) максимізатори *абсолютно, надто, занадто, страшно, надзвичайно, безмірно, безумно* наближують ознаку або ступінь інтенсивності дії до межі, яка є індивідуальною й визначається прагматичними умовами актуалізації слова: *Отсю сцену, що я вам **абсолютно точно** і **правдиво** описав, як очевидець, я пригадував два рази* (Д., 9.10.1945); *Я там краєм вуха чув, що в ЦК відхилили, мовляв, **занадто багато** приділено уваги Січі...*

(М., 11.02.1975); *...я **страшенно голодний**, заходжу до якогось ресторану (Мос., 27.02.1995); **Страшно боліло** у грудях (Мос., 27.02.1995); **Усе це надзвичайно близьке** моїм роздумам... (Мос., 1.12.1995);*

2) посилювач дуже вказує на збільшення ознаки: ***Дуже стрімкий** рух (Мос., 15.09.1989); Співав "Пам'яті Василя Стуса" і "Чернівці", прийняли **дуже добре**... (Мос., 15.09.1989); Ніч була **дуже неприємна** (М., 11.01.1958); У ті часи хвалити один одного було чимось **дуже природним**: ясна річ, ми всі геніальні (Мос., 13.04.1989); До того ж селян-українців показано в ній **дуже й дуже антипатичними** (М., 27.07.1964);*

3) усереднювачі досить, доволі, загалом зміщують значення до центру оцінної шкали, у бік збільшення або зменшення ознаки: ***Досить цікавий** (М., 18.12.1965); Молоді люмпени, **доволі агресивні**, а втім, і боягузливі за певних обставин (Мос., 14.04.1993); Рецензія **загалом позитивна** (М., 31.01.1958);*

4) зменшувач трохи вказує на спадання ознаки: ***...переді мною знову ліричний шанувальник вільного жарту, трохи скептик**... (Д., 23.10.1954); Зустріч з президентом Академії архітектури була **трохи комедійною** (Д., 30.10.1954);*

5) мінімізатор зовсім зміщує значення оцінки до нижньої межі, корелюючи із запереченням: ***Зовсім несподівано для самого себе я подумав**... (Мос., 16.04.1990); **...екрани можуть бути великими і враження од картини зовсім іншим** – величним і прекрасним (Д., 4.07.1945); Почуваю себе **зовсім зле** (М., 1.04.1967).*

Адвербативні інтенсифікатори оцінки завдяки своїм градаційним параметрам утворюють власну аксіологічну шкалу, яку ілюструє схема 3.4.3.1:

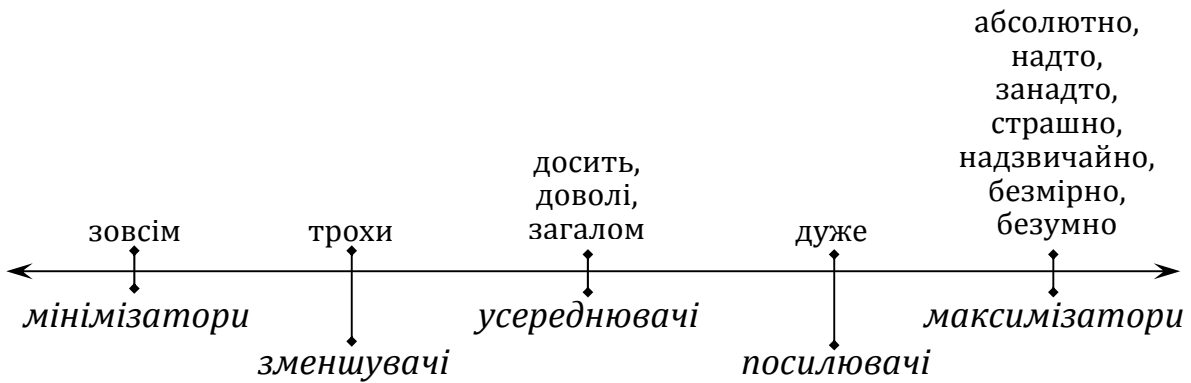

Схема 3.4.3.1. Градаційна аксіологічна шкала адвербативних інтенсифікаторів оцінки

Безперечно, оцінне значення увиразнює форма тропів, специфічних синтаксичних конструкцій і стилістичних фігур, однак здатністю інтенсифікувати аксіологічне забарвлення наділені й деякі одиниці дериваційного та морфологічного рівнів. Інтенсифікатор сам по собі позбавлений лексичного значення, він лише акцентує увагу на аксіологічному центрові висловлення. Домінантою описаних засобів є частки, зокрема підсилювальні, оклично-підсилювальні, вказівні й видільні. З-поміж словотворчих інтенсифікаторів висока продуктивність характерна для демінутивних, аугментативних і підсилювальних суфіксів, а також префіксів і суфіксів ступеня вияву ознаки. Проаналізовані інтенсифікатори слід відмежовувати від тих, які є безпосередніми експлікаторами оцінки, оскільки вони специфіковані різним функційним навантаженням. Підсилювальну й класифікаційну узуальність репрезентують кількісно-означальні адвербативи. Виконуючи своє іманентне призначення, вони інтенсифікують оцінну семантику лексеми, з якою сполучаються.

Висновки до третього розділу

1. Оцінка – це міжрівнева категорія, що ієрархізує мовні одиниці з різнорідним аксіологічно-функційним потенціалом: одні з них безпосередньо маніфестують авторську оцінку, інші – лише підсилюють її. Домінуювальними для щоденникового дискурсу є лексико-семантичні, фразеолого-стилістичні й синтаксико-стилістичні експлікатори, які здебільшого ситуативно корелюють з аксіологічними колами діариста. Суб'єктивну оцінку реалізують одиниці всіх мовних рівнів, тоді як об'єктивну оцінку здатні репрезентувати здебільшого лексико-семантичні засоби.

Діапазон лексико-семантичних засобів вираження об'єктивної та суб'єктивної оцінки ранжовано на загальноаксіологічні й частковоаксіологічні.

1.1. Загальноаксіологічний тезаурус вербалізує підсумкову, генералізовану, оцінку в абсолютній та порівняльній) формах.

1.2. Розмаїтий репертуар реалізаторів утворюють частковоаксіологічні експлікатори об'єктивної й суб'єктивної оцінки, які характеризують об'єкт в одному з аспектів. У щоденниковому дискурсі відповідно до узгодження аксіологічного значення зі способом пізнання людиною світу, що її оточує, часткові оцінки диференційовано на сім груп, знакова й функційна природа яких неоднакова: 1) креативна (оцінювання таланту, творчого хисту особи, результатів її мистецької діяльності), 2) інтелектуальна (оцінювання рівня розумових здібностей), 3) сенсорно-естетична (оцінювання з погляду пізнання об'єкта органами чуття: візуальне, одоративне, аудіальне, тактильне, густативне), 4) емоційно-чуттєва (оцінювання

емоційного й психологічного стану об'єкта, його почуттів, відчуттів), 5) фізіологічно-естетична (оцінювання фізіологічних характеристик особи та стану її здоров'я), 6) морально-етична (оцінювання морально-етичної платформи людини або суспільства), 7) ідеологічна (оцінювання суспільно-політичного ладу, діяльності політиків, громадських діячів).

Суб'єктивну оцінку регулярно експлікують одиниці всіх вичленуваних груп, тоді як об'єктивну – лише лексеми-індикатори візуальної (деякі назви кольорів), одоративної (узуальні одоризми), емоційно-чуттєвої (назви емоційних станів автора щоденника), фізіологічно-естетичної (медичні назви хвороб) та ідеологічної (слова зі статичним позитивним і негативним маркуванням) оцінки. Чітко співвідносяться з аксіологічними колами ідеологічні оцінки, закріплені за аксіологічним колом “Я-громадянин”, креативні оцінки, безпосередньо пов'язані з колом “Я-митець”, і сенсорно-етичні оцінки, для яких релевантним є входження до кола “Я-довкілля”.

1.3. Лексико-семантичний рівень щоденникового дискурсу багатий на різноманітні тропеїчні засоби, які, органічно взаємодіючи між собою, охудожнюють, белетризують його. Функцію аксіологічного сигналу в діаріюшах виконують метафори, епітети, перифрази, гіпербола, літо-та, оксиморон. Метафори й епітети завдяки своїй когнітивній органічності та семантичній невичерпності є найпродуктивнішими з-поміж тропів – реалізаторів оцінки.

2. На фразеолого-стилістичному рівні біблійні, античні та язичницькі ремінісценсії, усталені суспільно-політичні вислови, етноформули й вислови відомих людей засвідчують здатність експлікувати передусім суб'єктивну пейоративну оцінку. Послугуючись ресурсом узуальних

фразем, діаристи активно продукують фразеологізми-новотвори і складні стилістичні фігури фразеологічного типу, зокрема антитезу.

3. Одиниці синтаксико-стилістичного рівня наділені особливим статусом у репертуарі аксіологічних репрезентантів, оскільки віддзеркалюють автокомунікативні параметри щоденникового дискурсу та оцінні характеристики висловлення.

3.1. Функційна природа синтаксико-стилістичних засобів вираження оцінки неоднорідна: 1) вербалізація авторських самотерапевтичних процедур і внутрішнього діалогу (вставні та вставлені конструкції, нечленовані речення, риторичні звертання й питання, оптативи, антипофора); 2) нарощення іллокутивної та перлокутивної сили дискурсу (відокремлені означення й обставини, порівняльні звороти, антитеза, градація, парцеляти, номінативні речення).

3.2. Складне синтаксичне ціле має особливий статус з-поміж синтаксико-стилістичних засобів експлікації оцінки в щоденниковому дискурсі завдяки власній змістовій самостійності. Його специфіка полягає в тому, що система аксіологічно маркованих експлікаторів різних рівнів підпорядкована єдиній інтенції та репрезентує оцінку одного об'єкта.

4. Для досягнення переконувального ефекту оцінки діаристи регулярно послуговуються інструментарієм інтенсифікаторів, з-поміж яких підсилювальні, оклично-підсилювальні, вказівні й видільні партикули, префіксальні та суфіксальні морфемі, кількісно-означальні прислівники. Поєднуючись із позитивною та негативною оцінками, інтенсифікатори реалізують їхні градаційні параметри, збільшуючи або зменшуючи вияв ознаки.

ВИСНОВКИ

1. Усебічне дослідження категорії оцінки детерміноване її онтологічно-когнітивною універсальністю. У філософії, логіці й лінгвістиці сформульовано термінологічно-категорійний та методологічний фундамент для багатовекторного досягнення оцінки.

1.1. Філософи розглядають аналізовану категорію як “думку про цінність”, унікальну антропоцентричну форму світосприйняття, релевантними для якої є ознаки *хороше / добро* й *погане / зло*. Мислителі сформулювали важливі для лінгвістики положення про відсутність ідеального *добра* та абсолютних цінностей. Теоретичним підґрунтям потрактування феномена оцінної шкали стали висновки філософів про різний ступінь вияву хорошого й поганого, або градуйованість оцінки. До аксіологічної терміносистеми додано поняття “компаративний клас” і “норма”, у зв’язку із чим сформульовано засадничі положення про первинність оцінного значення порівняно з дескриптивним, про функційно-комунікативний потенціал оцінки, її здатність реалізувати власний іллокутивний і перлокутивний потенціал, впливати на реципієнта, виражати емоції мовця та його ставлення до об’єкта.

1.2. Оперуючи поняттям “судження про цінність”, логіки розробили закони й принципи для регламентування функційних потенцій оцінних висловлень, озброїли мовознавство теоретично-прагматичною концепцією триплетної будови абсолютної (*добре – байдуже – погано*) та порівняльної (*краще – рівноцінно – гірше*) аксіологічної шкали.

1.3. Для лінгвістів важливими є семантико-прагматичний, комунікативний, функційний, когнітивний виміри оцінки. Оцінку витлумачуємо як прагматико-семантичну категорію, експліковану різнорівневими аксіологічно маркованими мовними одиницями, які репрезентують цінність об'єкта для мовця, його позитивне / негативне / нейтральне ставлення до повідомлюваного з метою реалізації певного комунікативного наміру.

1.3.1. Структуру оцінки формують облігаторні (суб'єкт, об'єкт, оцінний предикат, стереотип, оцінна шкала, підстава оцінки) й факультативні (реципієнт, інтенсифікатор) конституенти.

1.3.2. Оцінка тісно взаємопов'язана з дискурсивними категоріями модальності, експресивності та емоційності, але не тотожна їм. Вона є лише стрижневим компонентом модальності, а емоційних і експресивних якостей набуває принагідно.

2. Основними критеріями диференціації оцінок на об'єктивні й суб'єктивні є співвіднесення з 1) поняттями істинності / хибності або з почуттєвою сферою людини, 2) суспільним чи індивідуальним досвідом.

3. Когнітивні, прагматично-комунікативні особливості щоденникового дискурсу проектують функційно-інтенційний та виражальний вектори суб'єктивної й об'єктивної оцінки. Класифікаційні індикатори діаріуша дають підстави вважати його різновидом буттєвих опосередкованих або прямих дискурсів, для яких типовою є реалізація у форматах змістового прориву та змістового переходу. Комунікативну основу щоденника становить автокомунікація, репрезентована моделлю "Я – Я", або "Ego – Alter Ego".

3.1. "Я-образ" і мовна особистість діариста маніфестують унікальний психолінгвістичний автопортрет

письменника, параметри його ідіостилю та психотипу. Як компонент когнітивного рівня щоденникового дискурсу “Я-образ” інтегрує всі оцінні уявлення майстра слова про самого себе, власні соціальні ролі, зовнішні ознаки та особливості внутрішнього стану.

3.2. Образ теперішнього в щоденникові є домінантним, він репрезентований хронікальними репортажними записами. Образи минулого й майбутнього зазнають нерегулярної експлікації, автор спорадично переповідає факти минулого або фіксує плани на майбутнє. “Я-образ” щоденникаря постає темпорально тривимірним, тому авторські об’єктивні та суб’єктивні оцінки набувають діахронних рис.

4. Функційно-інтенційне навантаження об’єктивної та суб’єктивної оцінки зумовлене автокомунікативною природою діарійного дискурсу. Іманентна потреба закарбувати особу / подію / явище або власне ставлення / переживання / емоції / враження забезпечує домінуючий статус власне-оцінної та інформативної функції. Об’єктами оцінювання в щоденниках є 1) інтимно-особистий простір (сім’я, друзі, кохані, близькі люди), 2) громадянська позиція (політичні переконання, зацікавленість історією й культурою), 3) погляди на мистецтво, чужі й власні твори (зокрема позитивне або негативне оцінювання чужої мистецької праці, процес роботи над власними творами чи перебіг процесу їхнього видання), 4) фізичний і психологічний стан (здоров’я автора, його самопочуття, враження, переживання, емоції, хвороби тощо), 5) морально-етичні норми (розмисли про добро і зло, справедливість, порядність, людські чесноти й т.ін.), 6) особи, які оточують автора (риса характеру, зовнішність, поведінка, достоїнства й вади, здібності, ставлення до авто-

ра, взаємини з ним), 7) побут (житло письменника, інтер'єр та екстер'єр місць, де він перебував), 8) докілья тощо.

4.1. Омовлення психолінгвістичного портрету діариста спонукає до використання перформативного потенціалу категорії оцінки: авторефлексія й автореференція сприяють самоусвідомленню, пошуку себе і свого місця в житті, середовищі, тій або тій ситуації. Метамова функція оцінки забезпечує вербалізацію самотерапевтичних маніпуляцій у формі авторських коментувань і пояснень, мета яких – потвердити передусім власну правоту або чесність. Продукування насиченої художніми образами, інтенційно й аксіологічно маркованої інформації вимагає використання стилістичного та прагматичного ресурсу об'єктивної й суб'єктивної оцінки. У щоденниковому дискурсі нетипово зреалізовані апелятивна та волюнтативна функції досліджуваної категорії, оскільки реципієнт у діаріушах здебільшого уявний, причому ним може бути й сам автор.

4.2. Об'єктивна та суб'єктивна оцінки природно взаємопов'язані з інтенційними можливостями щоденникового дискурсу. Жанрові інтенційні параметри діаріуша й ситуативний комунікативний намір автора безпосередньо впливають на іллокутивно-перлокутивну силу аксіологічно наснаженого висловлення, а оцінка завжди екстрапольована на реалізацію бажаної або передбачуваної інтенції. Вона найпродуктивніше корелює з такими жанровими інтенціями: фіксація, сповідь перед самим собою, самоувічнення, самозадоволення, психічна самотерапія. У діапазоні втрадиційнених комунікативних намірів об'єктивна та суб'єктивна оцінка щоденникаря регулярно взаємодіє з інформативним, спонукальним й емоційно-оцінним різновидами. Контактна інтенція є індиферентною стосовно діарійного дискурсу, оскільки не

передбачає налагодження та підтримку стосунків між мовцем і реципієнтом.

5. Аксіологічно маркована концептосфера щоденникаря демонструє невіддільність його від “Я-образу”: семантичні стрижні концептів послідовно актуалізуються в тому або тому різновиді Ego. Інтерпретування аксіологічного виміру мовної особистості діариста характеризує коло його цінностей, яке формує ядро суб’єктивної та об’єктивної оцінки. Побудовану на основі когнітивного групування дібраного фактичного матеріалу письменницьку парадигму “Я-образів” диференційовано на п’ять аксіологічних кіл: “Я-митець”, “Я-громадянин”, “Я з-поміж людей”, “Я-особистість”, “Я-довкілля”. Аплікуючись, вони утворюють єдиний, цілісний, жорстко ієрархізований “Я-образ” митця.

5.1. Аксіологічне коло “Я-митець” інтегрує оцінні висловлення автора про мистецтво, літературу, чужі та власні твори, що системно відображають вирізнені в ньому сектори “Я-процес”, “Я-колега” і “Я-персона”.

5.2. Громадянську позицію щоденникаря, його політичні переконання, погляди на питання історії й культури репрезентує аксіологічне коло “Я-громадянин”, диференційоване на сектори “Я-Україна”, “Я-політика” і “Я-суспільство”, неоднорідного оцінювання в яких зазнають об’єкти-концепти *політика, ідеологія, влада, народ, Україна, війна*.

5.3. Аксіологічне коло “Я-особистість” структурують контексти, у яких ідеться про фізичний і морально-психологічний стан діариста, його життєві принципи й переконання. У цьому колі вирізнено сектори “Я-настрій”, “Я-мораль”, “Я-здоров’я”, у яких послідовно експліковано оцінні параметри концептів *настрій, мораль, здоров’я*.

5.4. Ціннісну домінанту аксіологічного кола “Я з-поміж людей” і його секторів “Я-член родини”, “Я-друг”, “Я-знайомий”, “Я-перехожий” формують оцінно марковані висловлення, які стосуються членів родини, знайомих, випадкових перехожих або супутників, друзів. Увага щоденниківів зосереджена на їхніх рисах характеру, зовнішності, поведінці, чеснотах, вадах, здібностях тощо. Найвиразніше в колі “Я з-поміж людей” репрезентований позитивно оцінений концепт *сім'я*.

5.5. Аксіологічне коло “Я-довкілля” найопосередкованіше пов'язане з розглядуваними дискурсами, його формують об'єкти-концепти *побут* (сектор “Я-інтер'єр”) і *природа* (сектор “Я-пейзаж”). Співвіднесення оцінених письменниками об'єктів з “Я-образами” митця вможлиблює інтерпретування його аксіологічної концептосфери та з'ясування регулярних форм експлікації оцінки у вирізнених колах.

6. Типовими засобами вираження оцінки в українському щоденниковому дискурсі є лексико-семантичні, фразеолого-стилістичні й синтаксико-стилістичні одиниці. Суб'єктивна оцінка однаково реалізована на всіх мовних рівнях, тоді як для об'єктивної оцінки релевантним є зв'язок із лексико-семантичним рівнем.

6.1. Лексико-семантичні експлікатори диференційовано на загальноаксіологічні й частковоаксіологічні. Частиномовні параметри обох різновидів засвідчують ядерну позицію адвербативів та ад'єктивів, навколоядерну – субстантивів і дієслів, периферійну – слів категорії стану. Загальноаксіологічний тезаурус маніфестує холістичну, підсумкову, оцінку, яка завдяки власній універсальності регулярно, але менш продуктивно, ніж часткова, фіксується

в усіх аксіологічних колах. Для неї визначальними є абсолютна й порівняльна форми вияву.

6.2. Частковоаксіологічні репрезентанти об'єктивної та суб'єктивної оцінки характеризують об'єкт одновимірно. У щоденниковому дискурсі відповідно до узгодження аксіологічного значення зі способом пізнання людиною світу вирізняє сім груп часткових оцінок: креативні, інтелектуальні, сенсорно-естетичні (візуальні, одоративні, аудіальні, тактильні, густативні), емоційно-чуттєві, фізіологічно-естетичні, морально-етичні й ідеологічні. Із аксіологічними колами вони корелюють симптоматично: креативні оцінки релевантні для кола "Я-митець", ідеологічні – для "Я-громадянин", сенсорно-естетичні – для "Я-довкілля", а емоційно-чуттєві, фізіологічно-естетичні, морально-етичні й інтелектуальні майже рівномірно зреалізовані в аксіологічних колах "Я-особистість", "Я з-поміж людей", "Я-громадянин" і "Я-митець". Частково-аксіологічні реалізатори підтверджують загальномовну тенденцію до превалювання пейоративів, меліоративні експлікатори домінують лише у сфері креативної та одоративної оцінок.

6.2.1. Креативна оцінка репрезентує суб'єктивне ставлення діариста до власної або чужої творчості, літературного й мистецького процесу загалом. Для негативно обарвлених креативноаксіологічних лексем інтегрувальною є сема 'позбавлений таланту, здібностей', а для позитивно конотованих – сема 'наділений талантом, здібностями'.

6.2.2. Аксіологічна опозиція сем 'тямущий', 'який має ясний розум' – 'нетямущий', 'розумово обмежений' характерна для значенневого ареалу інтелектуальних оцінок, позбавлених об'єктивних параметрів.

6.2.3. Сенсорно-естетичні часткові оцінки традиційно диференційовано на візуальні, одоративні, аудіальні, тактильні й густативні.

6.2.3.1. Візуальні оцінки маніфестують дві значеннєві домінанти: світло- та кольоропозначення. Змістове ядро першого різновиду утворює аксіологічна опозиція “відсутність світла” – “наявність світла”, що спорадично корелює з опозицією “поганий” – “хороший”. Колористичний тезаурус формують назви ахроматичних та хроматичних кольорів. Частковоаксіологічні індикатори набувають ознак об'єктивної оцінки за умови експлікування найменувань узуальних кольорів об'єктів. Діапазон хроматичних оцінок реалізують ті, що номінують спектр кольорів веселки, а також суб'єктивні кольори й асоціативні кольоропозначення.

6.2.3.2. Аксіологічну сутність одоративної оцінки відзеркалює семна опозиція ‘приємний запах’ – ‘неприємний запах’, що природно узгоджується зі знаками “+” та “-”.

6.2.3.3. Визначальним для аудіальних сенсорно-естетичних оцінок є суб'єктивне уявлення про високу й низьку гучність, які на рівні контексту ототожнюються з поняттями “хороший” і “поганий”.

6.2.3.4. Найпродуктивнішу опозицію тактильної оцінки утворює антитетичне протиставлення “холодно” – “тепло”, яке спорадично набуває суб'єктивного позитивного / негативного заряду.

6.2.3.5. Густативна часткова оцінка практично індиферентна стосовно щоденниковому дискурсі. Її реалізують лексеми, які 1) формують аксіологічну шкалу “смачний” – “несмачний”, співвідносно з “хороший” – “поганий”, 2) репрезентують смакові враження: *кислий, гіркий,*

солодкий, солоний, гострий, 3) експлікують авторську оцінку в конструкціях *смак / присмак чого?*

6.2.4. Типовою сферою поширення об'єктивної емоційно-чуттєвої оцінки є коло "Я-особистість". Її аксіологічне підґрунтя – протиставлення позитивної семи 'добре / задовільне самопочуття' й негативної 'погане / незадовільне самопочуття'. Меліоративні лексеми репрезентують розмаїття приємних емоційних станів. Спектр пейоративів охоплює неприємні відчуття, емоції, типовою частиномовною реалізацією для яких, на відміну від більшості ад'єктивованих й адвербіалізованих загальних і часткових оцінок, є субстантиви.

6.2.5. Фізіологічно-естетичні оцінки характеризують об'єкти з погляду зовнішності та стану здоров'я. Опертям аксіологічної шкали першої групи є протиставлення "привабливий" – "непривабливий". Шкала часткової оцінки стану здоров'я об'єкта вирізняється тим, що в ній відсутні позитивні конотеми. Ядро оцінної парадигми зі знаком "–" формують 1) лексеми – назви хвороб, 2) загальноживані лексеми-номінування поганого самопочуття.

6.2.6. Для негативно обарвленого комплексу лексем-експлікаторів морально-етичної оцінки особи інтегровальною є сема 'недостойна, ганебна поведінка', а для позитивно обарвленого – сема 'гідна, порядна поведінка'.

6.2.7. Ідеологічні оцінки детермінують ставлення діариста до суспільно-політичних процесів, явищ, політичних, громадських діячів і демонструють статичність / динамічність аксіологічного знака "+" / "–". Стабільна меліоративна конотація характерна для семантично співвідносних лексем *патріотичний, патріот, патріотично*, а негативна – для детермінованих і недетермінованих у плані значення лексичних одиниць *диктатор, диктаторський*,

шовініст, шовіністичний, партократ, партократичний, денаціоналізація, денаціоналізований, імперія, імперіалізм, імперський; сталінщина, брежнєвщина, чистки, репресія. Знакова динаміка оцінки властива лексемам *комуністичний, комуніст, комунізм, національний, націоналістичний, націоналіст, націоналізм; радянський.*

6.3. Арсенал лексико-семантичних засобів вираження оцінки в щоденниковому дискурсі органічно доповнюють тропи, прагматична сутність яких – оречевлення суб'єктивних, аксіологічно насажених, унікальних художніх образів.

6.3.1. Усі жанрові різновиди письменницьких діаріушів насичені аксіологічно маркованими логіко-класифікаційними й художньо-естетичними епітетами, які іманентно репрезентують відповідно об'єктивну та суб'єктивну оцінку.

6.3.2. З-поміж тропів-реалізаторів оцінки найбільшу продуктивність демонструють метафора-опредмечування (перенесення ознак із неживого на живе та з неживого на неживе), метафора-оживлення (антропометафора, ботано-метафора, зоометафора) й метафора-синестезія. В обстежених діаріушах не спостережено безпосередньої залежності між типом метафори та знаком репрезентованої нею оцінки.

6.3.3. Роль тропеїчних маркерів виконують також пейоративні й мейоративні авторські та узуальні перифрази, з-поміж яких переважають ті, що мають негативну зарядженість. Типовим для них є функціонування у структурі аксіологічного кола “Я-громадянин”. Позитивно-патетичні перифрази релевантні для аксіологічного кола “Я-митець”. Відчутно нижчим оцінним потенціалом у щоденниках наділені гіперболи, літоти й оксиморони.

6.4. Експлікувальний аксіологічний континуум у досліджуваних дискурсах розширюють фразеологічні одиниці,

які наділені здатністю виражати суб'єктивну оцінку в межах усіх аксіологічних кіл, крім "Я-довкілля". Домінантною функцією біблійних, античних і язичницьких ремінісценсій, усталених суспільно-політичних висловів та етноформул, висловів відомих людей є реалізація пейоративного значення.

6.5. Одиниці синтаксико-стилістичного рівня – найдосконаліший інструментарій вияву автокомунікативних параметрів щоденникового дискурсу, а також прагматичних та антропоцентричних особливостей категорії оцінки. Разом із тропеїчною і фразеологічною системою аксіологічних індикаторів синтаксико-стилістичні експлікатори зумовлюють специфіку ідіостилю й психотипу діариста. Реалізуючи жанрові інтенції самотерапії та сповіді здебільшого у форматі внутрішнього діалогу, майстри слова послуговуються ресурсом ціннісно й емоційно конотованих вставних і вставлених конструкцій, нечленованих речень, риторичних звертань та питань, оптативів, антипофори. Виконуючи стилістичну й прагматичну функції, комплекс оцінно обарвлених відокремлених означень і обставин, порівняльних зворотів, антитези, градації, парцелятивів і номінативних речень створює дискурсивний ефект аксіологічного нагнітання.

6.6. Осібне місце в синтаксико-стилістичному репертуарі суб'єктивної та об'єктивної оцінки в щоденниковому дискурсі належить складному синтаксичному цілому, у межах якого авторську оцінку репрезентують різнорівневі засоби, об'єднані комунікативним наміром діариста.

7. Інвентар засобів інтенсифікації оцінки в щоденниковому дискурсі неоднорідний. Його репрезентують одиниці різних мовних рівнів.

7.1. Найпродуктивніший розряд з-поміж інтенсифікаторів утворюють підсилювальні й оклично-підсилювальні (*такий, який, так, як, ще*), вказівні (*от, ось*) та видільні (*тільки, навіть*) партикули.

7.2. Спектр словотворчих інтенсифікаторів поліфункційний у плані семантичної наповненості й компонентного складу: компаративні суфікси *-ш-, -іш-* та власне-підсилювальні префікси *за-, пре-, над-, най-, супер-, ультра-* вказують на градуїований ступінь вияву ознаки; демінутивні суфікси *-еньк-, -оньк-, -очк-, -ик-, -ісіньк-, -к-, -ок-* конкретизують оцінне значення відтінками зменшеності, пестливості, спорадично – іронічності; аугментативні та власне-підсилювальні суфіксальні морфеми *-езн-, -елезн-, -енн-, -ущ-* інтенсифікують пейоративну аксіологічну семантику.

7.3. Роль засобів підсилення оцінки в щоденниковому дискурсі регулярно виконують кількісно-означальні адвербативи, основна текстотвірна роль яких – вираження міри / ступеня вияву якісної ознаки. В обстежених діаріюшах цей лексико-граматичний розряд диференційовано на групи з такими аксіологічними параметрами: 1) максимізатори *абсолютно, надто, занадто, страшно, надзвичайно, безмірно, безумно* наближають ознаку до індивідуалізованої верхньої межі; 2) посилювач *дуже* сигналізує про збільшення ознаки; 3) усереднювачі *досить, доволі, загалом* зміщують ознаку до центру шкали; 4) зменшувач *трохи* фіксує спадання інтенсивності ознаки; 5) мінімізатор *зовсім* переносить оцінку до нижньої межі. Специфіка прислівникових посилювачів полягає в тому, що вони активно корелюють як з пейоративними, так і з меліоративними оцінками.

Експлікатори об'єктивної та суб'єктивної оцінки в щоденниковому дискурсі утворюють ієрархічно організовану підсистему, одиниці якої взаємозумовлюють, доповнюють, увиразнюють і конкретизують за різними ономасіологічними сутностями одна одну.

Результати дослідження слугуватимуть поглибленому дослідженню дискурсивних параметрів категорії оцінки, її когнітивних, семантичних і функційних особливостей.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Агаева Ф. А. Модальность как лингвистическая категория (на материале английского и туркменского языков) / Ф. А. Агаева. – Ашхабад : Ылым, 1990. – 305 с.
2. Агафонова А. Синтаксичні засоби вираження авторизованої оцінки у мовостилі Івана Франка / А. Агафонова // Іван Франко: дух, наука, думка, воля : матеріали Міжнар. наук. конгресу, присвяченого 150-річчю від дня народження Івана Франка, (Львів, 27 верес. – 1 жовт. 2006 р.) / Львів. нац. ун-ту імені Івана Франка. – Львів, 2010. – Т. 2. – С. 365–375.
3. Алефіренко М. Ф. Теоретичні питання фразеології / М. Ф. Алефіренко. – Харків : Вища школа, 1987. – 135 с.
4. Аникеева Т. Р. Системность малых групп лексики на материале английского семантического поля “deserption”: в сопоставлении с его русским аналогом : автореф. дис. на соиск. учен. степени канд. филол. наук : спец. 10.02.04 “Германские языки” / Т. Р. Аникеева. – Воронеж, 2002. – 23 с.
5. Антонова Ю. Н. Интенция говорящего в аспекте коммуникативно-целевой семантики : автореф. дис. на стиск. учен. степени канд. филол. наук : спец. 10.02.19 “Теория языка” / Ю. Н. Антонова. – Орел, 2006. – 28 с.
6. Апресян Ю. Д. Избранные труды. Т. I. Лексическая семантика. – 2-е изд., испр. и доп. / Ю. Д. Апресян. – М. : Языки русской культуры ; Восточная литература, 1995. – VIII с., 472 с.
7. Аристотель. Сочинения : в 4 т. / Аристотель. – М. : Мысль, 1984. – Т. 4. – 830 с.

8. Арутюнова Н. Д. Метафора и дискурс // Арутюнова Н. Д. Теория метафоры : сборник / Н. Д. Арутюнова, М. А. Журина (ред.). – М., 1990. – С. 5–32.
9. Арутюнова Н. Д. Типы языковых значений. Оценка. Событие. Факт / Н. Д. Арутюнова. – М. : Наука, 1988. – 338 с.
10. Арутюнова Н. Д. Язык и мир человека / Н. Д. Арутюнова. – М. : Языки русской культуры, 1998. – 896 с.
11. Ахманова О. С. Словарь лингвистических терминов / О. С. Ахманова. – М. : Сов. энциклопедия, 1969. – 607 с.
12. Балли Ш. Общая лингвистика и вопросы французского языка / Ш. Балли. – М. : Изд-во иностран. лит., 1955. – 416 с.
13. Балли Ш. Французская стилистика / Ш. Балли. – М. : УРСС, 2003. – 394 с.
14. Баранов А. Н. Постулаты когнитивной семантики / Баранов А. Н., Добровольский Д. О. // Известия АН. Серия литературы и языка. – 1997. – Т. 56. № 1. – С. 11–21.
15. Безпояско О. К. Морфеміка української мови / О. К. Безпояско, К. Г. Городенська. – К. : Наук. думка, 1987. – 211 с.
16. Белова А. Д. Лингвистические аспекты аргументации. – Изд. 2-е, перераб. и доп. / Белова А. Д. – К. : Логос, 2003. – 304 с.
17. Беляева М. А. Аксиосфера человека: динамика взаимодействия объектного и субъектного : дис. ... канд. филос. наук : 09.00.01 / Беляева Маргарита Алексеевна ; Рос. гос. ун-т туризма и сервиса. – М., 2009. – 138 с.
18. Бентам И. Избранные сочинения Иеремии Бентама. Т. I. Введение в основания нравственности и законодательства / И. Бентам. – СПб., 1867. – 678 с.

19. Берестнев Г. И. Иконичность добра и зла / Г. И. Берестнев // Вопросы языкознания. – 1999. – № 4. – С. 99–113.

20. Бессонова О. Концептуальна організація оцінного тезауруса англійської мови / Бессонова О. // Лінгвістичні студії: зб. наук. пр. / ДонДУ – Донецьк, 2005. – Вип. 13. – С. 241–245.

21. Білоноженко В. М. Словник фразеологізмів української мови / Білоноженко В. М., Гнатюк І. С., Дятчук В. В. та ін. ; відповід. ред. Винник В. О. – К.: Наук. думка, 2003. – 788 с.

22. Богуславский В. М. Словарь оценок внешности человека / В. М. Богуславский. – М.: Космополис, 1994. – 336 с.

23. Бойко Л. П. Стилістичні можливості суфіксів суб'єктивної оцінки в поезії Д. Павличка / Бойко Л. П. // Актуальні проблеми слов'янської філології. Серія: Лінгвістика і літературознавств: міжвуз. наук. зб. – 2010. – Вип. XXIII. Ч. 3. – С. 382–388.

24. Бойченко Н. О. Стійкі дієслівні сполуки у публіцистичному тексті: типологічні ознаки та експресивний потенціал: дис. ... канд. філол. наук: 10.02.01 / Наталія Олександрівна Бойченко; Київ. нац. ун-т ім. Тараса Шевченка. – К., 2001. – 239 с.

25. Болдырев Н. Н. Структура и принципы формирования оценочных категорий / Н. Н. Болдырев // С любовью к языку: сб. науч. трудов. – М.; Воронеж: ИЯ РАН; Воронеж. гос. ун-т, 2002. – С. 103–113.

26. Болквадзе Б. И. Олицетворение как феномен речевого художественного мышления (на материале русской и грузинской лирики XIX века): автореф. дис. на соиск. учен. степени канд. филол. наук: спец. 10.02.19

“Общее языкознание, социолінгвістика, психолінгвістика” / Б. И. Болквадзе ; Воронеж. гос. ун-т. – Воронеж, 1995. – 26 с.

27. Бондаренко Я. О. Дискурс акцентуєваних мовних особистостей: комунікативно-когнітивний аспект (на матеріалі персонажного мовлення в сучасній американській художній прозі) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.04 “Германські мови” / Я. О. Бондаренко ; Київ. нац. лінгв. ун-т. – К., 2002. – 19 с.

28. Бондарко А. В. Принципы функциональной грамматики и вопросы аспектологии / А. В. Бондарко ; отв. ред. В. Н. Ярцева. – 2-е изд. – М : Эдиториал УРСС, 2001. – 208 с.

29. Боярчук О. Д. Анатомія та еволюція нервової системи : підруч. для студ. вищ. навч. закл. / О. Д. Боярчук ; Держ. закл. “Луган. нац. ун-т імені Тараса Шевченка”. – Луганськ : Вид-во ДЗ “ЛНУ імені Тараса Шевченка”, 2014. – 395 с.

30. Брагина Н. Г. Память в языке и культуре / Н. Г. Брагина. – М. : Языки славянских культур, 2007. – 520 с.

31. Буяр І. Є. Лінгвістична категорія оцінки: оцінювання досягнутого у вітчизняній лінгвістиці / І. Є. Буяр // Наукові записки Національного університету “Острозька академія”. Серія: Філологічна. – Вип. 11. – 2009. – С. 145–149.

32. Васильев Л. М. Семантическая категория оценки и оценочные предикаты / Л. М. Васильев // Исследования по семантике: семантические категории в русском языке / Башкир. гос. ун-т. – Уфа, 1996. – С. 55–62.

33. Васильченко А. О. Структурно-семантические характеристики зевгматических конструкций и их положение на оценочной шкале : автореф. дис. на соиск. учен. степени канд. філол. наук : спец. 10.02.04 “Германские языки” / А. О. Васильченко ; Белгор. гос. ун-т. – Белгород, 2004. – 23 с.

34. Введение в философию : учеб. пособ. для вузов / авт. кол.: Фролов И. Т. и др. – 3-е изд., перераб. и доп. – М. : Республика, 2003. – 623 с.

35. Вежбицкая А. Восприятие: семантика абстрактного словаря / А. Вежбицкая // Новое в зарубежной лингвистике. – М., 1986. – Вып. XVIII. – С. 336–369.

36. Вендина Т. И. Семантика оценки и ее манифестация средствами словообразования / Вендина Т. И. // Славяноведение. – 1997. – № 4. – С. 41–49.

37. Вербицька О. А. Ономасіологічні функції синестезійної метафори в українській мові (на матеріалі прикметників відчуття) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.02 “Українська мова” / О. А. Вербицька ; Харків. держ. пед. ін.-т імені Г. С. Сковороди. – Харків, 1993. – 24 с.

38. Виндельбанд В. Прелюдии. Философские статьи и речи / В. Виндельбанд ; пер. С. Франка. – СПб. : Изд. Д. Е. Жуковского, 1904. – VIII+374 с.

39. Виноградов В. В. Исследования по русской грамматике : избр. тр. / В. В. Виноградов ; [Ред. тома Н. Ю. Шведова]. – М. : Наука, 1975. – 559 с.

40. Виноградов В. В. О категории модальности и модальных словах в русском языке / В. В. Виноградов // Труды Института русского языка. – 1950. – Т. 2 (II). – С. 38–79.

41. Власюк В. В. Особливості запахових відчуттів та їх вияв у мові [Електронний ресурс] / В. В. Власюк. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum/Npkpnu_fil/2009_18/1_16_Wlasiuk.pdf (дата звернення: 15.03.2015). – Назва з екрана.

42. Волокитина А. И. Коммуникативная структура диалогического СФЕ / А. И. Волокитина // Коммуника-

тивно-прагматические функции языковых единиц : сб. науч. тр. – Куйбышев, 1990. – С. 49–57.

43. Волошина О. В. Роль сенсорної лексики у створенні художньої образності (на матеріалі англійської прози) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.04 “Германські мови” / О. В. Волошина ; Київ. нац. ун-т. ім. Тараса Шевченка. – К., 1994. – 24 с.

44. Вольф Е. М. Функциональная семантика оценки / Е. М. Вольф. – М. : Наука, 2002. – 280 с.

45. Гавенко С. Анализ аргументативного эффекта оценочной семантики в естественном языке (на материале американских текстов) [Электронный ресурс] / С. Гавенко. – Режим доступа: http://www.dialog-21.ru/Archive/2001/volume1/1_8.htm (дата обращения: 12.02.2015). – Назв. с экрана.

46. Гак В. Г. Эмоции и оценки в структуре высказывания и текста / В. Г. Гак // Вестник Московского университета. Филология. – 1997. – № 3. – С. 87–95.

47. Гоббс Т. Избранные произведения : в 2 т. / Томас Гоббс. – М. : Мысль, 1964. – Т. 2. – 748 с.

48. Голованевский А. Л. Оценочность и ее отражение в политическом и лексикографическом дискурсах / А. Л. Голованевский // Филологические науки. – 2002. – № 3. – С. 78–87.

49. Гончарова Н. В. Аксіологічна структура англо-мовного діалогічного дискурсу (на матеріалі художньої прози) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.04 “Германські мови” / Н. В. Гончарова. – К., 2002. – 18 с.

50. Гордієнко-Митрофанова І. В. Інваріанти аксіосфери маргінального (на прикладі пенітенціарних установ) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. канд. філос.

наук : спец. 09.00.03 “Філософські науки” / І. В. Гордієнко-Митрофанова ; Харків. військ. ун-т. – Харків, 1999. – 20 с.

51. Городенська К. Г. Реалізація семантичного потенціалу дієслів у синтаксичних дериватах / К. Г. Городенська // Словотвірна семантика східнослов'янських мов. – К. : Наук. думка, 1983. – С. 102–113.

52. Горпинич В. О. Морфологія української мови : підручник для студ. вищ. навч. закладів / В. О. Горпинич. – К. : Академія, 2004. – 336 с.

53. Горский Д. П. Краткий словарь по логике / Д. П. Горский, А. А. Ивин, А. Л. Никифоров ; под ред. Д. П. Горского. – М. : Просвещение, 1991. – 208 с.

54. Гофман И. Представление себя другим в повседневной жизни / И. Гофман ; пер. с англ. и вступ. ст. А. Д. Ковалева. – М. : КАНОН-пресс-Ц, Кучково поле, 2000. – 304 с.

55. Григорян С. С. Семантическая структура группы английских прилагательных положительной оценки и особенности их функционирования в современном английском языке : дис. ... канд. филол. наук / С. С. Григорян. – М., 1988. – 158 с.

56. Гринишин М. Оцінні мовленнєві акти в асиметричних ситуаціях спілкування / М. Гринишин // Вісник Львівського університету. Серія: Філологічна / Львів. нац. ун-т ім. І. Франка. – Л., 2009. – Вип. 46. Ч. 1. – С. 70–78.

57. Грищенко А. П. Лексикологія // Сучасна українська літературна мова : підручник / А. П. Грищенко, Л. І. Мацько, М. Я. Плющ та ін. ; за ред. А. П. Грищенка. – К. : Вища школа, 2002. – С. 92–202.

58. Громоздова Л. В. Модальность утверждения и отрицания в английском и русском языках (лингво-

прагматический аспект) : дис. ... канд. филол. наук / Л. В. Громоздова. – Краснодар, 2000. – 227 с.

59. Грещук В. В. Нариси з основоцентричної дериватології / Грещук В. В., Бачкур Р. О., Джочка І. Ф., Пославська Н. М. ; за ред. Василя Грещука. – Івано-Франківськ : Місто НВ, 2007. – 348 с.

60. Дмитровская М. А. Знание и мнение: образ мира, образ человека / М. А. Дмитровская // Логический анализ языка. Знание и мнение. – М. : Наука, 1988. – С. 6–18.

61. Дробницкий О. Г. Понятие морали / О. Г. Дробницкий. – М. : Наука, 1974. – 388 с.

62. Дудик П. С. Синтаксис сучасного українського розмовного літературного мовлення (просте речення; еквіваленти речення) / П. С. Дудик. – К. : Наук. думка, 1973. – 288 с.

63. Дуднік І. О. Роль щоденникових записів В. Симоненка у формуванні уявлень про образ митця у контексті епохи / І. О. Дуднік // Наукові записки Харківського національного педагогічного університету ім. Г. С. Сковороди. Серія: Літературознавство. – 2011. – Вип. 2 (2). – С. 135–139.

64. Єщенко Т. Семантико-стилістичні типи метафор: теоретичний аспект / Т. Єщенко // Донецький вісник Наукового товариства ім. Шевченка. – Донецьк, 2010. – Т. 18. Мова. – С. 224–240.

65. Єрмоленко С. Я. Епітети в щоденникових дискурсах Євгена Чикаленка і Сергія Єфремова: історично-мовний та ідіостильовий аспекти / Світлана Єрмоленко // Мова. Культура. Взаєморозуміння : зб. наук. праць. / відп. ред. Т. А. Космеда. – Дрогобич, 2013. – Вип. III. – С. 169–177.

66. Жижома О. О. Роль оказіональних прикметників у формуванні поетичного дискурсу / О. О. Жижома //

Лінгвістичні студії / ДонНУ. – Донецьк, 2009. – Вип. 18. – С. 156–161.

67. Жилієвська П. М. “Щоденник” О. Довженка – “Щоденник” О. Гончара: воєнна доба / П. М. Жилієвська // Таїни художнього тексту (до проблеми поетики тексту) : зб. наук. праць. – Дніпропетровськ, 2008. – С. 159–171.

68. Загнітко А. П. Засоби актуалізації поетичного змісту в ліричних текстах / А. П. Загнітко // Загнітко А. П. Український синтаксис : навч.-практ. комплекс : [в 2 ч.] / А. П. Загнітко, М. О. Вінтонів, Л. В. Сегін. – 2-ге вид., доповн. – Донецьк ; Слов'янськ, 2011. – С. 583–598.

69. Загнітко А. П. Теоретична граматики сучасної української мови. Морфологія. Синтаксис / А. П. Загнітко. – Донецьк : БАО, 2011. – 992 с.

70. Захарова Г. П. Коммуникативная интенция поддержки и лексико-грамматические средства ее выражения в русском языке : на фоне английского : дис. ... канд. филол. наук : спец. 10.02.01 / Захарова Галина Петровна ; Самар. гос. ун-т. – Самара, 2011. – 193 с.

71. Івановська О. П. Український фольклор як функціонально-образна система суб'єктності : монографія / О. П. Івановська. – К. : ЕксОб, 2005. – 227 с.

72. Иванюк Б. П. Метафора и произведение (структурно-типологический, историко-типологический и прагматический аспекты исследования) / Б. П. Иванюк. – Черновцы : Рута, 1998. – 252 с.

73. Ивин А. А. Основание логики оценок / А. А. Ивин. – М. : Изд-во Моск. ун-та, 1970. – 230 с.

74. Ивин А. А. Основы теории аргументации / А. А. Ивин. – М. : Гардарики, 2000. – 416 с.

75. Ігнат'єва С. Є. Аксіологічні опозиції у щоденниковому дискурсі / С. Є. Ігнат'єва // Мова і культура. – 2011. – Вип. 14, т. 7. – С. 69–75.

76. Ігнат'єва С. Є. Системно-функційні особливості щоденникового дискурсу / Ігнат'єва С. Є. // Science and Education a New Dimension : Philology, I (2). – 2013. – Issue 11, Nov. – P. 100–104.

77. Калинина Е. И. Дифференциальные черты дневника как гипержанра [Электронный ресурс] / Калинина Е. И. // Вестник Кузбасской государственной педагогической академии. – Режим доступа: <http://vestnik.kuzsra.ru/articles/2> (дата обращения: 16.05.2014). – Назв. с экрана.

78. Карасик В. И. О типах дискурса / В. И. Карасик // Языковая личность: институциональный и персональный дискурс : сб. науч. тр. – Волгоград : Перемена, 2000. – С. 5–20.

79. Карасик В. И. Оценочная мотивировка, статус лица и словарная личность / В. И. Карасик // Филология – Philologica. – Краснодар, 1994. – Вып. 3. – С. 2–7.

80. Караулов Ю. Н. Русская языковая личность и задачи ее изучения / Ю. Н. Караулов, Е. В. Красильникова // Язык и личность : сб. науч. ст. – М., 1989. – С. 3–11.

81. Киричук Л. М. Прагмасемантичні особливості категорії оцінки в рекламному тексті (на матеріалі реклами журналу “Time”) : автореф. дис. на здобуття наук. ступ. канд. філол. наук : спец. 10.02.04 “Германські мови” / Киричук Лариса Миколаївна ; Київ. держ. лінгвістичний ун-т. – К., 1999. – 19 с.

82. Коваленко Б. О. Стилiстично знижена лексика в мові сучасної української публіцистики : дис. ... канд. філол. наук : спец. 10.02.01. – К., 2003. – 182 с.

83. Кон И. С. В поисках себя. Личность и её самосознание / Игорь Семёнович Кон. – М. : Политиздат, 1984. – 151 с.

84. Конова И. А. Речевые акты похвалы и порицания / И. А. Конова // Германистика. – СПб., 1992. – С. 52–58.

85. Король О. А. Емотивно-оцінне навантаження сенсорної лексики в текстах сучасних англomовних пісень / О. А. Король // Мовні і концептуальні картини світу : збірник / Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка. – К., 2012. – Вип. 41. Ч. 2. – С. 281–291.

86. Корольова В. В. Аксіологічна лексика української мови як засіб соціокультурної ідентифікації особистості / В. В. Корольова // Український смисл : зб. наук. пр. – Дніпропетровськ, 2012. – № 2. – С. 82–88.

87. Космеда Т. А. “Грамматика оцінки” як актуальна проблема сучасного мовознавства / Т. А. Космеда, О. В. Халіман // Лінгвістичні студії : зб. наук. пр. – Донецьк, 2011. – Вип. 22. – С. 17–23.

88. Космеда Т. Категорія оцінки в українському мовознавстві / Космеда Т. // Українська філологія: школи, статті, проблеми : зб. наук. пр. – Л., 1999. – Ч. 2. – С. 138–146.

89. Космеда Т. А. Аксіологічні аспекти прагмалінгвістики: формування і розвиток категорії оцінки / Т. А. Космеда. – Львів : ЛНУ ім. Івана Франка, 2000. – 350 с.

90. Космеда Т. А. Ego і Alter Ego Тараса Шевченка в комунікативному просторі щоденникового дискурсу : монографія / Т. А. Космеда. – Дрогобич : Коло, 2012. – 372 с.

91. Коцюбинська М. Образне слово в літературному творі / М. Коцюбинська. – К. : Вид-во АН УРСР, 1960. – 188 с.

92. Крамаренко М. Л. Аксіологічна прагмасемантика англomовного рекламного тексту : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.04

“Германські мови” / М. Л. Крамаренко / Донец. нац. ун-т. – Донецьк, 2005. – 21 с.

93. Красных В. В. “Свой” среди “чужих”: миф или реальность? / Виктория Владимировна Красных. – М.: Гнозис, 2003. – 375 с.

94. Кривонос С. М. Лингво-стилистические средства выражения категории оценки : автореф. дис. на соиск. учен. степени канд. филол. наук : спец. 10.02.04 “Германські мови” / С. М. Кривонос ; МГПИИЯ им. М. Тореца. – М., 1980 – 26 с.

95. Крисанова Т. О. Співвідношення емотивного та оцінного компонентів висловлювань, що передають негативну оцінку адресата / Т. О. Крисанова // Філологічні студії / Волин. держ. ун-т ім. Лесі Українки. – Луцьк., 2001. – № 2. – С. 70–73.

96. Кузнецова В. А. Категория отрицательной оценки и её отражение в системе глагола современного английского языка : автореф. дис. на соиск. учен. степени канд. филол. наук : спец. 10.02.04 “Германские языки” / В. А. Кузнецова ; Ленингр. гос. пед. ин-т им. А. И. Герцена. – Л., 1982. – 21 с.

97. Кунин А. В. Курс фразеологии современного английского языка : учебн. для ин-тов и фак. иностр. яз. / А. В. Кунин. – 2-е изд., перераб.– М. : Феникс, 1996. – 381 с.

98. Купіна А. В. Антропоморфна метафора як засіб вербалізації концепту “пам’ять” / А. В. Купіна // Лінгвістика : зб. наук. пр. / ЛНУ ім. Т. Шевченка. – Луганськ. – 2009. – № 1 (16). – С. 35–40.

99. Лещинин З. І. Внутрішній монолог як форма літературного викладу : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філолог. наук : спец. 10.01.06 “Теорія літератури” / З. І. Лещинин. – Л., 2000. – 21 с.

100. Лингвистический энциклопедический словарь / [гл. ред. В. Н. Ярцева]. – М. : Советская энциклопедия, 1990. – 672 с.

101. Локк Д. Избранные философские произведения : в 2 т. / Джон Локк. – М. : Гос. соц.-эконом. изд-во, 1960. – Т. 1. – 736 с.

102. Лотман Ю. М. Семиосфера / Лотман Ю. М. – СПб. : Искусство, 2000. – 704 с.

103. Лукьянова Н. А. Экспрессивная лексика разговорного употребления (проблемы семантики) / Н. А. Лукьянова. – Новосибирск : Наука, 1986. – 230 с.

104. Ляпон М. В. Оценочная ситуация и словесное само моделирование / М. В. Ляпон // Язык и личность : сб. науч. ст. – М., 1989. – С. 24–34.

105. Лященко О. А. Прагматичний потенціал метафори в газетному тексті // Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія : Філологія. – 2014. – № 10. – Т. 1. – С. 148–150.

106. Макаренко Л. Метафори зорового класу в поетичному мовленні Юрія Клена / Л. Макаренко // Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія: Лінгвістика. – Херсон, 2009. – Вип. 9. – С. 84–89.

107. Макаров М. Л. Основы теории дискурса / Михаил Львович Макаров. – М. : Гнозис, 2003. – 280 с.

108. Маркелова Т. В. Взаимодействие оценочных и модальных значений в русском языке / Т. В. Маркелова // Филологические науки. – 1996. – № 1. – С. 80–89.

109. Маркелова Т. В. Семантика оценки и средства ее выражения в русском языке : учеб. пособ. / Т. В. Маркелова. – М. : Изд-во МПУ, 1993. – 125 с.

110. Маркелова Т. В. Функционально-семантическое поле оценки в русском языке / Т. В. Маркелова // Вестник

Московского университета. Серия: Филология. – 1994. – № 4. – С. 12–19.

111. Мацько Л. І. Стилiстика української мови : підручник / Л. І. Мацько, О. М. Сидоренко, О. М. Мацько ; за ред. Л. І. Мацько. – К. : Вища шк., 2003. – 462 с.

112. Медведева Н. Е. Аксиологический аспект современных французских арготизмов : автореф. дис. на соиск. учен. степени канд. филол. наук : спец. 10.02.05 “Романские языки” / Н. Е. Медведева. – Белгород, 2001. – 22 с.

113. Меркулова И. А. Аксиосфера славян по данным синонимии / И. А. Меркулова // Вестник Воронежского государственного университета. Серия: Лингвистика и межкультурная коммуникация. – № 2. – 2011. – С. 37–42.

114. Миронова Н. Н. Структура оценочного дискурса : дис. ... д-ра филол. наук : 10.02.19 / Миронова Надежда Николаевна. – М., 1998. – 355 с.

115. Михальченко М. До питання про категорію оцінки та її місце в тексті / М. Михальченко // Донецький вісник Наукового товариства ім. Шевченка. – Донецьк, 2007. – Т. 16. – С. 156–162.

116. Мінчак Г. Б. Конотативна семантика сучасних ідеологічно забарвлених номінативних одиниць (на матеріалі української преси 90-х років ХХ століття) : автореф. дис. на здобуття наук. ступ. канд. філол. наук : спец. 10.02.01 “Українська мова” / Г. Б. Мінчак ; НАН України, Ін-т укр. мови. – К., 2003. – 21 с.

117. Мур Дж. Принципы этики / Джордж Мур. – М. : Прогресс, 1984. – 326 с.

118. Мурясов Р. З. Опыт анализа оценочного высказывания / Р. З. Мурясов, А. С. Самигуллина, А. Л. Федорова // Вопросы языкознания. – 2004. – № 5. – С. 68–78.

119. Ніженець О. А. Засоби передачі негативної оцінки в англійській мові / О. А. Ніженець, Н. І. Чернюк // Матеріали науково-теоретичної конференції викладачів, аспірантів, співробітників та студентів факультету іноземної філології та соціальних комунікацій, (Суми, 18–23 квітня, 2011 р.) / відп. за вип. В. В. Опанасюк ; Сум. держ. ун-т. – Суми, 2011. – Ч. 1. – С. 52–53.

120. Никитевич В. М. К вопросу о категории оценки в русском языке / В. М. Никитевич // Филологические науки. – 1960. – № 3. – С. 81–91.

121. Новиков В. П. Оценочная лексика в языке английской газеты : дис. ... канд. филол. наук / В. П. Новиков. – М., 1992. – 145 с.

122. Новиков Л. А. Антонимия в русском языке (семантический анализ противоположности в лексике) / Л. А. Новиков. – М., 1973. – 268 с.

123. Новикова Е. Г. Языковые особенности организации текстов классического и селевого дневников : дис. ... канд. филол. наук : спец. 10.02.01 [Электронный ресурс] / Е. Г. Новикова. – Ставрополь, 2005. – 255 с. – Режим доступа : <http://www.dissercat.com/content/yazykovye-osobennosti-organizatsii-tekstov-klassicheskogo-i-setevogo-dnevnikov> (дата обращения: 17.01.2015). – Назв. с экрана.

124. Озерова Н. Г. Средства выражения отрицания в русском и украинском языках / Н. Г. Озерова. – К. : Наук. думка, 1978. – 117 с.

125. Онищенко І. В. Категорія оцінки та засоби її вираження в публіцистичних та інформаційних текстах : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.01 “Українська мова” / І. В. Онищенко ; Дніпропетр. нац. ун-т. – Дніпропетровськ, 2004. – 20 с.

126. Островська О. М. Лінгвостилістичні засоби реалізації категорії оцінки (на матеріалі американської художньої прози) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.04 “Германські мови” / О. М. Островська. – Львів, 2001. – 20 с.

127. Падар Ю. А. Аксіологічність в українській мемуаристиці початку ХХ століття [Електронний ресурс] / Ю. А. Падар // Актуальні проблеми української лінгвістики: теорія і практика. – 2012. – Вип. 25. – С. 201–208. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/apyl_2012_25_25 (дата звернення: 28.04.2014). – Назва з екрана.

128. Падич Н. В. Лексичні засоби вираження негативної оцінки / Н. В. Падич // Мовознавство. – 1984. – № 6. – С. 69–72.

129. Паничева П. Н. Структурно-семантические и прагматические характеристики восклицательных предложений в английской диалогической речи: в свете антропоцентрической парадигмы : автореф. дис. на соиск. учен. степени канд. філол. наук : спец. 10.02.04 “Германские языки” / П. Н. Паничева. – Ставрополь, 2004. – 17 с.

130. Панфилов В. З. Категория модальности и ее роль в конструировании структуры предложения и суждения / В. З. Панфилов // Вопросы языкознания. – 1977. – № 4. – С. 37–48.

131. Парфенова С. О. Семантика и прагматика речевых переименований : автореф. дис. на соиск. учен. степени канд. філол. наук : спец. 10.02.04 “Германские языки” / С. О. Парфенова. – СПб., 1995. – 20 с.

132. Паршук Н. В. Вербалізація спонукальної інтенції у російському рекламному тексті : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.02 “Російська

мова” / Н. В. Паршук ; Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка, Ін-т філології. – К., 2008. – 20 с.

133. Педченко С. О. Модально-експресивний потенціал видільних та вказівних партикулятивів / С. О. Педченко // Філологічні науки. – 2009. – № 1. – С. 122–129.

134. Петровский А. В. Основы теоретической психологии / Петровский А. В., Ярошевский М. Г. – М. : ИНФРА-М, 1998. – 528 с.

135. Підгородецька І. Ю. Стилiстичнi функцiї лексичних одиниць iз семантикою естетичного оцiнювання в мовi творiв дитячої лiтератури другої половини ХІХ – початку ХХ ст. [Електронний ресурс] / І. Ю. Підгородецька // Лiнгвiстичнi дослiдження. – 2011. – Вип. 31. – С. 170–173. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/znpkhnpu_lingv_2011_31_29.pdf (дата звернення: 2.04.2015). – Назва з екрана.

136. Пісанова Т. В. Національно-культурні аспекти оцінної семантики: естетичні та етичні оцінки / Т. В. Пісанова. – М. : Изд-о ІКАР, 1997. – 320 с.

137. Погорелова С. Д. Связь оценки с другими категориями языка / С. Д. Погорелова, А. С. Яковлева // Современная филология : материалы II междунар. науч. конф., (г. Уфа, январь 2013 г.). – Уфа : Лето, 2013. – С. 86–89.

138. Подуфалова Т. В. Когнітивно-семантичні та функціональні особливості градації в російській мові : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.02 “Російська мова” / Т. В. Подуфалова. – Харків, 2007. – 26 с.

139. Пономарів О. Д. Стилiстика української мови / О. Д. Пономарів. – К., 1993. – 248 с.

140. Попова Е. А. Авторская модальность как средство выражения антропоцентричности текста : дис. ... канд.

філол. наук : спец. 10.02.01 “Русский язык” / Е. А. Попова. – Липецк, 1996.

141. Поповський А. М. Від холюя до холюйства: етнолінгвістичний і когнітивний погляди на лексико-семантичне поле “прислужництво” / А. М. Поповський // Наукові записки Національного університету “Острозька академія”. Серія “Філологічна” : збірник наукових праць / [укладачі В. В. Максимчук та ін.]. – Острог : Видавництво Національного університету “Острозька академія”, 2014. – Вип. 50. – С. 20–31.

142. Потебня О. Естетика і поетика слова / О. Потебня. – К. : Мистецтво, 1985. – С. 302. – (Пам’ятки естетичної думки).

143. Потебня А. Из записок по теории словесности / А. Потебня. – Харьков : изд-во М. В. Потебни, 1905. – IV, 652 с.

144. Равлюк С. І. Аксіологічна лексика і фразеологія художньо-публіцистичних виступів 90-х років ХХ століття : дис. ... канд. філол. наук : спец. 10.02.01 / Равлюк Світлана Іванівна ; Нац. пед. ун-т ім. М. П. Драгоманова. – К., 2003.

145. Радаєва К. Письменницький щоденник у жанрово-стильовому аспекті / Катерина Радаєва // Наукові записки [Кіровоградського державного педагогічного університету імені В. Винниченка]. Серія: Філологічні науки : зб. наук. пр. : у 2 ч. – Кіровоград, 2011. – Вип. 96 (1). Ч. 1. – С. 224–227.

146. Радзієвська Т. В. Щоденникові записи і наративізація особистого досвіду / Т. В. Радзієвська // Стил : Мехународни часопис / The International Association “Style”, Ortodox Theological Faculty of Belgrade University. – Боеград, 2008. – № 7. – С. 139–150.

147. Радчук Г. К. Проблема становлення аксіосфери особистості у освітньому середовищі / Г. К. Радчук // Проблеми загальної та педагогічної психології : зб. наук. пр

/ Ін-т психології ім. Г.С. Костюка АПН України. – К., 2007. – Т. 9. Ч. 3. – С. 338–344.

148. Романова Т. В. Модальность. Оценка. Эмоциональность : монография / Т. В. Романова. – Нижний Новгород : НГЛУ им. Н. А. Добролюбова, 2008. – 309 с.

149. Ротенберг В. С. “Образ Я” и поведение / В. С. Ротенберг. – Иерусалим : Манахим, 2000. – 66 с.

150. Руміга І. І. Складне синтаксичне ціле як структурно-семантична одиниця синтаксису / І. І. Руміга // Наукові праці [Чорноморського державного університету імені Петра Могили]. Серія: Філологія. Мовознавство. – Миколаїв, 2013. – Т. 216. Вип. 204. – С. 89–92.

151. Сафонова Н. Семантичні та прагматичні компоненти категорії суб'єктивної модальності драматургічного дискурсу / Н. Сафонова // Донецький вісник наукового товариства імені Тараса Шевченка. Мова. – Донецьк, 2007. – Т. 16. – С. 101–114.

152. Сафонова Н. М. Суб'єктивна модальність у діалозі та полілозі сучасної української драми (семантика та прагматика) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.01 “Українська мова” / Н. М. Сафонова ; Донец. нац. ун-т. – Донецьк, 2006. – 20 с.

153. Селиванова Е. А. Основы лингвистической теории текста и коммуникации / Елена Александровна Селиванова. – К. : Брама ; Изд-во Вовчок О. Ю., 2004. – 336 с.

154. Семенюк О. Основи теорії мовної комунікації : навч. посіб. для студ. вищ. навч. закладів / О. А. Семенюк, В. Ю. Паращук. – К. : Академія, 2010. – 240 с.

155. Серажим К. С. Оцінна лексика у політичному дискурсі / К. С. Серажим // Наукові записки інституту журналістики / гол. ред. В. Різун. – К., 2002. – Т. 9. – С. 112–117.

156. Серпутько Г. П. Семантичні й функціональні параметри дієслів ставлення до об'єкта та суб'єкта : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.01 "Українська мова" / Серпутько Ганна Петрівна; Нац. пед. ун-т імені М. П. Драгоманова . – К., 2006. – 20 с.

157. Сидоренко В. Ю. Классификация реквестивных речевых актов по количеству компонентов речевой интенции / В. Ю. Сидоренко // Известия Самарского научного центра Российской академии наук. – Т. 12. Вып. № 3-1. – 2010. – С. 201-203.

158. Симакова С. В. Системно-функциональные характеристики английских слов различных частей речи, выражающих категорию оценки : дис. ... канд. філол. наук : 10.02.04 / С. В. Симакова ; Москов. пед. гос. ун-т. – М., 1998. – 145 с.

159. Симонова Т. Г. Мемуарная проза русских писателей XX века: поэтика и типология жанра : учеб. пособ. / Т. Г. Симонова. – Гродно : ГрГУ, 2002. – 119 с.

160. Сирко І. М. Генеза жанру щоденника: історіографічний огляд / Ірина Сирко // Українська мова. – 2013. – № 4. – С. 93-102.

161. Сініцина В. В. Оцінка як компонент значення слова [Електронний ресурс] / В. В. Сініцина, Г. В. Піскурська. – Режим доступу: <http://nauka.zinet.info/13/sinitsina.php> (дата звернення: 11.12.2014). – Назва з екрана.

162. Сковородников А. П. Экспрессивные синтаксические конструкции современного русского литературного языка / А. П. Сковородников. – Томск : изд-во Томск. ун-та, 1984. – 255 с.

163. Сліпоконь Н. С. Семантичні особливості образних порівнянь (на матеріалі романів Сомерсета Моєма "Theatre")

та “The Moon and Sixpence”) [Електронний ресурс]. / Н. С. Сліпоконь. – Режим доступу: <http://s-journal.cdu.edu.ua/base/2008/v4/v4pp123-125.pdf> (дата звернення: 16.02.2014). – Назва з екрана.

164. Словник української мови : в 11 т. / АН УРСР, Ін-т мовознавства ; за ред. І. К. Білодіда. – К. : Наук. думка. – 1970–1980. – Т. 1. А–В. – 1970. – XXVIII, 799 с. ; т. 2. Г–Ж. – 1971. – 550 с. ; т. 3. З–Зяяти. – 1972. – 744 с. ; т. 4. І–М. – 1973. – 840 с. ; т. 5. Н–О. – 240 с. ; т. 6. П–Поїти. – 1975. – 832 с. ; т. 7. Поїхати–Приробляти. – 1976. – 724 с. ; т. 8. Природа–Ряхтливий. – 1978. – 916 с. ; т. 9. С. – 1978. – 916 с. ; т. 10. Т–Ф. – 1979. – 658 с. ; т. 11. Х–Ь. – 1980. – 699 с.

165. Совенко А. М. Реалізація позитивної оцінки в англійському та американському сленгу / А. М. Совенко, В. О. Дорда // Філологічні трактати. – 2012. – Т. 4. № 2. – С. 100–107.

166. Соловій У. В. Оцінно-образна номінація у структурі художнього тексту (на матеріалі української “малої прози” кінця ХІХ – початку ХХ століття) : автореф. дис... дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. Наук : спец. 10.02.01 “Українська мова” / У. В. Соловій ; Прикарпат. ун-т ім. В. Стефаника. – Івано-Франківськ, 2003. – 24 с.

167. Сологуб Н. М. Мовний світ Олеся Гончара / Н. М. Сологуб. – К. : Наук. думка, 1991. – 140 с.

168. Сорока П. І. Голос із затіння. Літературні денники / П. І. Сорока // Українська літературна газета. – 2012. – № 2 (60). – С. 19.

169. Спиноза Б. Избранные произведения : в 2 т. / Б. Спиноза. – М. : Гос. изд-во полит. лит., 1957. – Т. I. – 631 с.

170. Степаненко М. І. Світ в оцінці Олеся Гончара: аксіосфера щоденникового дискурсу письменника / Микола Степаненко. – Полтава : Шевченко Р. В., 2012. – 284 с.

171. Степанов Г. В. Язык. Литература. Поэтика / Г. В. Степанов. – М. : Наука, 1988. – 382 с.

172. Стивенсон Ч. Некоторые прагматические аспекты значения / Ч. Стивенсон // Новое в зарубежной лингвистике. – М. : Прогресс, 1985. – Вып. 16: Лингвистическая прагматика. – С. 129–154.

173. Сучасна українська літературна мова. Морфологія / за заг. ред. акад. АН УРСР І. К. Білодіда. – К. : Наук. думка, 1969. – 583 с.

174. Сучасна українська літературна мова. Синтаксис / за заг. ред. акад. АН УРСР І. К. Білодіда. – К. : Наук. думка, 1972. – 516 с.

175. Танчин К. Я. Щоденник як форма самовираження письменника : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.01.06 “Теорія літератури” / К. Я. Танчин. – Тернопіль, 2005. – 20 с.

176. Теля В. Н. Механизмы экспрессивной окраски языковых единиц / В. Н. Теля // Человеческий фактор в языке: языковые механизмы экспрессивности. – М. : Высш. школа, 1991. – С. 36–67.

177. Теля В. Н. Русская фразеология. Семантический, прагматический и лингвокультурологический аспекты / В. Н. Теля. – М. : Языки рус. культуры, 1996. – 288 с.

178. Теля В. Н. Типы языковых значений / В. Н. Теля. – М. : Наука, 1981. – 269 с.

179. Тимченко О. Шляхи побудови антропоморфної метафори в українських народних казках про явища природи, рослини та тварин / О. Тимченко // Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія : Лінгвістика. – Херсон, 2009. – Вип. 9. – С. 194–201.

180. Тищенко О. М. Метафора у поезіях Євгена Маланюка (семантико-функціональний аспект) : автореф.

дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук: спец. 10.02.01 "Українська мова" / О. М. Тищенко ; Київ. нац. пед. ун-т ім. М. П. Драгоманова. – К., 1997. – 16 с.

181. Ткач П. Б. Значення преференційності та способи його вираження в українській мові: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук: 10.02.01 "Українська мова" / Ткач Поліна Борисівна ; Харків. нац. пед. ун-т імені Г. С. Сковороди. – Харків, 2004. – 20 с.

182. Ткаченко А. Мистецтво слова. Вступ до літературознавства : підручник для гуманітаріїв / А. Ткаченко. – К. : Правда Ярославичів, 1997. – 448 с.

183. Ткачук В. М. Категорія суб'єктивної модальності : монографія / Вадим Миколайович Ткачук ; наук. ред., передм. А. П. Загнітко. – Тернопіль : Підручники & посібники, 2003. – 240 с.

184. Токарева Е. Н. Специфика выражения оценки в гендерном дискурсе : на материале современного английского языка : дис. ... канд. філол. наук : 10.02.04. / Е. Н. Токарева. – Уфа, 2006. – 208 с.

185. Торосян О. М. Функціональні характеристики прислівників міри та ступеня в сучасній англійській мові : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.04 "Германські мови" / О. М. Торосян. – К., 1998. – 18 с.

186. Федоренко О. Фразеологізми із суфіксами суб'єктивної оцінки : на матеріалі газетних текстів [Електронний ресурс] / Ольга Федоренко. – Режим доступу: <http://journalib.univ.kiev.ua/index.php?act=article&article=1074> (дата звернення: 20.05.2014). – Назва з екрана.

187. Федотова Е. И. Семантическая структура оценки / Е. И. Федотова // Нариси досліджень у галузі гумані-

тарних наук в педвузі : зб. наук. та наук.-метод. пр. – Горлівка, 1996. – Т. 2. Вип. 2.– С. 195–201.

188. Фомина З. Е. Эмоционально-оценочная лексика современного немецкого языка : дис. ... д-ра филол. наук : 10.02.04. / З. Е. Фомина. – М., 1997. – 399 с.

189. Формановская Н. И. Соотношение интенционального и пропозиционального компонентов в высказывании / Н. И. Формановская // Русский язык за рубежом. – 1996. – № 1–3. – С. 42–47.

190. Франко І. Я. Із секретів поетичної творчості // Франко І. Я. Зібрання творів : у 50 т. – К. : Наук. думка, 1980. – Т. 37. – 489 с.

191. Хабарова Н. А. Аксиологическая сущность лексических единицы в аннотациях к художественным произведениям // Вісник Дніпропетровського університету. Серія: Мовознавство. – Дніпропетровськ, 2011. – Т. 1. – № 11. – Вип. 17. – С. 159–166.

192. Хидекель С. С. Природа и характер языковых оценок / С. С. Хидекель, Т. Т. Кошель // Лексические и грамматические компоненты в семантике языкового знака : межвуз. сб. науч. тр. / Воронеж. ун-т. – Воронеж, 1983. – С. 11–16.

193. Худяков И. Н. Об эмоционально-оценочной лексике / И. Н. Худяков // Научные доклады высшей школы. Филологические науки. – 1980. – С. 78–82.

194. Цехмейструк О. Г. Мовленнєві акти оцінки у листах-наказах І. Самойловича та І. Мазепи / О. Г. Цехмейструк // Культура народів Причорномор'я. – 2007. – Т. 2. № 110. – С. 266–268.

195. Цоллер В. Н. Экспрессивная лексика: семантика и прагматика / В. Н. Цоллер // Филологические науки. – 1996. – № 6. – С. 62–71.

196. Чернейко Л. О. Оценка в знаке и знак в оценке / Л. О. Чернейко // Филологические науки. – 1990. – № 2. – С. 72–81.

197. Чобот І. Категорія оцінки та засоби їх вираження у текстах публіцистичного стилю / І. Чобот // Східнослов'янська філологія здобутки та перспективи : зб. матеріалів Всеукр. студ. наук. конф. – Кривий Ріг, 2002. – С. 191–195.

198. Чумаченко О. Ю. Наративні стратегії й авторські інтенції в емігрантських романах Володимира Винниченка / О. Ю. Чумаченко // Науковий вісник Ізмаїльського державного гуманітарного університету. – 2008. – Вип. 24. – С. 125–130. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/Nvidgu_2008_24_29.pdf (дата звернення: 21.02.2014). – Назва з екрана.

199. Шабат-Савка Т. С. Дискурс як релевантний спосіб втілення комунікативних інтенцій / Т. С. Шабат-Савка // Studia Linguistica / Київ. ун-т ім. Т. Шевченка. – К., 2011. – Вип. 5. – С. 451–457.

200. Шабат-Савка Т. С. Категорія комунікативної інтенції в українській мові: монографія / С. Т. Шабат-Савка. – Чернівці : Букрек, 2014. – 412 с.

201. Шайгородський Ю. Ціннісні орієнтації особистості: формалізована модель цілісного, багатоаспектного аналізу / Юрій Шайгородський // Соціальна психологія : наук. журн. / гол. ред. Ю. Ж. Шайгородський. – 2010. – № 1. – С. 94–106.

202. Шарипін А. В. Антропологізм і когнітивна семантика : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філос. наук : спец. 09.00.02 “Діалектика і методологія пізнання” / А.В. Шарипін ; Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка. – К., 2008. – 16 с.

203. Шаховский В. И. Проблема разграничения экспрессивности и эмотивности как семантических категорий лингвостилистики / В. И. Шаховский // Проблемы семасиологии и лингвостилистики. – Рязань, 1975. – Вып. 2. – С. 3–25.

204. Шкіцька І. Ю. Маніпулятивна стратегія позитиву в українській мові : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня д-ра філол. наук : спец. 10.02.01 “Українська мова” / І. Ю. Шкіцька. – К., 2013. – 35 с.

205. Школяренко В. І. Символізація явищ природи, відбитих у фразеологізмах давньоверхньонімецького періоду / В. І. Школяренко // Актуальні проблеми слов'янської філології. Серія: Лінгвістика і літературознавство : міжвуз. зб. наук. ст. – 2010. – Вип. XXIII. Ч. 4. – С. 324–333.

206. Шульжук К. Ф. Синтаксис української мови : підручник / К. Ф. Шульжук. – К. : Академія, 2004. – 408 с.

207. Шутак Л. Б. Особливості взаємодії категорій оцінки та квалітативності / Л. Б. Шутак // Гуманітарна освіта в технічних вищих навчальних закладах. – К., 2012. – С. 150–156.

208. Шутова О. А. Категория оценки в научно-популярном дискурсе / О. А. Шутова // Ученые записки Таврического национального университета им. В. И. Вернадского. Серия: Филология. Социальные коммуникации. – 2013. – Т. 26 (65). № 1. – С. 75–79.

209. Юдін О. В. Етнолінгвістичне вивчення народної культури і проблематика дефініювання / О. В. Юдін // Вісник Львівського університету. Серія: Філологічна. – Львів, 2011. – Вип. 52. – С. 12–24.

210. Юм Д. Сочинения : в 2 т. / Д. Юм ; пер. с англ. – М. : Мысль, 1966. – Т. I: Трактат о человеческой природе. – 847 с.

211. Ayer A. J. Philosophical essays / A. J. Ayer. – London, 1963. – 289 p.

212. Burkitt I. Technologies of the self : Habitus and capacities / I. Burkitt // J. for the theory of social behaviour. – Oxford, 2002. – Vol. 32. № 2. – P. 219–237.

213. Carnap R. Philosophy and logical syntax / R. Carnap. – London : Kegan Paul, Trench, Trubner & Co., 1935. – 100 p.

214. Hare R. M. The language of morals / R. M. Hare ; Oxford UP. – London, 1967. – 675 p.

215. Hoffmanova J. Zwischen Dialog und Monolog / J. Hoffmanova // Dialoganalyse : Referate der Arbeitstagung. – Tübingen : Niemeyer, 1993. – Bd. 5. – S. 35–40.

216. Hudson R. A. Sociolinguistics / R. A. Hudson. – Cambridge : Cambridge Univ. Press, 1980. – XII+250 p.

217. Lyons J. Semantics. Vol. I–II. / J. Lyons. – London : Cambridge Univ. Press, 1978. – 897 p.

218. Nowell-Smith P. H. Ethics / P. H. Nowell-Smith. – Oxford, 1957. – 283 p.

219. Perry D. L. What things can be evaluated / D. L. Perry // J. of philosophy. – 1964. – Vol. 61. № 6. – P. 186–191.

220. Sapir E. Grading: a study in semantics / E. Sapir // Philosophy of Science. – 1944. – Vol. 11. – P. 93–116.

221. Searle J. Speech acts : An essay in the philosophy of language / J. Searle. – Cambridge (Mass.). 1969. – 203 p.

222. Sidgwick H. The methods of ethics / H. Sidgwick. – London, 1893. – 523 p.

223. Stevenson Ch. L. Ethics and language / Ch. L. Stevenson Ch. L. ; Yale UP. – New Haven, 1944. – 338 p.

224. Stevenson Ch. L. Facts and values : (Studies in ethical analysis) // Ch. L. Stevenson Ch. L. ; Yale UP. – New Haven ; London, 1964. – 224 p.

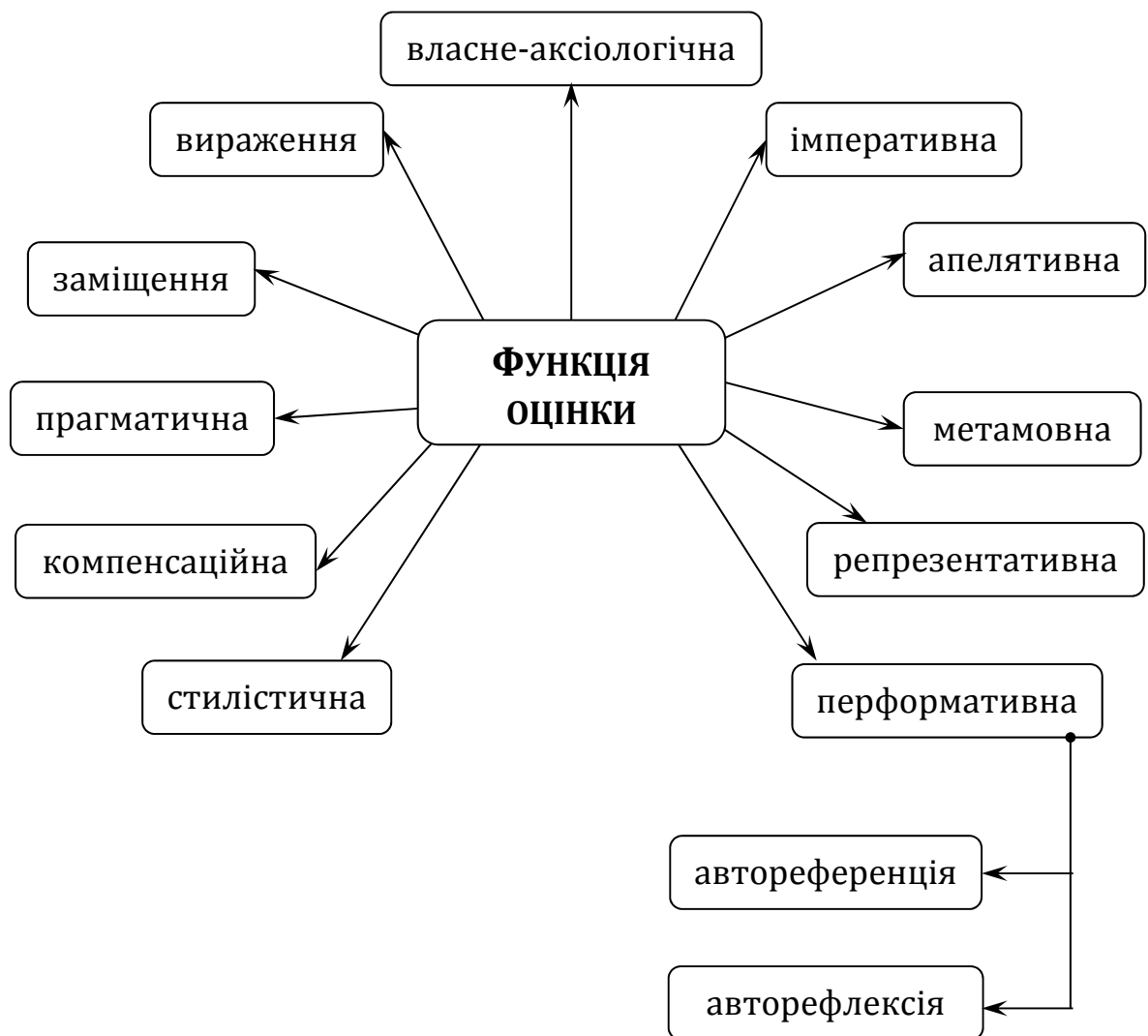
225. Wright G. H. von. The Varieties of Goodness / G. H. von Wright. – London, 1963. – 234 p.

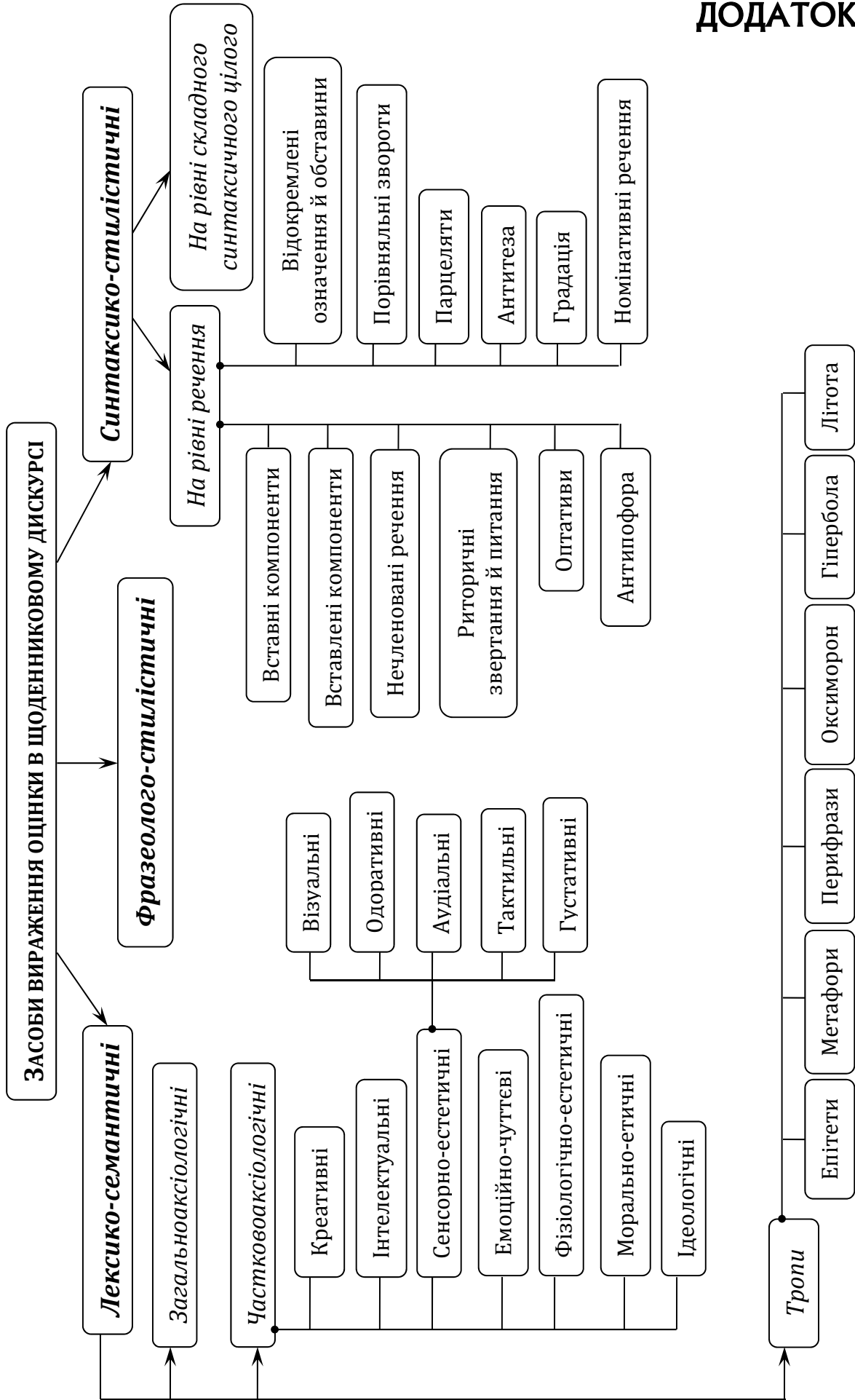
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЇХНІХ УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ

- В.** – Вишня Остап. Думи мої, думи мої... // Вишня Остап. Твори : у 7 т. / Остап Вишня. – К. : Дніпро, 1965. – Т. 7 : Фейлетони ; Гуморески ; Усмішки (1952–1956). – С. 342–387.
- Д.** – Довженко О. П. Сторінки щоденника (1941–1956) / О. Довженко. – К. : Вид-во гуманіт. л-ри, 2004. – 384 с.
- М.** – Малик В. К. Синя книга: щоденник (записки для себе). 1958–1998 / В. К. Малик / упорядники: О. В. Сиченко, Н. О. Сиченко. – 2-е вид., без змін. – Полтава : ТОВ “АСМІ”, 2011. – 308 с.
- Мос.** – Москалець К. Келія Чайної Троянди. 1989–1999: Щоденник / Костянтин Москалець. – Львів : Кальварія, 2001. – 204 с.
- С.** – Симоненко В. Окрайці думок // Симоненко В. А. : у 2 т. – Т. 1 : Поезії. Казки. Байки. З неопублікованого. Проза. Літературні статті. Сторінки щоденника. Листи / В. Симоненко ; упоряд. Г. П. Білоус, О. К. Лищенко. – Черкаси : Брама-Україна, 2004. – С. 360–366.
- Ст.** – Стус В. З таборового зошита // Стус В. Твори : у 4 т. 6 кн. / В. Стус ; передм. Д. Стуса. – Львів : Просвіта, 1994. – Т. 4. Повісті та оповідання ; Незакінчені твори ; Сценарії ; Літературна критика ; Заяви, публіцист. листи та звернення ; З таборового зошита. – С. 485–506.

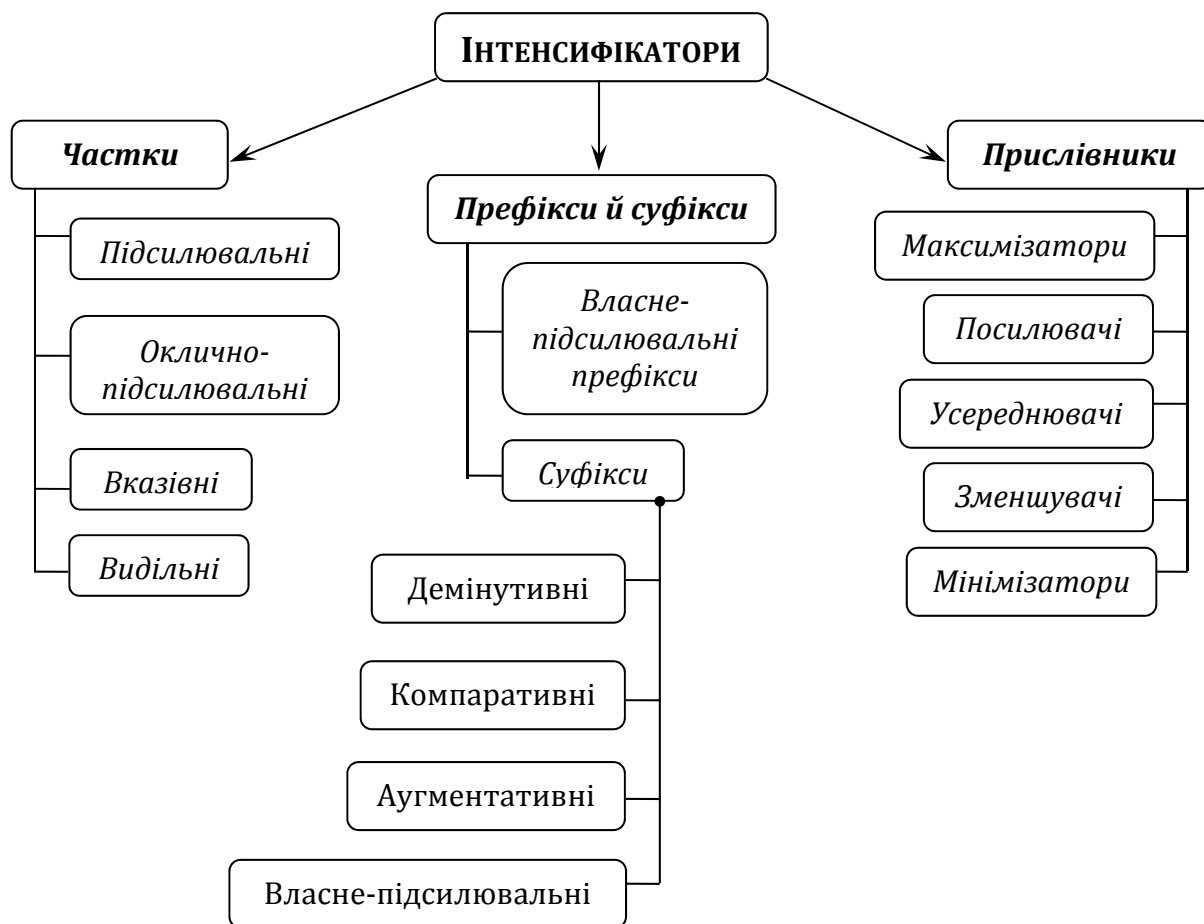
ДОДАТОК А

Функційний потенціал суб'єктивної та об'єктивної оцінки в українському щоденниковому дискурсі

**Інтенсифікатори оцінних значень
в українському щоденниковому дискурсі**

Наукове видання

**Степаненко Микола Іванович
Дейна Людмила Володимирівна**

**СУБ'ЄКТИВНА ТА ОБ'ЄКТИВНА ОЦІНКА
В УКРАЇНСЬКОМУ ЩОДЕННИКОВОМУ ДИСКУРСІ**

Монографія

Художньо-технічний редактор – *Г. П. Грибан*

Верстка – *О. С. Коркоша*

Дизайн обкладинки – *Л. В. Дейна*

Підписано до друку 13.02.2018 р.

Формат 60x84/16. Папір офсетний. Гарнітура Cambria

Друк різнографічний. Умовн. друк. арк. 10,6.

Наклад 300 шт. Замовлення 5

Видавець ПП «Дивосвіт»

36039, м. Полтава, вул. Р. Кириченко, 36, оф. 3

Тел.: +38 (0532) 50-65-63

E-mail: divosvit2007@ukr.net

Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи
до Державного реєстру видавців, виготівників і розповсюджувачів
видавничої продукції ДК № 866 від 22.03.2002 р.